

copertă: Georgiana Oprescu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României FIRAN,
CARMEN

Atingerea. Călătorii interioare și drumuri în afară/ Carmen
Firan; editor: Florea Firan.

— Craiova:

Scrisul Românesc Fundația – Editura, 2016 ISBN 978 – 606 –
674 – 132 – 3

I. Firan, Florea (ed.)

821.135.1.94

© Carmen Firan e Scrisul Românesc Fundația-Editura, Craiova,
2016 Tel. /fax: 0722.753.922; 0251/413.763 Email:
scrisulromanesc@yahoo.com

Carmtui henil

ATINGEREA

CĂLĂTORII INTERIOARE ȘI DRUMURI ÎN AFARĂ

Scrisul Românesc fundația – Editura

CĂLĂTORII INTERIOARE

Lumea e a lor

Îmi beau cafeaua de dimineată. Primăvara stă după colț, încă
timidă. Vrăbiile însă au înnebunit. Nu mai au răbdare și se aruncă prin
crengile goale ale copacilor strigându-se unele pe altele. Sunt cele mai
rezistente și mai adaptabile păsări, ajunse în America odată cu primele
corăbii de emigranți.

E Sabat și vecinii din dreapta, buharini veniți din Uzbekistan,
pornesc spre sinagogă înfășurați în paltoane lungi negre. Bărbatul în
față, femeia după el.

Pakistanezii de vis-à-vis pleacă și ei, altfel înfășurați, spre
moschee. Bărbatul în față, femeia după el. Tinerii israelieni de peste
drum nu se duc niciunde, dau o petrecere și din nou vom simți miros
de marihuana spre seară și vom pretinde că un sconcs s-a rătăcit în
cartier.

Chinezii de lângă casa lor au sărbătorit cu ceva timp în urmă
Anul nou care ne-a adus o Maimuță conflictuală ce ne va încerca
destinul în 2016 prin acțiuni imprevizibile și incendiare, sau cel puțin
așa se spune. Ferestrele lor sunt mereu închise, nu transpiră nimic în
afară. Soția, originară din Hong Kong, poartă umbreluță vara să se
ferească de soare. Nu i-am văzut până acum fața. Pe soț nu-l vezi

niciodată; e patronul unui restaurant japonez din Manhattan. Da, japonez. Pleacă dimineața foarte devreme și

îr se întoarce noaptea foarte târziu. Aș putea spune că sunt niște vecini buni și tăcuți. Aproape invizibili.

Vecina din stânga, o nemțoaică măritată cu un armean, mătură curtea cu mișcări viguroase mormăind împotriva lipsei de disciplină a copiilor din casa alăturată care scuipă pe jos gumă de mestecat și aruncă celofanul de la bomboane în tufe de azalee.

Dacă îi dai bună ziua, îți va răspunde că Europa se duce pe apa sâmbetei și tot pe apa aceea speră să se ducă și madam Merkel cu refugiații ei cu tot.

O poloneză înaltă și blondă care face curățenie la o familie de ruși are zi liberă; își ia bicicleta și gonește spre Forest Park.

Ca niște buni romano-catolici, maghiarii din colțul străzii pleacă la slujba de seară. Bărbatul în față, femeia după el. Ungurul, drept și mândru, poartă o șapcă verde ca a lui Trump pe care îl și susține în alegeri. Doi mexicani le repară acoperișul pe o muzică de samba care iese din celularul atârnat la cureaua unul dintre ei. Patronul firmei care i-a angajat i-a angajat e albanez. El are licență de constructor, în timp ce mexicanii muncesc la negru; sunt dintre acei emigranți ilegali care vor fi aruncați peste zidul pe care Trump vrea să-l construiască, înapoi în sărăcia lor din Mexic.

La colțul celălalt al străzii locuiește o familie de doctori indieni.

Când treci prin fața casei lor miroase a curry; o pisică dormitează pe trepte; în driveway, un Mercedes alb ultimul model, iar în grădină un *shrine* (templu mic) de piatră să alunge spiritele rele.

În curând vom avea un nou vecin, un scriitor născut în România care se relochează din Munții Ozark ai Arkansasului, în cartierul nostru etnic în care aromele Orientului se amestecă bine în atmosfera est-europeană. I-am promis ciorbă de bțtrtă cu ginger și varză călită în lapte de cocos. Doar mititeii vor fi ca la mama acasă. Și țuica de Bistrița, un fel de *moonshine* pe care îl fac noaptea la lumina lunii locuitorii din Arkansas. Spre împăcarea tuturor nostalgiilor.

Singurii americani născuți aici sunt un bărbat supraponderal căsătorit cu o croată care are o galerie în Soho și un agent de bursă, nici afemeiat, nici gay, un singuratec care de câte ori îl întâlnești îți evită privirea; ciudat, insomniac și anxios, după spusele filipinezei care o dată pe lună îi face curățenie; tot ea se mai duce și la familia de

diplomați indonezieni care au închiriat etajul casei unui afacerist grec; la parter stă un profesor turc venit la Universitatea New York în schimburile academice.

Trăim bine așa amestecați. Fiecare cu accentul lui, cu obiceiurile și nostalgiile lui. Aceiași grădinari columbieni ne taie săptămânal gazonul. Avem același poștaş, un negru din Haiti, care trece de la casă la casă în pas de dans, cu firele iPodului în urechi; nu aude nimic din ce-i spui dar zâmbește prietenos dând afirmativ din cap.

O stradă a națiunilor unite, cum sunt multe în majoritatea orașelor mari de pe coastele Americii sau din marile metropole ale lumii. Nu neapărat globalizarea ne-a adus împreună. Unii s-au refugiat din societăți totalitare, alții din cauza persecuțiilor religioase din țările lor natale; unii au venit din rațiuni economice sau profesionale, alții prin simplă alegere, toți sperând într-o viață mai bună și asumându-și primul amendament al Constituției, acela de a-și căuta fericirea; unii și-au riscat viața emigrând, au părăsit tot, au luat-o de la zero și s-au reinventat în țara de adopție, alții au stat în lagăre de refugiați până să primească viza de intrare, au trecut prin sacrificii și traume.

New York-ul nu ar avea atâta intensitate și dinamică fără emigranții care i-au infuzat energie și diversitate tonică. Toleranța a fost măsura aventurii și de acceptare, și de adaptare, în cazanul clocotitor al orașului în care fiecare a aruncat mirodenii și condimente, speranțe și iluzii, minți strălucite, talente și idei.

Și muncă. Multă muncă.

Suntem o națiune de emigranți, afirmă cu mândrie politicieni și lideri în diverse discursuri, pentru a câștiga capital electoral ori simpatie. America a știut să stimuleze și să atragă valori din toată lumea, le-a răsplătit și onorat, iar ele au dat în schimb devotament și prestigiu țării de adopție. Există însă și o altă față a fenomenului emigrației. Cea ilegală, ea însăși cu mai multe fețe. Mexicani care trec granița și muncesc temporar la negru, umili, cu capul în pământ, acceptând orice pentru a putea trimite un cec familiilor de acasă, numeroase și fără speranță. Ei culeg recolta în California, lucrează în construcții ori spală vase în restaurante, păzesc mărfurile supermarketurilor peste noapte, cară lăzi, descarcă saci, fac orice pentru bani foarte puțini; îngrijitoare și doici din Caraibe sau America latină, harnice și modeste, niște umbre care se mișcă discret prin casele bogaților fără să le golească buzunarul; tineri plecați din

disperare și care ar trece orice graniță riscându-și viața și care acceptă orice slujbă, cât de prost plătită și fără nicio protecție, pe care niciun american nu o mai face demult. Unii plătesc impozite pe venit, sperând într-o lege a emigrației care să le legifereze statutul.

Dacă va fi ales președinte, Trump promite însă că va expulza peste 11 milioane de emigranți, va ridica un zid mare, de netrecut, la frontiera cu Mexicul și va accepta în țară doar emigranți excepționali capabili să absolve universități ca Harvard, Yale și Princeton... Până acum nu a spus dacă va trebui să fie și blonzi cu ochi albaștri, dar campania electorală nu s-a încheiat încă. Un alt zid, frumos, va ridica Trump și la granița cu Canada pentru care canadienii vor trebui să plătească.

Alți candidați nu suflă o vorbă despre cum vor rezolva problema emigrației ilegale pentru a nu-și confrunta electoratul cu un subiect controversat. În state ca Arizona, Texas sau New Mexico subiectul e și mai sensibil. Emigrația ilegală mai înseamnă și trafic de droguri, violență și infracțiuni, pe care autoritățile le țin cât pot sub control, dar care creează, de înțeles, frică și resentimente în populație.

Îmi beau cafeaua de dimineață și mă întreb câți dintre noi, emigranți veniți mai demult sau mai de curând, mai avem înțelegere și compasiune pentru cei care își părăsesc casa și țara natală pentru a scăpa de teroare, de războaie și foame.

În 2015, un milion o sută de mii de refugiați au ajuns în Germania. Europa a fost invadată de cel mai mare val de refugiați de după cel de-al Doilea Război Mondial. Unii vorbesc de un scenariu, al asaltului organizat și încercării de musulmanizare tacită a civilizației vestice. Argumentele nu sunt puține. Între refugiații de război, oameni amărâți ale căror case și vieți au fost distruse de bombardamentele din Siria și Irak, s-au infiltrat fundamentalisti islamici, agenți ISIS, impostori și criminali. În multe orașe din Europa, după entuziasmul de început, au apărut demonstrații ale extremei drepte împotriva emigranților, dar și mișcări ale emigranților furioși, prinși în altă capcană a neputinței în țările adoptive, împotriva băștinașilor.

Conflictele se amplifică de la o zi la alta. Bărcile cu refugiați continuă să ancoreze pe țărmul Turciei și Greciei. Alți nefericiți din Africa profită de ocazie și fug și ei din sărăcia lor spre țărmurile Europei. Simpatia pentru fugari și exilați e tot mai subțire, mila pentru suferința lor pălește, fiecare vrea să-și consolideze și să-și păzească

locul obținut cu greu. Vechii emigranți din America sau Europa se întorc împotriva noilor emigranți, cer închiderea granițelor și expulzarea indezirabililor. Trump conduce în cursa electorală. Frica e folosită ca armă politică. Deplânge faptul că America nu mai e respectată în lume pentru că nu mai e temută. Respectul și autoritatea sunt inevitabil legate în mintea unora de înarmare până în dinți, întreținerea și deschiderea altor teatre de război, intimidare și exersarea rolului de jandarm universal.

Pe de altă parte, în America peste 30 de mii de americani mor anual împușcați, cam jumătate din câți au fost uciși în toți anii războiului din Vietnam! Victimele nu sunt făcute doar de teroriști, ci în majoritate de dezechilibrați psihic ori de membri ai gangurilor americane care se împușcă între ei, deși vremea Vestului sălbatic a trecut de mult. Uniunea europeană trăiește și ea în frică, amenințată de atacuri teroriste și de stafia dezintegrării, dată cu exitul neașteptat al Marii Britanii...

Frica este capitalizată politic, iar mișcările extremiste câștigă teren. Așa se face că Trump e tot mai triumfător pe măsură ce amenințările se acutizează. Odată cu tragediile care au lovit capitale europene și atacurile teroriste din America, a crescut în sondaje. Tot mai mulți își doresc o mână de fier și măsuri radicale de securizare a granițelor. Europa reintroduce controalele la frontierele țărilor din spațiul Schengen, alte țări își închid granițele de teama refugiaților.

Pe strada mea primăvara e blândă. Deocamdată, îmi șuieră un simpatizant trumpist. Există însă cartiere în Paris, Bruxelles și alte orașe din Europa în care emigrația musulmană și-a creat enclave etnice segregate în care nici poliția locală nu îndrăznește să intre. Oameni disperați și agresivi și-au schimbat sărăcia de atașă cu alta în țările unde au emigrat. Tineri furioși, fără viitorsunt gata să se înregistreze în orice mișcare extremistă pentru a-și răzbuna lipsa de șanse. Lupi singurateci ai rețelelor de socializare plănuiesc masacre. Cuvinte ca adaptare ori armonie sunt lipsite de sens pe fondul sărăciei și prăpastiei culturale care îi desparte pe refugiați de cei care i-au primit sau acceptat în țările lor.

Soluția nu pare să fie însă nici în pumnul de fier, nici în toleranța idealizată. Frică, ură, rasism, răzbunare, terorism – sunt cuvinte cu încărcătură tot mai grea de-o parte și de-a alta a zidurilor și gardurilor de sârmă ghimpată. Se proiectează vremuri periculoase. Manipularea

celor înfometați sau disperați poate crea monștri. Lideri politici, fanatici religioși, simpatizanți înfierbântați ideologic își suflecă mânecile gata de atac.

Eu îmi beau cafeaua de dimineață și mă gândesc că lumea nu ne aparține. Nu doar din cauza consecințelor tensiunilor și conflictelor mondiale, nici din cauza potențialei invazii a străinilor. Nu ne mai aparține, pentru că noi ne înstrăinăm. Unii de alții, și de noi înșine. Trăim într-o lume rece. Tehnică, eficientă, rapace, și tot mai străină comunicării, atingerii, compasiunii. O lume în care individualitatea tinde să înghită spiritul cald al comunității. O lume cu discrepanțe uriașe, în care lăcomia și dictatura banului înngenunchează și distrug generații. Ne clătinăm, nimic nu va mai fi ca înainte, propovăduiesc scepticii. Să tragem storurile. Să ne ascundem în spatele ferestrelor. Dar cea mai mare nenorocire dintre toate sunt războaiele și terorismul.

Cine ne poate feri de ele?

Pe strada mea e liniște. Vecinii pleacă la serviciu, se întorc de la serviciu, parchează mașina și se închid în casă. Acolo tot felul de ecrane, tablete, telefoane, iPoduri, iPaduri, gadgeturi le țin de urât. Liniște. Se aud doar păsările care își caută perechea. Lumea e a lor.

Singurătatea, mai lungă decât veacul

Despre singurătate se vorbește în șoaptă. Se înfășoară insidioasă, un șarpe strecurat pe sub zidul casei. O liniște chinuitoare, mai lungă decât veacul. Un gol imens în stomac. Imaginea dezolantă a stepei. Nu deșertul – deși se spune că nu e bine să ții cactuși în casă pentru că ar aduce singurătate. Deșertul are culori magice, o pustietate tonică și mistică deopotrivă, ca un schit în vârf de munte locuit de un pustnic despre care nu-ți vine să spui că e singur, ci că se află mai aproape de Dumnezeu. Singurătatea cea de toate zilele sperie. Un monstru ascuns în creier.

Pe vremuri, solitudinea avea blândețea melancoliilor, cu foșnet discret de frunze uscate, cu nostalgii ca păpădiile strânse în pumn, cu ploi tăcute de toamnă. În singurătate știai ce să faci. Unii citeau o carte, ascultau un disc, aveau ocazia să se reculeagă, ori să încerce să înțeleagă rosturi ale lumii. Singurătatea nu avea nimic toxic sau opresiv, era mai degrabă un timp de meditație și purificare. Asta și pentru că între oameni se comunica altfel, existau relații de prietenie și de familie parcă mai solide. Timpul curgea mai tihnit. Succesul

financiar sau competiția nu ajunseseră măsuri draco «ice de evaluare a statutului social. Stresul nu-și arătase colții.

Chiar dacă în România copilăriei și tinereții mele viața era austeră, alterată de o realitate politică absurdă, singurătatea era singulară și nu fenomen de masă, nici nu provoca tulburări de personalitate ori depresii ca în lumea de azi. Cuvântul *alienare* nu exista în vocabularul obișnuit. Se vorbea de alienare mentală, dar! 7

În niciun caz de una socială. Taifasul era terapeutic. Taclaua de cafea sau de palier ținea loc de antidepressiv. Sunai un amic și ieșea la o bere, sau dădeai buzna peste un vecin, o rudă, cine se nimerea, și în fum de țigară și aburi de cafea, vorbeai și te răcoreai. Comunicam prin cuvinte și gesturi, prin căldura atingerii, care pe vremea aceea aveau forță. Și țineau de cald.

Singurătatea de azi are stridente metalice, țiuitul camerelor pustiite, agresivitatea unei sperietori închise în spații ostile care sufocă. Pe vremuri, din singurătate se putea construi ceva, în solitudine se putea ajunge undeva... Azi singurătatea goleşte, este principala cauză a anxietății, insomniilor, depresiilor, abuzului de droguri și substanțe chimice. În scaunele psihiatrilor, psihologilor și terapeuților se așază tot mai mulți oameni de diverse vârste care încep prin a-și descrie angoasele invocând pe primul loc singurătatea. Iar de la singurătate la tristețe e un pas mic. Și unul la fel de mic de la tristețe la depresie.

Tristețea ar putea fi privită ca o stare normală. Uneori te paște tristețea, e de înțeles... Doar că a ajuns să fie diagnosticată într-o lume care pune etichete și dă rețete pentru orice. Tristețea accidentală e considerată o condiție patologică, tratată radical cu pilule în urma cărora nu mai plângi, dar nici nu mai știi să râzi. Sensibilitatea e blocată în ambele sensuri. Scopul e să te scoli din pat, să te duci la serviciu și să funcționezi automat într-o lume care îți dă totul de-a gata. Și comodități, și formule. Și gânduri, și pastile. Nu e bine ca singur fiind, să începi să gândești pe cont propriu. Specialiștii își fac, pe bani buni, datoria. Iar corporațiile farmaceutice prosperă. Apar noi sindromuri ale stresului și tristeții clinice, noi diagnostice și, firește, noi pastile, pentru „sindromul inimii rupte” sau al „picioarelor neliniștite”.

De curând, manualul bolilor mentale s-a îmbogățit: liber cugetătorii și nonconformiștii vor fi tratați ca bolnavi mental. A gândi

pe cont propriu poate fi periculos într-o lume a standardizării. Nonconformiștii sunt prea critici și se cred diferiți, au rezistență la uniformizare, manipulare și îndoctrinare, sunt predispuși la frondă, atitudini negative și cinism, cu tendință de izolare. Ies din rând. Nebun trebuie să fie cine merge împotriva valului!

Treizeci la sută din populația Americii suferă de singurătate, conform unui studiu făcut de UCLA. Creierul e afectat, la fel sistemul imunitar. Viața se scurtează. Singurătatea și tristețea nu mai sunt azi văzute ca reacții emoționale la anumite situații trecătoare, ci condiții mentale. Există în studiile de azi conceptul de singurătate cronică sau genetică, pe lângă cea reactivă, apărută în urma pierderii cuiva drag, de exemplu, sau a pierderii încrederii de sine, produsă de un anumit eveniment.

A te *simți* singur nu e totuna cu a *fi* singur. Poți să nu fii singur, dar să te simți singur, cu tine însuși, în cuplu, în familie, în societate, în mijlocul mulțimii. Poți să te simți singur pe lume, cu o sută de rude și prieteni, neînțeleș, golit și rejectat. Teama de singurătate poate face ca partenerii unui cuplu, mai ales la o anumită vârstă, să rămână în relații nepotrivite sau dăunătoare. „Rău cu rău, dar mai rău fără rău”, se spune. Singurătatea poate fi însă o alternativă sănătoasă, o salvare dintr-o relație vicioasă. Poți aprecia singurătatea ca pe o adiere de vânt proaspăt când ieși dintr-o legătură sufocantă care poate salva aparențe, poate oferi un statut social sau o siguranță financiară, dar sugrumă libertatea și îți înghite aerul vital.

Pentru cel care nu are o pereche sau o familie, singurătatea e opresantă, și devine și mai insuportabilă de sărbători, în weekend, sau în vacanțe. Probabil că Edvard Munch a ilustrat cel mai bine singurătatea în *Strigătul*. Da, singurătatea aceea e urâtă. Se și spune atunci când îți petreci timpul cu cineva care e singur, că „îi ții de urât”.

Sunt multe forme și feluri de singurătate. Aleasă sau impusă. Liniște sau zgomot infernal. Libertate sau cușcă. Dar multe dintre aceste sensuri se pierd sau sunt distorsionate în lumea noastră simplificată, golită, pe fugă, neatentă la nuanțele și meandrele sufletului lăsat de-o parte.

Pe vremuri un singuratec era considerat misterios, interesant, și era respectat, azi e suspect, e compătimit, și trimis să se trateze. Un studiu făcut în America pe parcursul a zece ani arată că singurătatea poate fi contagioasă. Dacă stai în preajma unui om cu simptomele

singurătății, ai peste 60% șanse să ajungi ca el! Adică un om singur e un om singur. Doi oameni singuri sunt doi oameni singuri. Apropierea dintre doi singurateci nu duce la un parteneriat al salvării prin comunicare, ci la dublarea singurătății. Iar dacă singurătatea e contagioasă, poate să apară curând și un vaccin împotriva singurătății-un milion de oameni singuri sunt o afacere foarte rentabilă pentru corporațiile farmaceutice.

Peste 19 milioane de adulți americani sunt în fiecare an diagnosticați cu depresie. Principalele simptome: singurătate, tristețe și nefericire. La aceștia se mai adaugă milioane de copii și adolescenți diagnosticați cu tulburări de personalitate ori psihice. Motivele ar fi stresul, competiția, tensiunile din familie și societate, adicții de tot felul, și, din nou, sentimentul de singurătate, care mai înseamnă și însingurare, și înstrăinare, și alienare, un crescendo toxic în care individul rămâne suspendat ca un acrobat pe sârmă la mare înălțime. Pământul e prea departe iar cerul inaccesibil. Nu îi rămâne decât să galopeze derutat și înspăimântat în gol pe sârma subțire, de unde oricând se poate prăbuși.

Din când în când apare la știri câte un actor, câte un star găsit mort din supradoze, și pentru două zile societatea pare tulburată de groapa în care a căzut, după care lucrurile intră în normal și alte rețete și alți traficanți legali, cu diplomă de doctor și cabinete particulare sunt lăsați liberi să trateze singurătatea celor știuți și neștiuți care vor colapsa cu o rețetă pe noptieră.

Copiii se simt singuri. Și în marile orașe, și în cele mici. Părinții pleacă dimineața la lucru și vin seara, cărându-și fiecare în spate propriul său rucsac cu singurătate. Natura fuge tot mai departe pe măsură ce gadgeturile electronice apar în viața copiilor de foarte devreme. Bunica a fost înlocuită cu o doică de ocazie din Caraibe. Rezultate slabe la școală? Incapacitatea de a se concentra? Deficit de atenție! diagnostic tot mai răspândit, și o doză de amfetamine e prescrisă zilnic. Noțiunea de *a se juca afară* nu mai există. *Afară* înseamnă azi un ecran de computer sau de telefon. Maidanul a fost înlocuit cu jocurile electronice.

Adolescenții se simt singuri, unii refuză chiar să mai comunice, se închid într-o capsulă surdă și mută de unde contemplează absența. Refugiul în droguri și alcool pare o salvare de moment care anesteziază simțurile în derută. Nimeni nu mai vorbește de dragoste, ci

de sex. Pornografia ia încet locul sărutului furat pe sub teii înfloriți. Dar cine mai poate distinge diferența în asaltul vizual venit prin *site-uri* tot mai perverse?!

Profesionistul din marile orașe este un alergător de cursă lungă, de multe ori condamnat să fie singur din lipsă de timp, victimă a lumii rapace unde, pentru a face față competiției, își sacrifică viața personală. Îmi amintesc cum într-o sâmbătă sqjra am trecut prin fața unei săli de fitness în Manhattan. Prin geamurile mari luminate femei și bărbați tineri alergau pe aparată, fiecare cu singurătatea lui. O tristețe copleșitoare ieșea din trupurile lor transpirate, din ochii lor fixați pe ecranele televizoarelor care le țineau de urât în timp ce ei pedalau în gol.

Noroc cu rețeaua de socializare pe Internet. Prieteni? Nu 2, 5, sau poate 7, ci 700! Grație Facebook-ului poți avea în cel mai scurt timp mii de „prieteni”. Persoane pe care le-ai întâlnit undeva, cândva, dar mai ales niciodată, și de care singurul lucru care te leagă este un *like* dat postărilor. Cu cât mai mulți prieteni, cu atât mai multe postări și mai multe *like-uri*. Poți să-ți petreci ziua întreagă pe Facebook pretinzând că ai comunica. Poți chiar pretinde că ai normă întreagă pe Facebook, slujbă costisitoare, pentru că îți mănâncă timpul vânzându-ți iluzii, până și ele virtuale.

Sondajele și studiile vin cu alte paradoxuri. Cu cât cineva e mai singur, cu atât are mai mulți prieteni pe Facebook. Cu cât socializează mai mult virtual, cu atât se însingurează mai mult. Iar sentimentele de frustrare și nefericire se accentuează. Dacă membrul rețelei de socializare are o viață goală sau austeră, dacă se confruntă cu dificultăți materiale sau psihologice, atunci postările prietenilor care se bucură de o viață bogată în evenimente, activă profesional și sentimental, sau fotografiile din vacanțe glamouroase, îi trezesc invidii, amplificându-i tristețea și singurătatea. Dacă Internetul și Facebook-ul își numără performanțele în rapiditatea de a răspândi știri și a trezi conștiințe, (ca în cazul Primăverilor arabe ori crizelor din diverse părți ale lumii), nu se poate mândri cu salvarea individului de singurătate.

Un tânăr și-a invitat cu surle și trâmbițe toți prietenii de pe Facebook la ziua lui de naștere. Peste 600, răspândiți în mai multe orașe. La petrecerea organizată într-un apartament de două camere, au apărut doar doi. Dar ceea ce contează sunt aparențele, imaginea, bravada etalată în cyberspațiu. A doua zi tânărul posta că a avut o

petrecere fantastică, și a primit zeci de *like*-uri. Relevant să fie ce trăiești cu adevărat, sau ce pretinzi și proiectezi în afară? Se pare că Facebook-ul servește bine o lume de narcisiști axată pe învelișul strălucitor al formelor goale în interiorul cărora stă ghemuită singurătatea.

Dar se comunică azi mai mult ca niciodată. Oamenii vorbesc continuu. Pe stradă, în mașină, în trenuri, în pauză la spectacole, la restaurant, pe plajă. Unii par chiar că vorbesc singuri. Cu voce tare. Cel mai bun prieten? Celularul. Partenerul de viață? Celularul.

Un poem al sensibilității tehnice ar putea suna așa: „Iubește-mă așa cum îți iubești celularul / Ține-mă strâns la pieptul tău cum țineai sânul mamei și cum tii acum celularul / Ascunde-mă în buzunar, mângâie-mă pe noptieră, atinge-mă des și febril cum atingeai părul iubitei și cum atingi acum doar celularul / citește în ochii mei așa cum citești în ecranul celularului, / să fim nedespărțiți zi și noapte, / noapte și zi, / lasă-mă să fiu totul pentru tine, să fiu cerul și pământul, lumina și vântul, / să fiu celularul tău, doar și pentru o clipă”.

Recent am citit însă confesiunile nostalgice ale unui tânăr american, sub titlul „Tehnologia mi-a ruinat viața”. Deplângea timpurile când comunicarea însemna atingere reală, întâlniri reale, în care partenerii se priveau în ochi, își puteau simți parfumul, relaționau, studiindu-și expresii, gesturi, emoții. Eficiența comunicării de azi prin emailuri și texte e lipsită de afect, de participare, învăluită într-o răceală impersonală. Fiecare alunecă singur pe mici aisberguri într-un ocean de gheață trimițându-și unii altora mesaje digitale.

Răceala și singurătatea bântuie civilizația noastră croită grandios care își are prețul și victimele ei. Mai poate veni salvația din interior? Doar dacă interiorul nu ajunge să fie o cameră g5 ală, fără gânduri și lipsită de sentimente, prin care sufletul răătăcește în derivă, ca vântul de toamnă.

Atingerea

În anumite azile de bătrâni din America o dată pe lună este adus un ponei. Bătrânii sunt scoși în curtea sau grădina instituției, unii în cărucioare, alții susținuți de o asistentă socială cumsecade, curat îmbrăcați, bine hrăniți și cu medicamentele luate la ore fixe, deși pare că nimic nu mai contează. Bătrâni cu mâini noduroase, cu priviri din care s-a scurs toată lumina, așteaptă la rând. Unul câte unul vor avea privilegiul să petreacă minute bune cu poneiul. Nu pentru a-l călări,

firește.

Programul de asistență socială plătește o dată pe lună o ședință de terapie prin atingere pentru bătrânii abandonați în cămine. Sau nu abandonați, în sensul că poate să mai existe o rudă-două care îi vizitează, poate chiar un vechi și la fel de bătrân prieten, dar vizitele, mai mult sau mai puțin formale, nu le mai pot încălzi nici mâinile reci, nici inima dată cu încetinitorul. Poneiul în schimb e cald, blând, răbdător, nu se grăbește niciunde și e și el dornic de atingere și căldură. Am citit că e dresat nu doar să accepte mângâierile și sărutul bătrânilor, dar îi sărută și el la rândul lui.

La început m-a copleșit tristețea. Apoi duioșia. Apoi revolta. Cât de singur poți să ajungi încât un ponei să fie singura ta mângâiere! Doar că nu trebuie să aștepti să ajungi bătrân ori într-un azil pentru a fi lipsit de bucuria atingerii. Mai trist e că pentru mulți, încă tineri și sănătoși, atingerea nu mai reprezintă azi o bucurie.

Universul tactil din copilăria și tinerețea mea nu mai există. Culorile au înghițit mirosul. Imaginea a înlocuit atingerea. Atingerea a devenit virtuală. Comunicarea, un fel de exhibiționism în cyber-spațiu. Trăim într-o lume în care senzația aceea tactilă, amestec de catifea și mătase, cu gust de scorțișoară și miros de lapte cald dintr-o copilărie încremenită în fotografii alb negru a fost înlocuită cu atingerea tastelor de computer și a *mouse*-ului, cu celulare și multe alte aparate digitale care suplinesc pentru tot mai mulți copii sărutul tatălui, mângâierea bunicii, atingerea ierbii cu tălpile goale ori mirosul florilor de câmp. Și pentru mulți adulți, suplinesc nevoia de a se destăinui unui prieten ori tandrețea unui partener. O adolescentă americană se pare că a bătut recordul la atingere: și-a rupt câteva degete după ce a bătut pe celular peste trei mii de mesaje într-o singură lună...

Atingerea poate îndulci singurătatea, preveni anxietățile și depresia, spun terapiștii. Iar canapelele lor confortabile, pe care se întind tot mai mulți locuitori ai marilor orașe, suplinesc tocmai lipsa atingerii și comunicării reale.

În lumea de azi comunicarea excelează prin simplitate, e directă și pragmatică, redusă la formule și clișee care transmit mesajul sec și concis, fără multă vorbărie și metaforă. Atingerea, pe vremuri și ea o formă de comunicare, tactilă, senzuală, făcea ca relațiile dintre oameni să fie autentice și emoționale. Cum îmi spunea o prietenă care condusese o companie înfloritoare în New York: „Atingerea e cel mai

important lucru într-o relație de afaceri, sau care poate crea o relație partenerială, poate aduce pe cineva de la o apropiere formală la un anumit tip de intimitate-ej în sistem pe care eu îl utilizez cu clienții noi pentru a crea o atmosferă de familiaritate, să-i fac să se simtă mai acasă în compania mea, mai relaxați, să aibă sentimentul că se află între prieteni...”

Nu mai e timp pentru astea. Și nici apetență pentru virtuțile atingerii. În plus, atingerea a ajuns azi periculoasă și prohibită între angajații unei firme sau companii. Iar corectitudinea politică, dusă la extrem. Ca bărbat, dacă atingi, din simpatie sau solidaritate, din admirație sau compasiune mâna unei colege de serviciu, dacă ea nu te place sau e într-o zi proastă, poate considera gestul insultător și te poate denunța la conducere pentru hărțuire sexuală, iar tu poți fi dat afară sau chiar târât prin tribunale. Înstrăinarea nu produce doar sentimente de suspiciune și însingurare, ci și indivizi acriți și anxioși, imprevizibili, cu o personalitate „la limită”. Stresul și competiția gonesc cu biciul din spate.

Industria de reclamă și mass-media speculează bine sindromul înstrăinării: pe CNN un profesor la Columbia University ne spune că *shoppingul* previne depresia, mai ales dacă plătești *cash* și nu cu *credit card* \ o altă știre alunecă insidios pe ecranul televizorului: „Macaroanele cu brânză combat singurătatea”. Sau ciocolata, conform altor reclame.

În primii mei ani în America ironizasem diagnosticarea tristeții, sau ce eu credeam că ar fi doar tristețe. O etapă emoțională depășită. Acum se sare direct în anxietate și forme depresive soldate cu adicții de tot felul stocate în dulăpiorul din baie ticsit cu medicamente prescrise de medic, calmante, somnifere, antidepresive. Droguri legale care fac zilnic ravagii.

Vecinul nostru are un program riguros de viață; în fiecare dimineață pleacă spre cușca lui de la etajul 24 din Manhattan în costum și cravată și se întoarce pe seară cu un carton de pizza; duminicile își duce rufele la curățat, se duce la sală unde trage de fiare fix o oră, după care ia prânzul cu părinții care trăiesc în New Jersey, nu am văzut să vină la el nici femei, nici bărbați, și nici câine sau pisică nu are; merge sacadat, privindu-și vârful pantofilor, iar dacă îl întrebi ce mai face, ridică puțin capul, îți evită privirea răspunzând automat „bine”, și se întoarce imediat în lumea lui. O lume în care nu există nici

măcar atingerea unui ponei.

Într-o iarnă dădea zăpada din fața casei cu mișcări regulate și bine calculate. Cum era în ajun de sărbători, m-am gândit că ar fi fost un moment potrivit să-i ofer o sticlă de vin și să-i țin puțin de urât, încercând o conversație. Am ieșit veselă, i-am întins mâna să-i urez sărbători fericite. S-a oprit, s-a uitat la mine surprins, apoi mi-a privit mâna de-a dreptul înfricoșat, a renunțat să mai dea zăpada, și a intrat în casă lăsându-mă și cu sticla, și cu mâna întinsă.

E nebun, m-am gândit. „Nu e”, mi-a explicat proprietarul casei, „e cel mai bun chiriaș al meu, își plătește chiria exact în prima zi a lunii de peste 20 de ani, și e un funcționar conștiincios. Un om liniștit. Singur și liniștit”. Singurătatea să alieneze oamenii într-atât încât să le fie frică și de cuvinte, și de atingeri? Proprietarul a ridicat din umeri. Până la urmă imaginea acelor bătrâni sărutând poneiul nici nu mi se mai pare atât de tragică.

Atingerea și-a pierdut mult din semnificație și în interiorul cuplului. O doamnă din înalta societate newyorkeză îmi explica la rece că o persoană educată își reprimă afectivitatea, nu se lasă îmbrățișată de străini sau sărutată de rude, nu atinge pe nimeni cu care vorbește chiar dacă ar fi animată de cine știe ce subiect pasionant, că gestică și atingerea ar fi în general indecente și trebuie drastic reduse. Atingerea e destinată sexului, da. Dar atingerea ca tandrețe? Manifestare siropoasă, oricum pe cale de dispariție.

Codul bunelor maniere în lumea puritană anglo-saxoniforesupune ca soțul și soția să nu se atingă în public. Și dacă totuși vreo emoție de moment ar fi mai puternică decât educația – puțin probabil, în general – maximumul acceptat este atingerea discretă a cotului partenerului. Amuzant sau nu, tocmai din cauza asta o prietenă italiancă a divorțat de soțul ei englez. El era corect, responsabil, politicos, nimic de obiectat. Pentru ea erau vitale însă căldura, atingerile și îmbrățișările, nu doar când aveau sex. (Iar faptul că formularea „a avea sex” înlocuiește pe scară largă „a face dragoste”, ține tot de dinamica relațiilor în care pasiunea a fost înghițită de parteneriatul domestic, iar asta în cel mai bun caz!)

Cât despre prietena mea, cu temperamentul ei meridional expansiv, deși avea o carieră de succes, după ce a rămas singură în Manhattan și a trecut prin tot ritualul femeilor fără bărbat și copii, după multe ore de yoga, pilates și centre de meditație, abonamente la

concerte, alergări prin parc și vizionări de filme cu duiumul, într-o zi a decis să se întoarcă în orașelul ei natal din Toscana unde predă engleză pe bani mult mai puțini decât în New York, dar are casa plină de nepoți, mătuși, vecini, râsete și gălăgie, unde la masa lungă din sufragerie în jurul unei oale cu spaghetti se strânge tot neamul. „Aici atingerea nu e nici rușinoasă, nici periculoasă”, mi-a scris. „Îmi lipsește New York-ul, dar mi-am salvat sufletul. Plus cele două pisici pe care le cresc de drag, nu de nevoie”.

Cu ea discutasem odată despre relația omului de azi cu animalele. *Pe vremea noastră* – clișeu nostalgic în care cădem tot mai des, nu neapărat din cauza vârstei – oamenii țineau un câine să le păzească gospodăria sau o pisică să-i scape de șoareci. Acum singurul rol al animalelor e să le îndulcească oamenilor singurătatea și alienarea. Iar seara câinii își scot stăpânii la plimbare, chicotea prietena mea.

Tot e mai bine decât să crești *xvcipet* pe computer, sau să vizitezi o grădină zoologică electronică, sau să ai ferma ta virtuală cu vaci, găini, și oi virtuale pe care să le îngrijești la ore fixe în pauza de la serviciu, retrăind mental atmosfera pierdută a satului, acea formă ancestrală a rădăcinilor noastre. Înstrăinarea și alienarea s-ar datora, conform noilor curente spirituale ale shamanismului sau animismului, dislocării ființei umane din universul ei genuin al armoniei cu natura și animalele. Lamentații inutile probabil. Și totuși. După ce zeci de ani m-am declarat de asfalt, deși încă port în mine virusul Manhattanului, redescopăr în mica noastră grădină din Rego Park mirosul pământului după ploaie, al strugurilor striviți, al crizantemelor care aduc aer de toamnă ca în copilărie. Un fel de tinerețe târzie bănuie prin tufe de caprifoi. Când ating florile umede de rouă dimineață, pot chiar simți cum copilăria se întoarce la mine.

Într-o seară a apărut la noi în vizită o doamnă, de felul ei sobră, ținând strâns la piept un castron cu salată. Nu pentru cină. A scos capacul și ni l-a prezentat pe Râul, noul membru al familiei, un melc adus clandestin în avion din orașelul ei natal din Polonia. Un emigrant ca și ea, ca și noi, purtându-și casa în spate.

„Hai, arată ce poți”, l-a încurajat, iar noi ne-am ațintit cu toții privirile pe fundul castronului. Râul și-a strecurat încet capul afară din cochilie, și-a scos coarnele boierești și s-a ridicat de sub frunzele de salată pe marginea castronului, a urcat apoi pe mâna stăpânei, ca un

gimnast dat cu încetinitorul.

Toată seara, distinsa doamnă, fără copii, și în general lipsită de afectivitate, l-a mângâiat pe cochilia pe care și-o răsucea cu abilitate, i-a lăudat grația și discreția.

„E un singuratec”, a mai adăugat. „Dar atingerea lui îmi dă o stare de liniște”.

*

Cum să împlânzești demonul depresiei

De curând m-a vizitat la New York o studentă din București venită cu o Bursă Fulbright. În lucrarea ei voia să se refere la identitatea scriitorului exilat, la raportul integrare-salvare într-o matrice culturală străină. Bun. Ne sorbim cafeaua pe terasă într-o zi blândă de toamnă. Am în față o fată înaltă, frumoasă, inteligentă, care vorbește engleză perfect, cu aer sportiv, gata să ia în piept munții și toate provocările. Îmi spune simplu că a venit de fapt să vorbească despre poeziile mele. Au atras-o pentru că sunt triste, catastrofice, depresive. Sunt despre deșertăciune și moarte. Tac și o privesc mai bine. Îmi spune că poeziile mele i se potrivesc perfect pentru că e în depresie.

Ce fel de depresie, întreb încet, dintr-un anume motiv, sau așa, în general, ca sentiment permanent? O depresie permanentă, îmi răspunde, o stare globală de disperare.

Lăsăm baltă interviul despre lucrarea ei și ne aruncăm pe depresie. Ea, cu forța tinereții, eu, cu fragilitatea unui terapeut neprofesionist. Nimeni nu vrea să convingă pe nimeni de nimic. Ea trăiește cu trufia vârstei sentimentul depresiei în care pare să funcționeze cu toate motoarele la maxim. Zâmbește, călătorește, citește, scrie, socializează, are prieteni și planuri de viitor. Îi sugerez că tocmai astea sunt răspunsurile cheie la întrebările unui psihiatru pentru a decide dacă cineva e sau nu în depresie. N-ar trece testul. S-ar alege cu diagnosticul unei persoane tonice și pline de viață.

Și totuși, fata din fața mea pretinde că s-ar afla pe culmile disperării. Îmi vorbește despre sinucidere. O cred. Îi propun să găsească un sinonim pentru ceea ce simte. Melancolie? Tristețe? Neputința de a schimba ordinea lucrurilor? Atracția spre moarte ori angoasa iminentei noastre dispariții? Le bifează pe toate. Mă opresc. Până la urmă și eu aș bifa toate căsuțele. Să fim oare amândouă în depresie? Declamată de ea, nerecunoscută de mine? Eu percep două

femei sănătoase zâmbindu-și pe deasupra aburilor de cafea. Plusez. Dacă e așa, tot globul e în depresie, sau mai bine zis nu există om normal să nu simtă melancolie, tristețe, angoasa morții și deșertăciunea vieții. Ori să nu-i fi trecut măcar o dată prin cap să se sinucidă. Nu din lașitate, nici din nebunie, ci din nevoia de eliberare. Uneori o atitudine morală, alteori o șansă. Hm. Ce repede poate fi supt soarele de o gaură neagră!

Față de ea însă, încerc altceva. N-o contrazic. De multe ori e bine să accepți starea pretinsă de cineva pentru a încerca să deslușești cauza și să ajungi la rădăcina ei. Sigur că ești în depresie, îmi spun. Melancolia e bună. Tristețea e o stare profundă care îți permite să te analizezi, să judeci în profunzime. O stare benefică și creației, meditației, problematizării. Te ferește de superficialitate, de anecdotică.

Fata mă privea cu ochi albaștri neîncredători prin ochelarii cu rame subțiri care-i dădeau un aer elevat de intelectual preocupat de problemele lumii. Sau copleșită de nesiguranță și de propriile ei întrebări. Atunci mi-a venit în minte cartea lui And Tew Solomon, *Demonul amiezii. O anatomie a depresiei*, finalistă la Pulitzer, câștigătoare a National Book Award și tradusă în peste 20 de limbi, inclusă în lista publicației *The Times* între cele mai bune o sută de cărți ale deceniului, apărută și în românește la Editura Humanitas, cu o prefață de Mircea Cărtărescu, scrisă de un autor care a suferit cea mai cruntă cădere în neant.

Nici psihiatru, nici psiholog, Andrew Solomon și-a făcut studiile la Yale și Cambridge, scrie literatură memorialistică și eseuri, preocupat de starea lumii din punct de vedere cultural și moral. Articolele lui despre artiștii sovietici în perioada Glasnost, renașterea culturală afghană sau politica libiană au fost publicate de *The New Yorker*, *New York Times Magazine*, sau *Artforum*.

Demonul amiezii adună în peste 600 de pagini experiențele traumatizante ale autorului aflat el însuși, pentru mulți ani, în luptă cu monstrul depresiei, un animal hidos ascuns în creier și în sufletul profund. Pe lângă pasaje emoționante ale vieții intime și tulburărilor create de suferința personală, cartea oferă o analiză exhaustivă a cauzelor, manifestărilor și tratamentului depresiei.

Pe Andrew Solomon l-am auzit vorbind la New York. Elegant, nobil, cu privire luminoasă, echilibrat și cu simțul umorului. S-a mișcat

cu dibăcie și naturalețe prin subiecte diverse, de la traumele copilăriei la succes și fericire, de la impactul stresului asupra sănătății, la competiție și ratare. Părea să știe cheia mecanismului care funcționează perfect. Îl priveam costumul elegant, cămașa scumpă, papionul perfect asortat, fața senină. Reprezenta el însuși o reclamă care ar putea suna așa: „Priviți-mă! Am învins monstrul. Există speranță. Există viață după depresie. Normală, frumoasă, de succes”. Sau, mai direct, și poate mai aproape de adevăr: „Poți funcționa chiar în depresie, dacă știi împlânzi monstrul”.

Andrew Solomon se trage dintr-o familie înstărită, a absolvit școli prestigioase, a avut tot ce și-a dorit, este un bărbat bine, pare o natură solară, o prezență plăcută, este educat, sofisticat, răsfățat de destin. Aparent niciun motiv care să atragă depresia.

Mă uit din nou la tânăra din fața mea. Nici ea nu pare să aibă un motiv convingător. Îmi spune că părinții au divorțat, că mama ei se luptă să supraviețuiască într-un orașel de provincie, iar ea se susține singură la facultate cu burse de merit. Lucruri normale, incapabile, cred, să răstoarne un întreg mecanism funcțional.

Andrew Solomon a trecut printr-un episod tragic cu mama sa, bolnavă de cancer, care a ales eutanasia – ilegală în America – pentru a pune capăt suferinței. Viețile fiecăruia dintre noi sunt placate și cu pierderi, despărțiri, înfrângeri, evenimente de așteptat în ecuația existenței. Unii suferă, le depășesc și continuă să funcționeze. Alții suferă, nu reușesc să le depășească, ajung în depresie și nu mai pot funcționa. Există însă și indivizi care deși în depresie, pot continua să mimeze o funcționalitate aproape normală. Naturi imprevizibile, interiorizate, gata oricând să producă o surpriză de proporții. Sunt probabil și primii candidați la sinucidere. În general, cei care își declamă sinuciderea e mai puțin probabil s-o facă decât cei care nu răbufnesc, nu vorbesc despre asta, dar o contemplează tăcuți.

În cartea lui Andrew Solomon depresia este întoarsă pe toate fețele, studiată în profunzime, prin exemplul personal al autorului și prin numeroase mărturii ale celor care au acceptat să-și împărtășească suferința. Dacă te simți rău fără motiv, ești în depresie. Dacă te simți rău dintr-un anume motiv, ești tot în depresie. O liană care se înfășoară pe trunchiul unui copac, îi sughe toată vlaga, îi ia aerul și îl sugrumă. Spaima paralizează mintea, usucă sufletul, iar trupul chinuit ajunge în poziție de fetus. Tălpile se afundă în nisipuri mișcătoare. Incapabil să

reacționezi, să socializezi, să zâmbești. Frica de a ieși din casă din cauza unui pericol iminent. Frica de moarte. Frica glofcală, de orice, oricând. Fatalitatea capătă dimensiunile unui animal înfricoșător. Neputința. Sentimentul de învins perpetuu.

La început depresivii inspiră milă. Cei din jur încearcă să-i ajute, cât și cum se pricep, caută soluții, dar de cele mai multe ori sfârșesc prin a nu-i înțelege. Minte lor funcționează după alte legi, sunt privați de emoții ori posedați de manifestări emoționale extreme, greu de suportat. Depresivii se autoizolează. Se face gol în jurul lor. La început compătimiți, ajung în cele din urmă nesuferiți. În timp ce mecanismele de autoapărare ale depresivilor dispar, cei sănătoși și le activează pentru a se proteja de haos.

Poate fi depresia contagioasă? Poate, spun unii, odată ce și singurătatea e considerată virală. Mai mult, din ultimele decodificări ale genomului reiese că ar exista o genă a singurătății. Cei care se nasc cu ea vor opta pentru a rămâne celibatari și a evita să-și facă prea multe prietenii ori relațiile sociale. Odată cu singurătatea, mai vin însă tristețea și melancolia. De la ele, până la depresie, e doar un pas.

Pe vremuri, depresia se chema melancolie. Boală veche. Doamna Bovary își trăia chinuită melancolia unei vieți terne. Nora lui Ibsen alunecase în depresie, claustrată în cușca matrimonială. Ana Karenina se sinucide din disperare, chinuită de vină și neputință.

Nu doar personaje de literatură ilustrează depresia, ci și mulți creatori. Edgar Poe, Maupassant sau Nietzsche au fost chinuiți de depresii și au ajuns în clinici de psihiatrie. Alții și-au luat singuri viața, asemeni lui Esenin, sau Van Gogh care s-a împușcat mortal. Urmuz se sinucide după ce pierde lupta cu boala necruțătoare care îi ia mintea în captivitate. Mai aproape de zilele noastre, pe Sarah Kane diagnosticată cu depresie severă, terapia scrisului nu o poate opri să se sinucidă. Dar cine ar fi bănuie că Robin Williams, actor de comedie îndrăgit pentru rolurile sale deopotrivă tonice și comice, era chinuit de depresii până la a face pasul fatal? Sau că Hemingway, un bon vivant plin de energie, se va sinucide cu propria pușcă de vânătoare? Sensibilitate exacerbată, ori victime ale unei boli genetice?

Misterioasă este și moartea lui Socrate. Cele 30 de zile petrecute înlănțuit în închisoare îl împing în depresie, alege să bea cupa de otrăvă după ce renunțase să se salveze prin planul de evadare pus la cale de prietenii. O sinucidere aleasă și nu impusă? „Moartea este ori un

somn fără vise, ori o nemurire individuală a sufletului”, spune Socrate, și cuvintele lui pot fi citite și în cheia deșertăciunii. O sinucidere care urmează decepției. Decepția creată de imoralitatea, vanitatea, nedreptatea și trufia lumii ateniene îl face să aleagă moartea pentru a-și „vindeca sufletul de boala de-a fi fost unit cu un trup”. *Demonul* lui Socrate a dus la sute de pagini de analize și interpretări. Cel mai greu de acceptat e evidența, postulatul care nu se cere demonstrat, dincolo de orice filosofie și logică.

Pentru Henry Miller, „nevroticii de azi nu sunt decât romanticii de ieri”. Romantismul sumbru al lui Hoffman a indus în epocă melancoliei trăite pe muchia emoțiilor extreme.

Depresia poate fi moștenită sau căpătată, și ar putea fi definită ca boala ilogicului, spune Andrew Solomon în cartea sa *Demonul amiezii*, boala închisă în încăperile întunecate ale sufletului, sau cheia care deschide porțile ferecate ale subconștientului în haos și beznă. Vestea bună și cea proastă vin deodată: subconștientul nostru e mai înțelept decât mintea noastră. El e de fapt sufletul profund, depozitarul miturilor, matricei culturale și înțelepciunii instinctuale. Depresia apare când mintea conștientă pierde legătura cu sufletul profund, ducând la lipsa totală de sens a tuturor lucrurilor. Ne putem apăra, putem să o prevenim?

Mihail Bulgakov pare să știe o rețetă: „Privește întotdeauna spre stele!” Uită-te în sus, când realitatea te trage în jos. Sau ceea ce tu percepi drept realitate. Starea de spirit poate modifica realitatea, o poate mărunți sau umfla. Optimiștii privesc lumea de la nivelul ochilor în sus. Văd și vârful copacilor, și acoperișul clădirilor, și stelele deasupra. Privite de sus, lucrurile își diminuează gravitatea. Ar fi bine dacă ar fi atât de ușor... Iluzia, speranța, amăgirile țin de natura umană. Depresivii încetează să se mai amăgească. Pentru ei viața devine o cămașă de forță. Merg pe stradă privind doar trotuarul sau vârful pantofilor. Se strecoară prin mulțime dorindu-se de fapt invizibili.

Depresia mai înseamnă și pierderea iluziilor. Așa cum o poetă definea ratarea în artă prin pierderea apetitului. De altfel, depresia și ratarea sunt rude bune. Etichete ucigătoare.

Căderea psihică temporară ca urmare a unui eveniment nefericit ori unei întâmplări neplăcute pot fi considerate depresii minore sau moderate. Pot dispărea, chiar și fără tratament, când șocul emoțional se diminuează. Timpul vindecă, se spune, iar sistemul de

supraviețuire rămâne nealterat.

Când însă devii inapt prin prăbușirea mecanismelor de apărare, te afli în depresie majoră, avertizează autorul cărții *Demonul amiezii*, întors de pe acel tărâm luat în stăpânire de spaimă și autodistrugere. Depresiile minore ar fi stări normale, după cum normali sunt cei care afirmă că s-ar afla în depresie pentru că o furtună de toamnă a chelit peste noapte copacii, ori că iarna ține prea mult, ori când copilul aduce rezultate proaste la școală. Auzi o femeie spunând că e în depresie pentru că s-a îngrășat, sau un bărbat că e depresiv pentru că îmbătrânește. Cuvântul este fără îndoială abuzat, asociat cu dezamăgiri, fatalități, ori cu sentimentul „inimii albastre”.

Pe lângă cauze genetice, depresia mai poate fi indusă de alienarea individului în societăți competitive în care anxietățile legate de statutul social sau profesional ating cote maxime. Și nu e vorba doar de marile metropole. Fermieri din țările sărace aleg să se sinucidă împreună cu întreaga familie. Sărăcia și lipsa de viitor pot cauza depresii majore. La fel, melancolia celor condamnați la singurătate are mari șanse să se cronicizeze în depresie. De la an la an numărul celor care sunt diagnosticați cu depresie e tot mai mare, în ciuda rețelelor de socializare virtuală, a diversității de pilule aruncate pe piață de companiile farmaceutice, formelor de terapie și, mai nou, intervențiilor pe creier.

De curând Helen Mayberg a inaugurat o procedură de stimulare a *ariei 25* din creier, cea a sentimentelor negative, prin implantarea de electrozi. Există speranță, conchide Andrew Solomon, deși de la apariția cărții lui în 2001 diagnosticarea depresiei și tulburărilor de personalitate a atins cote alarmante. Ar fi, din nou, prea simplu să expediem totul pe seama unei generații de narcisiști, egoiști și înstrăinați, așa-zisa generație *selfie* care plătește prețul civilizației noastre digitale care și-a pierdut *anima*.

Altfel, toți intrăm în depresie de când devenim conștienți, pe de o parte că trebuie să facem față vieții, și pe de alta că ne vom trezi față în față cu moartea. Tot zbuciumul uman este în cele din urmă provocat de spaima de moarte. Ne pregătim toată viața pentru clipa aceea care ne va găsi mereu nepregătiți. Despre asta ar trebui poate să-i dau tot creditul tinerei studente. Nu moartea reală, cea care pândește răbdătoare îi dă de fapt fiori, ci cea virtuală, din poeziile mele, impersonarea ei într-o trăitoare deșirată dublându-mi chipul în

oglinadă. Moartea ca partener stabil în trecerea noastră prin viață. Despre asta Andrew Solomon vorbește mai puțin în cartea sa, în schimb am descoperit un autor care ia moartea în serios și o găsește vinovată de toate anxietățile și depresiile: Irvin Yalom. Un psihiatru care trăiește acum în California, fondatorul terapiei de grup și care a integrat filosofia în psihoterapie, numind-o psihosopie.

Profesor emerit la Stanford University, Yalom este un psihiatru existențialist și un scriitor de talent ale cărui cărți au fost > >

traduse și în România. *Soluția Schopenhauer, Plânsul lui Nietzsche, Moma și alte povestiri*, dar mai ales *Privind soarele în față* tratează relația depresie-frică de moarte din cu totul alte perspective, deopotrivă filosofice, psihanalitice și existențiale. Moartea, ce necuprinsă și fascinantă metaforă, dacă ai puterea să o accepți și să-i faci loc în viața ta!

Yalom enunță cu seninătate și demonstrează prin nenumărate exemple de cazuri clinice că spaima morții iminente este limita supremă în relația noastră cu lumea și rosturile ei. Din imposibilitatea de a ne împăca și a accepta propria noastră dispariție la capătul unei existențe în care ne-am pus energia, creativitatea, speranța și capacitățile de a construi ceva durabil care să înfrunte timpul, se naște marea depresie. Nu poți lupta cu fatalitatea.

La polul opus, Thomas Cathcart și Daniel Klein demontează cu har toate filosofiile, demonetizează cu umor moartea, ironizează legile destinului și oferă un antidot pentru anxietate și decepție în cartea *Heidegger și un hipopotam intră pe Porțile Raiului*. Lectură savuroasă și terapeutică deopotrivă.

De Daniel Klein am aflat în America grație unui prieten comun, arhitect născut în România, cititor avid și gânditor pasionat. Ce ne-a apropiat cel mai mult a fost o discuție despre timp într-o seară de vară. El nu înțelegea cum e să trăiești doar în prezent. Pretindea că nu înțelege. Eu făceam apologia clipei și desființasem timpul cu trufia metaforei. A alergat la prietenul lui de o viață, Daniel, care l-a liniștit creându-i o neliniște și mai mare: „Dacă trăiești doar în prezent, poți atinge nemurirea. Dar chiar vrei tu asta?”

Așa am ajuns să citesc *Heidegger și un hipopotam intră pe Porțile Raiului*, tradusă și în românește și publicată la Humanitas. Autorii, ambii absolvenți de filosofie la Harvard, evadează din lumea academică scrobită și din limbajul pretențios, se pun de taifas – creativ

și dezinhibat – și scriu împreună trei cărți de un farmec nebun. Cea despre moarte e cuceritoare. I-am recomandat-o tinerei amatoare de poezii sumbre și imagini cenușii. Ce ne rămâne decât să ne ironizăm sfârșitul, să-l trecem cu vederea inteligent, să-l aruncăm pe un fund de sertar ca pe un testament în alb pentru cineva, cândva sau, și mai bine, să ne împăcăm cu limitele noastre. Până la urmă, suntem ceea ce avem imaginația de a ne crede a fi.

Pasiuni și stridente

Trăiesc de peste 18 ani în America și continui să o descopăr, sau mai bine zis să o citesc și recitesc, așa cum faci cu o carte.

Nu pot pretinde că o știu nici acum. Chiar dacă adaptarea mea în New York s-a produs imediat, fără crize de identitate ori anxietăți de vreun fel, America e mai mult și mereu altceva, un spațiu uriaș și complex, pe care, în plus, dinamica vremurilor de azi îl răscolește la toate nivelele.

E interesantă percepția dinăuntru și din afară a Americii, ca entitate nediferențiată. Din afară, se vorbește despre America în special în clișee – admiringe, sau dimpotrivă. Cu cât o cunosc mai puțin sau deloc, cu atât unii au păreri mai bine formate. În viziunea roz, visul american încă mai funcționează de la sine, cerul e limita, aici poți da oricând lovitura și deveni bogat peste noapte, America e cea mai puternică și de-a pururi nemuritoare.

Există și viziuni negativiste în care imperiul ar fi pe ducă, și-ar fi pierdut supremația deși continuă să joace rolul de jandarm al lumii, Obama e prea slab, Puțin i-ar fi probat slăbiciunea, iar China așteaptă la colț... Teoriile conspiraționiste prezic și ele de ani buni tot felul de dezastre, de la cântecul de lebadă al dolarului înainte de a sucomba unei monede internaționale unice, la un guvern mondial subteran care urzește dominații sumbre și manipularea omenirii spre distrugere.

În viziunile superior-arogante, americanii ar fi infantili, naivi și creduli, lipsiți de cultură, obsedați doar de valoarea banului și manipulați de mass-media care le ascunde adevărul... Cunosc europeni care declară că n-ar trece oceanul în ruptul capului, ce să caute ei în America? New York-ul e complet neinteresant, un conglomerat de oțel și sticlă, o lume de snobi incuți care își cumpără bilete scumpe la Opera Metropolitană doar pentru a-și etala bogăția... Am întâlnit turiști extaziați de magia New York-ului și alții complexați, ori străini de spiritul lui. Am văzut familii care au făcut sacrificii imense să se

stabilească în America, dar, mai nou, altele care abia așteaptă să se repatrieze pentru a-și crește copiii sau a-și mânca pensia într-o așa-zis „lume normal”.

Am stat de vorbă cu tineri care au venit aici cu gândul să emigreze, dar după o vreme au descoperit că nu pot face față competiției ori ritmului draconic de muncă și s-au întors în țara natală, după cum alții au ajuns în scurt timp în vârful carierei și pretind că doar în America ar fi reușit atât de mult. Locurile au chimia lor cu care ne potrivim sau nu, la care rezonăm mai bine sau deloc. În plus, nici în America nu mai e atât de bine ca pe vremuri, și nici în estul Europei nu mai e atât de rău. Lumea și-a rotunjit colțurile, sau și-a ascuțit peste tot asperitățile.

Din interior, lucrurile au mai multe nuanțe, deși percepțiile pot fi și aici extrem de diferite. Aceeași realitate este interpretată de fiecare altfel. Ori poate realitatea este doar ceea ce fiecare proiectează în afară... Pe oameni nu îi despart doar standardul economic sau cultural, ci și pasiunile politice. Nu putem vorbi de o mentalitate americană, în general, ci de mentalități înăffntrul unei culturi de emigrație.

Am petrecut câteva zile în Florida și un vecin de apartament, refugiat cubanez, mi-a explicat de ce militează el împotriva deschiderii istorice făcută de administrația Obama către Cuba, după zeci de ani de embargo și ruperea relațiilor diplomatice. „Sunt aceiași comuniști la putere, nu poți bate palma cu ei. Până nu va pleca familia de dictatori și acoliții lor, orice relație politică ar trebui înghețată”.

Îi înțeleg argumentele. Doar că el trăiește comod în America, în timp ce bieții lui conaționali, prinși în capcana istoriei, săraci și fără speranță au tot o singură viață, cât să mai aștepte?! Aceeași dilemă pe care și mulți români au trăit-o în timpul dictaturii ceaușiste ori în perioada de tranziție imediat de după '89. Au fost chiar câțiva intelectuali care au cerut la Departamentul de Stat să nu i se redea României Clauza națiunii celei mai favorizate pentru a nu credita un regim pe care îl considerau corupt moral. Democrația poate face însă loc compromisului, spre deosebire de dictaturi care sunt din start complet compromise.

Pe de altă parte, există și emigranți care odată ce se văd în America, cu familiile în siguranță, cu slujbe și green card, integrați în sistem, devin nu mai înțelegători, ci mai intoleranți. Odată ce ei sunt

Înăuntru, să nu mai fie primiți și alții. Dezvoltă un fel de patriotism artificios, devin mai catolici decât Papa, imaginându-și că așa dau ceva înapoi țării care cu generozitate i-a adoptat.

— Emigranții din Estul Europei veniți înainte de căderea comunismului, se trezeau conservatori de cum aterizau pe Aeroportul Kennedy. Argumentul principal era un consens general: „democrații sunt comuniști”. Mulți au rămas la acest enunț simplist până în ziua de azi și au preluat sânguincios întreaga doctrină republicană, fie că li s-a potrivit sau nu. Logica își pierde puterea când e vorba de convingeri.

Tinerii și familiile emigrante în anii post-revoluționari, veniți din motive economice sau de carieră profesională, sunt în majoritate liberi în gândire, grație și șanseii de a se fi putut forma și emancipa fără presiunea vreunei dogme politice. Paradoxal, sau nu, aceștia erau de centru-dreapta în România și au aderat mai degrabă la ideile de centru-stânga în America. Deși stânga și dreapta se încurcă între ele mai peste tot. Până la urmă contează independența minții, gândirea pe cont propriu în funcție de realitate, ofertă politică, lideri și idei.

America a mers bine alternând cele două partide la guvernare, președinți republicani și democrați, chiar dacă fiecare dintre ei au fost criticați aspru de opoziție, unii forțați să demisioneze, alții asasinați... Țara a trecut după 11 septembrie 2001 prin depresii economice, războaie și mișcări sociale, crize imobiliare și financiare, dar a găsit puterea să se regenereze și să-și păstreze statutul pe scena internațională. Doar că lucrurile aveau să se dea încă o dată peste cap odată cu escaladarea războiului din Siria, cu noul val de refugiați, ascensiunea califatului islamic și atacurile teroriste. În interior, pe de altă parte, dezbaterile politice din anul alegerilor creează vâlvă și îngrijorare.

Nu am crezut niciodată în turnul de fildeș de unde creatorii să privească detașați cum apune soarele la orizont ori cum o ambarcațiune cu motoare turate la maxim sperie păsările. Nu e nevoie să faci politică, dar cred că e necesar să fii alert, să observi, să încerci să înțelegi, și să problematizezi. Cum nu e nevoie să te duci la biserică, ceea ce nu înseamnă că ai fi străin de Cântarea Cântărilor ori de amprenta Sfântului Paul asupra creștinismului.

Noi venim dintr-o lume unde intelectualii nu au doar autoritate, ci sunt și formatori de opinie. În America lucrurile” stau diferit. Oamenii de cultură nu au aceeași vizibilitate și putere de influență. Nu

ai să auzi pe cineva citându-l pe Philip Roth într-o chestiune politică, în timp ce în România un text de Andrei Pleșu, de exemplu, face totdeauna impresie. Există legenda că dezbaterile politice e deplorabilă pe plaiurile dâmbovițene. Atacurile sunt însă și în America la fel de acide, iar pasiunile uneori stridente. Sigur că ne despart exercițiul democratic, abilitatea de a înveli critici dure, de multe ori aberante, într-un discurs cu tonalități decente. Dar sunt și excese, mai puțin cunoscute în afara Americii. În multe state ale Americii profunde există posturi de radio de extremă dreapta care radicalizează politic un mare număr de ascultători, grupări rasiste și xenofobe, agravate în urma crizei refugiaților, alături de canale religioase și de comercializare a armelor, show-uri de tir și vânătoare. Aici biserica, drapelul și armele fac casă bună și susțin naționalismul celor care se conștientizează baza Americii și urmașii direcți ai „părinților fondatori”.

Liberalii au excesele lor, de la negarea excepționalismului și aptitudinilor speciale doar pentru a nu-i deranja pe cei cu IQ scăzut, la exacerbarea corectitudinii politice care duce la autocenzura libertății de expresie. O definiție – anecdotică – a corectitudinii politice ar fi „cum să apuci un lucru murdar de partea lui curată”. Se învață în școală, poate mai puțin în colegiile catolice. Conservatorii sunt pro life și pro arme, adică împotriva avorturilor și pentru înarmarea populației până în dinți. Peste 30 de mii de americani mor anual împușcați, cam jumătate din câți au murit în toți anii războiului din Vietnam! Ei nu cred în încălzirea globală cauzată de lăcomia corporațiilor fără respect pentru natură, nici în teoria evoluției a lui Darwin, sunt cu toții de acord că francezii sunt aroganți... O dogmă de partid, un șir de coduri după care poți să-i recunoști așa cum puteai să-i recunoști pe comuniștii îndoctrinați din anii '50. Când ești la o petrecere și vrei să vezi care-i republican înfocat și care-i ultraliberal, pune pe masă o idee aparent inofensivă, ca încălzirea planetei, frumusețea

Parisului, sau legea sănătății dată de Obama și vei vedea imediat cu cine vorbești. Extremității, indiferent de tabără, vor fi la fel de congestionate și de nervoși. Polarizarea societății e din ce în ce mai mare. Părinții evită discuțiile politice cu copiii, buncii schimbă taberele îngrijorați, foștii emigranți se întorc împotriva noilor emigranților.

Diversitatea continentului american de nord salvează însă stridențele. Lucrurile sunt complexe și amestecate. Am călătorit mult

În interiorul acestei țări fascinante în care uniformizarea a învins contradicțiile. Am întâlnit oameni de toate felurile, am băut moonshine cu republicani moderați în Arkansas, am ascultat povestirile unui veteran al războiului din Vietnam în Kentucky și eram gata să-mi atârñ o pancartă de piept și să ies în stradă pentru a milita pentru drepturile lor, m-am contrazis cu liberali înverșunați în Ohio care pretindeau că sistemul de sănătate din Cuba e mai bun decât cel american, am ascultat corul Tabernacle la templul mormonilor din Salt Lake City și am discutat apoi cu tineri libertarieni care ar dizolva guvernul mâine și ar trăi în legea lor...

Într-o dimineață foarte devreme călătoream din Las Vegas spre Los Angeles prin deșertul Nevada și am oprit la o benzinărie. Într-o Capelă un predicator evanghelist de culoare le vorbea câtorva zeci de credincioși veniți cu noaptea-n cap la slujbă despre compromiterea Crăciunului prin comercializare și fetiș. În Texas am fost pe un stadion uriaș unde un predicator baptist explica pasaje din Biblie la zeci de mii de albi frumos îmbrăcați care ba lăcrimau, ba intrau în transă, ba zâmbeau complice... Am cântat în bisericile din Bronx și m-am ținut de mână cu negrișe cu pălării flamboiante legănându-ne pe ritmuri de Gospelv Toate astea fac America. Și am găsit de fiecare dată înțelegere, limbajul potrivit, o formă de solidaritate cu oameni diferiți, uneori cu opțiuni și păreri diferite de-ale mele. Ceea ce ne desparte până la urmă sunt doar intoleranța și extremismul. Pentru ele nu există nici limbaj, nici înțelegere. Lecția istoriei nu pare să fie învățată nici până acum.

Donald Trump „a furat” un timp, cum se spune, spectacolul. A venit cu un alt discurs și o altă strategie decât contracandidații lui republicani. Cea a punerii degetului pe rănilor pe care toți ceilalți evitau să le atingă. Apuca lucrurile murdare din capătul lor murdar, rostea pe șleau lucruri pe care alții le tot ascundeau sub preș pentru a nu călca pe ouă fierbinți, vorbea *altfel* și a reușit să atragă atenția și să se facă auzit. Curând discursul lui a început să se degradeze însă. De la un nepolitician *politically incorrect* a alunecat ușor într-un *one man show* de divertisment. „Un clown”, spuneau unii, „un caraghios”, alții. Alterna cravate roșii cu șepci verzi muncitorești, tonul lui era tot mai crescut, jignea femeii și handicapați, amenința reporterii, rotindu-și buzele amenințător. Trump este finalist în cursa prezidențială, dându-le unora speranțe, și la foarte mulți frisoane.

Timpuri tulburi la orizont. Inclusiv pentru America, asupra

căreia toți ochii sunt ațintiți. Cât despre Europa, nu va mai fi niciodată aceeași, spun mulți cu nostalgie și teamă. Granițele se întăresc, lucrurile se radicalizează, chiar și cei mai toleranți, promotorii multiculturalismului, ajung mai temători și mai circumspecți în declarații. Nici Papa, în ciuda zâmbetului bonom, nu ne încurajează prea mult: „Ne aflăm în al treilea război mondial!”

De ce ne e frică

Frica de catastrofă e veche. Distrugerile prin foc și apă, corpuri astrale sau cutremure de pământ sunt amenințări permanente. După fiecare dramă, ar veni însă un alt început, perioadă nouă de înflorire. Legea compensației funcționează natural alternând la nivel de macro- și micro cosmos răul și binele, păcatul cu pedeapsa, distrugerea cu renașterea, împingând vehiculul existenței și devenirii pe un drum cu rost. Renașterea, spun unii, n-ar fi existat fără întunecatul Ev Mediu. Războaiele sunt și ele necesare în echilibrul misterios și crud al istoriei pline de farse și drame care se încolăcesc pe spirala ei mai departe, repetând erorile sau provocând altele de intensități și mai mari.

La alt nivel, subconștient, individul pe cât se teme de catastrofa, pe atât o invocă. Frica, cea mai puternică fantasmă ieșită din cutia Pandorei, este și cea mai importantă limită umană, spiridușul care sfredește haosul aruncându-ne din când în când în oase mostre ale frigului și întunericului de dincolo, ale infinitului și dezordinii.

Frica de dramă îi face pe oameni s-o invoce în speranța că ar putea-o îmblânzi. În expresiile înțelepciunii populare, se spune că „e bine să pui răul în față” pentru a preveni sau diminuașocul întâmplărilor nefericite, dar se mai spune și că „de ce ți-e frică nu scapi...” Concepția că după fiecare „ploaie și furtună mai vine și vreme bună” nu poate absolve teama de imprevizibil și de necunoscut, nici nu poate contrazice legea murphyană, conform căreia după orice rău poate să vină unul și mai mare, ori zicala că „o nenorocire nu vine niciodată singură”.

Veștile rele fac spectacolul. Tragediile captează cel mai bine curiozitatea, întreținând stări de interes și alertă speculate de diverse instituții ale puterii. Mass-media nici n-ar exista fără ele și ne manipulează emotivitatea pariind pe sloganul „no news, good news”, adică nu e știre aceea care nu e proastă. Pe vremuri mesagerului unei vești proaste i se tăia capul. Azi este recompensat cu o mare audiență. Canalele de știri din lumea întreagă trăiesc din drame. Dictaturile se

bazează pe frică și amenințări și chiar marile puteri ale lumii vestice recurg la instalarea unor stări de teamă și incertitudine prin menținerea unor focare de conflict în diverse zone ale lumii, sau invocând pericolul terorismului internațional. Fantasma dramei este fluturată mereu pentru a supune, iar frica de viitor, de nefericire sau de moarte îi amplifică autoritatea legitimând forme diverse de dominație, fie ele politice, religioase ori spirituale.

De multe ori nefericirea personală atrage dorința unei drame la scară largă. Când sunt loviți de o nenorocire, instinctiv oamenii caută în jur exemple de nenorociri mai mari ca ale lor. Durerea pare să se atenueze prin sentimentul că nu sunt singuri în suferință ori că alții sunt chiar mai nefericiți decât ei. A cântări și a compara suferința personală cu a altora în dorința de a găsi supape de rezistență ține de omenesc. După cum de omenesc ține nu doar compasiunea, ci și nevoia de a ști că suferința e generală, că dramele lovesc oriunde și pe oricine. Există chiar o voluptate a veștilor rele. Cel care le transmite se simte important că provoacă o surpriză, cel care le primește e fericit când nu e el cel afectat direct.

Ideea că drama personală ar duce la nevoia de catastrofa cosmică nu este nouă. În tragediile grecești odată cu crimele pasionale se cutremurau și pământul și zeii. Când lumea se află într-un impas, când speranțele sunt contrazise, ochii se ridică spre cer în așteptarea unui deznodământ. Și de cele mai multe ori se așteaptă unul dramatic, capabil să schimbe radical starea lucrurilor.

Pentru instaurarea binelui e nevoie de mult timp, de un teren care trebuie îndelung pregătit, iar consecințele se vor vedea doar târziu, când lucrurile vor fi așezate solid în matcă. Pentru a te bucura de efectele binelui e nevoie de răbdare, rezistență, tenacitate. Răul lovește abrupt, iar schimbările produse de el sunt rapide și violente.

Nevoia de catastrofa vine și din pierderea iluziilor. Iar azi, mai mult ca oricând, mocnește ideea distrugerii ca paradox al salvării. Într-un moment în care dezvoltarea tehnologică a atins performanțe greu de imaginat chiar cu câțiva ani în urmă, în care până și cerul pare să încapă într-un ecran de computer or într-un gadget strecurat în ureche, cu cât civilizația digitală explodează, cu atât iluziile se subțiază, iar Dumnezeu fuge și mai departe. Am ajuns oare niște cuceritori triști, niște campioni extenuați? Sunt oare inutile reușitele materiale odată ce tot mai mulți se plâng de singurătate, depresii și anxietăți? Stări

apăsătoare de nesiguranță și nefericire trec prin sufletele golite ale soldaților standardizați nevoiți să pedaleze până la capăt în interiorul mecanismelor tot mai performante. Să se întâmple ceva și să fim absolviți!

Doar că obsesia sfârșitului lumii aproape s-a banalizat după eșecurile din 2000 și 2012 când așteptările de colaps au fos* înșelate, iar lumea și-a văzut de drum mai departe. E adevărat „că sunt mai multe, mai dese și mai devastatoare dezastre naturale, crize economice severe, războaie religioase, pericole nucleare în escaladare... Canale de televiziune ca *History*, *Discover* sau *Weather* dedică tot mai mult spațiu posibilelor catastrofe care pot lovi omenirea și pământul, de la schimbarea polilor magnetici la topirea ghețarilor și creșterea intensității solare, de la erupții vulcanice și tsunami la cutremure și uragane devastatoare. Mai nou, până și luna, element romantic, de care avem o atracție benefică, aflăm că ne poate fi potrivnică. Dacă s-ar îndepărta de pământ doar puțin, ni se spune, ne-ar aștepta o catastrofă. Nostradamus rămâne în prim plan cu catrenele lui fără sens din care specialiști cu diverse diplome descifrează exclusiv tragedii. Teoriile conspirațiilor proliferază, propovăduind sfârșitul fie prin virusuri scăpate intenționat din laboratoare, fie prin experimente care ar putea recrea haosul ori ar stârni găuri negre ale universului ce ne-ar putea înghiți pe negândite.

Unii invocă sfârșitul ca pe o pedeapsă pentru degradarea spirituală a omenirii, alții ca pe o necesitate în urma înmulțirii populației globului și a reducerii dramatice a resurselor. Până și americanii, notorii pentru optimismul și atitudinea lor pozitivă, sunt cuprinși de spaima prăbușirii imperiului ori de consecințele unor alegeri nefaste.

Sfârșitul ar veni, conform unor profeți texani de ocazie, odată cu anularea banului și timpului, cei doi adversari ai fericirii, vinovați pentru spaimele și alienarea lumii moderne. Apetența pentru catastrofa e mai vie ca oricând. Dar în secret fiecare speră că îi va supraviețui și că își va freca palmele mulțumit de undeva de sus.

Prezentul continuu

În fiecare vară vin în România pentru două săptămâni. Și de fiecare dată am sentimentul că am plecat ieri. Realitatea mă contrazice însă. Schimbările sunt abundente. Și cum cu mulți ani în urmă am decis să văd mai degrabă binele... mă declar mulțumită. Se construiește

mult, sunt restaurante bune, tineri frumoși, mașini scumpe, milioane plecați la lucru în străinătate care se întorc cu bani, oamenii călătoresc, benzinăriile vând cărți, espresso și au toaletele curate, lumea își vede de treabă dincolo de disputele jalnice ale politicianilor și de caracatița corupției. Parcă în ultimii ani nici limba română nu mai e așa stâlcită pe stradă sau la televizor. Vulgaritatea și înjurătura de fiecare zi care păreau să fi ajuns monedă de schimb în relațiile cotidiene, sunt și ele ceva mai palide.

„Sigur, e tot mai bine, dacă privești din avion și vezi doar o parte a versantului”, îmi răspunde cinic o amică deținătoare de multe moșteniri, revendicări și recuperări, pe care entuziasmul meu la revenirile în țară o indispuce, contrazicându-i viziunea catastrofică din care și-a tras mereu energia și din care a trăit suficient de bine, și înainte, și după... *

„La noi e mai bine ca în alte părți, plus că am fost feriți și de exodul refugiaților, s-ar putea chiar vorbi de o Românie valabilă în viitor”, îmi spune un optimist: „Nici vorbă de așa ceva, mormăie trist un artist pensionar, n-o să scăpăm niciodată de corupție și sărăcie. Plus lumea care s-a dat peste cap, Rusia mocnește, iar NATO vrea acum să scoată castanele din foc cu scutul antirachetă plasat la noi. Deveselu, ironic nume!”

Sunt cu mintea de partea optimistului și cu inima alături de artistul acrit. În fond, suntem într-un loc al paradoxurilor și întretăierilor de drumuri, oscilând între lamentație și bravadă, între fatalism și utopie, sărind cu ușurință din tragedie în farsă, găsind mai la îndemână bășcălia și derizoriul decât forme de a ne lua în serios și a căuta soluții, ne trezim ba victime, ba procurori nechemați, mari iubitori de scenarii și teorii ale conspirației. Cei care se lamentează cel mai mult pe tema destinului nedrept de a fi ignorați de marile culturi ori nerăsplătiți pe măsura talentului, sunt de multe ori cei care evită confruntarea internațională și preferă să rămână profeți în satul lor. Născuți poeți și manevrând admirabil metafora, vom afla mereu calea de supraviețuire, mă consolez sub privirile muștrătoare ale prietenei mele care îmi spune că nu mai crede în nimic, dar se duce în fiecare duminică la biserică.

Paradoxurile se înmulțesc și probabil sunt mai vizibile pentru cel ce trăiește afară: intelectualii de marcă par să fi obosit și vocea lor se aude tot mai puțin pe scena civică; în timp ce țara se emancipează și

merge înainte, cei mai retrograzi par a fi rămas politicienii; deși toată lumea se plânge de lipsă de bani, salarii mici, prețuri ridicate la benzină, numărul mașinilor sufocă orașele, iar restaurantele sunt pline în orice zi a săptămânii. Ne salvează doar economia subterană, îmi explică o vecină din blocul unde mi-am păstrat apartamentul și pe care Primăria a trântit o bulină roșie. Se plânge de pensia ei de mizerie și mă invită în schimb să-i văd „mândrețea de casă” de la Voineasa cu termopane și puț de mare adâncime.

Bucureștiul trăiește cu siguranță o agitație aparte, există o tensiune a străzii, febră în aer, bărbați grăbiți și importanți, fete frumoase care după cum se îmbracă nu știi niciodată ce sunt, claxoane, frâne și ambreiaje nervoase, înjurături șuierate, un puls intens care pare să ascundă mize puternice dar misterioase. Dacă în New York mă simt în control și degajată, în București sufăr un soi de regresie, încurajată și de faptul că mi se repetă la tot pasul: tu nu mai știi cum e aici, tu nu înțelegi, la noi e *altfel*, și în general mi se spune ce nu trebuie să fac, în ce taxiuri să nu mă urc, pe cine să nu întâlnesc, ce să nu cred din ceea ce văd sau în ce cheie să citesc situații, declarații, grupuri de influență. Pare să existe ceva, *altceva* în spatele fiecărui lucru, ți se lasă impresia că realitatea ar fi dublată de o alta, numai de oamenii locului cunoscută. Mă trezesc timorată și provincială, orice rostesc este imediat contrazis cu zâmbete ironice superioare adresate naivității mele. Nu poți admira pe nimeni și nimic căci descoperi că nu e cine sau cum ai fi crezut. Dar și dacă îți manifesti îndoiala asupra vreunei valori de moment declarată bun național riști aceleași discursuri moralizatoare și clarificări ultimative.

Canicula și traficul infernal tind să compromită vara bucureșteană din imaginația mea. Traversez cu grijă. Nu trebuie să mă prevină nimeni că strada a devenit un risc. Nici pe trotuare nu e mai bine, nu poți trece de mașinile parcate până în zidul caselor. Mă urc într-un taxi după ce citesc cu atenție pe ușă tariful, așa cum am fost instruită. Îi spun adresa și șoferul se năpustește în intersecție de parcă am pleca la război. Instinctiv, dau să-mi leg centura și mâna lui mă oprește autoritar: „Ce faceți, doamnă? Păi cu mine în mașină, se poate?!”

„Credeam că e obligatoriu, că vă amendează dafea...” mă scuz cu voce moale. „Pe Mine? Cine să mă amendeze, hoții ăștia? Fiți doamnă serioasă, nu vedeți ce e-n țara asta? Trăim în junglă, vă spun eu!”

Rămân cu centura de siguranță agățată în aer și nu îndrăznesc să o prind de teamă să nu-l supăr. Șoferul fumează cu mâna scoasă pe geam și de fiecare dată când depășește la milimetru câte o mașină mi-e teamă să nu i-o zboare. Alege niște scurtături și în timp ce ne zgâlțâim vertiginos, devine tot mai congestionat și nervos, nu din cauza gropilor și denivelărilor la care pare să fi ajuns imun, ci pentru că îmi face o sinteză critică la zi a situației politice care îl înfierbântă peste măsură. Jargonul este și el pe măsura grozăviilor prin care, în viziunea șoferului, trece țara. Dau din cap din când în când, circumspectă, încercând să-mi dau seama cât mai avem până la destinație. Între două semafoare mă lămurește și că americanii și-au dăruit singuri turnurile ca să ia petrolul și să le facă pe plac evreilor, că n-au ajuns niciodată pe Lună și vai de capul lor, uite pe cine au băgat în Casa Albă!

Trecem pe lângă o biserică, lasă volanul și își face câteva cruci, urmate la scurt timp de două înjurături grosolane la adresa unei mașini care ne blochează cursa. Ajungem. Plătesc. Cobor. Mașina zvâcnește spre atacul următor. Respir. O stradă cu case vechi boierești. Liniște, miros de tei amestecat cu soc și caprifoi. Tufe de lămâiță. Un câine blând mă privește din spatele gardului.

Înstrăinarea prin cuvânt

În copilărie, în lipsă de orice formă electronică sau digitală care să ne umple (sau să ne golească!) timpul, ne jucam de-a cuvintele. Singurele performanțe tehnologice în România anilor '60 erau televizoarele alb-negru rusești în care părinții noștri încercau să scruteze viitorul. Jocul se chema „telefonul fără fir”. Nimănui nu i-ar fi trecut prin cap că într-o zi chiar vor exista astfel de telefoane la care deopotrivă copiii și adulții se vor juca de-a distanțele.

Ne adunam în fața blocurilor, acele cutii de chibrituri socialiste în balcoanele cărora atârnavă veșnic rufe la uscat, și ne așezam tăcuți în șir indian. Primul din șir spunea un cuvânt la urechea celui de lângă el astfel ca să nu fie auzit de ceilalți. Acesta, la rândul lui, transmitea cuvântul mai departe șoptindu-l în urechea următorului. Ultimul din rând rostea cu voce tare cuvântul ajuns la el, de cele mai multe ori diferit de cel original. Ne amuzau nemaipomenit transformările pe care le sufereau cuvintele, prin gurile și în urechile noastre, în subconștientul creator de farse și de alăturări acustice perfide. Deși scopul ar fi fost ca la urmă să regăsim același cuvânt spus la început, cum eram amatori de confabulații, schimbam intenționat silabele,

alteram sunetele cât să ne aducem contribuția creatoare. Cuvintele pot schimba realitatea, o pot îmblânzi sau urâți. Firește că nimic din astea nu ne treceau atunci prin cap, noi voiam doar să ne jucăm și poate inconștient să răsucim lumea în care trăiam, s-o facem mai spectaculoasă, mai misterioasă, să punem un cuvânt banal sub o piatră, iar când e s-o dăm la o parte să găsim un altul, neobișnuit, *altfel* decât îl știam.

Jocul nostru de-a cuvintele, din altă perspectivă, spune mult și despre funcțiile comunicării, în care intenția de a păstra intact cuvântul eșuează în dorința ascunsă de a obține altceva prin limbaj decât intenția afișată. Limba vorbită are evident o dinamică infinit mai mare decât cea scrisă, ea reflectă „civilizația la zi” ceea ce nu înseamnă însă neapărat „evoluție” sau că ar servi mai bine „realitatea”. Drumul e mai degrabă în sens invers. Recursul la temeinicia și frumusețea cuvântului scris salvează și îmbogățește cuvântul rostit. Din această ruptură între limba scrisă și cea vorbită, din ignorarea raportării la zestrea universală a literaturii, filosofiei și artelor, se produce înstrăinarea prin limbaj și alienarea prin cuvânt.

Din lipsă de timp, extenuați de muncă și bombardați de imagine, oamenii nu mai au răbdare și apetență pentru lecturi fundamentale. Există pentru doritorii de mostre culturale ediții prescurtate ale operelor clasice masive în format digital. Curiozitatea intelectuală este mai degrabă satisfăcută de informația seacă și sintetică venită fie prin canalele mass-mediei, fie din mediile specializate, pentru profesioniști. La rândul lor, absolvenții de colegii și școli post-universitare sunt tot mai specializați pe segmente înguste. Nevoia performanței în domeniul lor precis nu le oferă nici timpul, nici starea de spirit să se intereseze serios în niciun alt subiect în afara celui strict profesional. A ține pasul cu informația este deja o ocupație epuizantă. Vocabularul, expresia comunicării, limbajul gravitează și ele în jurul aceleiași rigori formatoare.

În America oricine e oprit pe stradă și i se bagă un microfon sub nas vorbește fără inhibiție, răspunde la orice întrebare cu seninătate și candoare, ceea ce nu înseamnă că ar și spune ceva original ori că și-ar lua riscul de a merge contra curentului corectitudinii politice sau a regulilor conținute în succesivele ghiduri, începând cu clasele primare, în care le sunt preparate răspunsuri gata formulate pentru orice situație. Cuvintele le vin pe buze cu ușurință, expresiile standard auzite

și răsaute în școală, la televizor, în relațiile de fiecare zi, sunt turnate cu naturalețe lăsând impresia unei excelențe în comunicare.

Forța și unitatea Americii stau tocmai în diversitatea uniformizată, paradox cu atât mai spectaculos în New York și în marile orașe de pe Coastele Americii, unde aderarea la aceleași valori se face sub pretextul păstrării identității culturale în interiorul *meltingpot*-ului. În realitate pentru a fi adoptat și transformat în produs eficient și valabil pentru societate, trebuie să devii unul asemenea, cumințit în limbaj și strunindu-ți originalitatea. A fi „diferit”, sau „special”, visul nostru în comunism, este aici un handicap care te poate doar izola. Cel mai bine fenomenul se poate exemplifica prin copiii emigranților. Ajunși aici la vârsta școlară, vor avea imediat instinctul de a fi la fel cu ceilalți. Se îmbracă la fel, ascultă aceeași muzică, adoptă jargonul, fastfood-ul, jocurile electronice și își transplantează forțat valorile comunității din dorința de a fi acceptați și tratați egal de colegii lor deja egalați de societate. Părinții lor învață și ei repede că e mai util să-și grăbească adaptarea decât să-și salveze diferența și chiar înainte de a vorbi bine engleza, își vor dezvolta, fie și cu accent, șabloanele de limbaj și convenționalitatea comunicării.

A deveni american este o opțiune cu reguli precise. Peste tot în lume se vorbește engleza, dar un american este dincolo de limbă, este un reflex de limbaj în spatele căruia se află un proces bine pus la punct. Verbul are supremație, în timp ce metafora e ignorată. Discursul excelează în claritate și intenție declarată, este direct, concis și simplu, operează cu structuri logice și conexiuni automate, optând pentru dinamica în două viteze. Rezultatul este triumfător, dar lipsit de strălucire, eficient dar nespectaculos.

Au dispărut complet genuri literare, ca epistolarul, de exemplu, care a fost înghițit de mesajul electronic și digital. Cine mai scrie azi scrisori când printr-o simplă apăsare de tastă poți salva timp, bani, și cuvinte? Jurnalul a fost înlocuit cu blogul, iar intimitatea cu o formă de exhibiționism verbal în care sinceritatea și pudoarea sunt confundate cu libertatea de expresie gratuită sub pretextul dezinhibiției. O generație de Facebook-iști își etalează viața în etern să poată fi văzută și invidiată de oricine. Cine mai trimite felicitări scrise de mână când nu ai decât să-ți adaugi numele (și eventual *love*) după textele standard *Hallmark* care au gata-tipărite toate urările posibile – de la penibil la sublim, pentru orice miracol, catastrofa sau banalitate?!

Limbajul auster și plat este compensat de asaltul vizual. De când ne trezim și până la culcare suntem copleșiți de reclamă. O lume tatuată grosolan cu imagini. Nu mai avem timp pentru cărți dar citim toată ziua slogane publicitare. Ochiul ne este în permanență ocupat, asediat până la anihilarea puterii de apărare. Urechile, astupate cu firele iPodului. Gândurile, digitalizate.

Un alt motiv al înstrăinării prin limbaj ar fi pierderea încrederii în expresia personală a propriilor noastre cuvinte. Imaginația poate fi greșit înțeleasă într-o societate care își trage forța din uniformizare. Originalitatea poate fi considerată inefficientă într-un mecanism care și-a creat grile de comunicare și preferă să opereze cu subiecți depersonalizați care respectă rigoarea și standardele limbajului impus. Grija societății de a ne feri de eșecul rezultat din originalitate se traduce prin crearea de cursuri și programe în care sunt predate aptitudini de comunicare din perspectiva companiilor dornice să angajeze soldați gata antrenați în convenții și stereotipuri de limbaj. Nu lipsesc nici manualele care te învață cum să te prezinți la un interviu, ce formule sunt acceptate și recunoscute, cum să te vinzi convingător și să-ți selectezi limbajul pe placul celor care nu așteaptă de la tine decât să audă că ești puternic motivat, adică ți-ai însușit bine tiparul verbal.

Relațiile interumane sunt și ele timorate de corectitudinea limbajului care se arată neputincios în depășirea stadiului politicos, studiat sau superficial al necesității de *a vorbi, a intra sau a rămâne în legătură*, obsesii expediate în cadrul formal al comunicării. Înstrăinarea prin cuvânt vine și din imposibilitatea de a accepta că limbajul transparent al aparențelor, fațadei și pretinselor abordări deschise, se răzbună, timorându-ne în tentativa de a atinge profund subiectele grave care ne preocupă.

Comunicarea dintre copii și părinți nu pare să soluționeze prea mult din degringolada și confuzia de valori care bântuie tânăra generație refugiată în ecranele de computer și în gadgeturile tehnologice. Adolescența este tot mai tulburată, fie de sex și droguri, fie de tulburări de personalitate cu care tot mai mulți tineri sunt diagnosticați de la an la an. Presiunea carierei și stafia banului le sunt strecurate din timp sub piele.

Comunicarea în cuplu, viciată de monotonie, plictiseală ori competiție surdă, camuflată în stereotipia obligațiilor zilnice, uneori

nu poate oferi suport pentru niciunul dintre parteneri. Rezultatul este instaurarea însingurării, lipsa apetenței de a explora prin limbajul necenzurat de convenții, punctele dureroase comune, eșecurile sau dezamăgirile fiecăruia. O carte ca *Femeile vin din Venus, Bărbații din Marte*, a lui John Gray, face legendă prin rețeta comunicării eficiente în cuplu, semn ca indivizii de azi își recunosc alienarea și ar fi gata să înghită orice doză de sfaturi salvatoare doar să se regăsească pe ei înșiși în cuvintele potrivite.

Sunt cu atât mai îndreptățite acum și aici întrebările: în ce măsură cuvintele ne reprezintă? Sunt ele aliatul nostru în momente de criză, ne putem refugia în limbaj și găsi în comunicare forme de apărare, sunt ele reflexia pură a gândirii și eului în nevoia lor de expresie eliberatoare? Pe de altă parte, de câtă disimulare e nevoie, la câte măști, subînțelesuri, metafore trebuie să apelăm pentru a ne pune viața în cuvinte fără a ne livra vulnerabilitatea, slăbiciunile, fragilitatea, spaimile? Care este puterea cuvintelor în era informatizată a ciber-spațiului, tehnologizată, globalizatoare, în care imaginea tinde să devină dominantă și sugestia sintetică câștigă teren în fața amplerelor desfășurări lingvistice?

Manipularea, goliciunea, vulgarizarea prin demonetizare, pierderea normei predicționiste și enigmatice, tarele și tabuurile limbajului în lumea de azi sofisticată, dar poate nu neapărat și profundă, pun în discuție comunicarea din perspectivă dublă: cuvintele care ne înghit și tendința noastră de a le devora sensul. Oscilăm, conștient sau nu, între spaima și fuga de cuvinte și atracția irezistibilă de a le stăpâni. Poți însă descoperi că nu tot ce simți sau gândești poate fi întotdeauna pus în cuvinte. Fbșnetul lor zgomotos, glamuros, aspru ori ingenuu, permisiv ori ultimativ devine uneori neputincios în a exprima „gândul cel mai ascuns” sau „semnificația cea mai intimă”. Te poți situa înăuntrul sau în afara cuvintelor, îmbogățind comunicarea sau golind-o de sens. Cuvintele au această flexibilitate fluidă, de a se transforma, perverti sau înnobila, în acord cu gradul de educație și spiritualizare al celui care le rostește, al celui care le receptează dar și al contextului în care comunicarea are loc.

O muză în ruine

Se vorbește tot mai des și mai răspicat în lumea editorială și literară americană despre apusul unui gen literar care a reprezentat fundamentul prozei și a incitat gustul pentru lectură secole la rând:

ficțiunea. Imaginația nu mai pare să fie de ajuns. Și nici la modă. Autorii înșiși se dezic de ea, speriați că își vor pierde cititorii. E ca și cum un catolic și-ar pierde credința în Sfântul Duh.

Rachel Cusk consideră proza de ficțiune „falsă și penibilă”, David Shields crede că cele mai multe din romanele publicate în ultimii ani sunt „plictisitoare și deconectate de la realitate”, iar Karl Ove Knausgaard ajunge chiar să afirme că „scriitura de ficțiune nu are valoare”. Editurile sunt și ele reticente în a mai publica ficțiune tradițională. Cine mai citește azi așa ceva? Oamenii vor povești adevărate, dure, care să le susțină nevoia de adrenalină și să le valideze informația venită prin canalele mediatice.

Lipsa de apetit pentru proza narativă tradițională de ficțiune s-a întins rapid. Au proliferat biografiile, memoriile, jurnalele, confesiunile derizorii, povești personale mărunte scrise la-persoana întâi, cărți subțiri, la propriu și la figurat, care ocolesc prudente analiza psihologică, fresca socială, metafora și eseul de atmosferă, producând „realitate” în forma cea mai simplă, cu pretenția dezvăluirii adevărului vieții obișnuite. Aici se simt bine și scriitorii în criză, și absolvenții de colegii cu veleități literare, și cei ocoliți de talent sau fantezie care pot povesti nestingheriți banalitatea propriei existențe cu ale ei experiențe sexuale – fabuloase ori ratate –, conversațiile de prin baruri ori întâmplări adevărate cu administratorul blocului ori cu pisica vecinei.

Minimalismul acestui tip de proză permite oricui să se creadă scriitor și să înceapă, lipsit de complexe, să-și povestească viața, cât de neinteresantă ar fi. Cărțile se scriu repede, cu furie, ca o temă pentru acasă dată de un psiholog care își invită pacientul să-și consemneze trăirile și întâmplările de peste zi, să-și aducă aminte din copilărie evenimente dureroase ori acte rușinoase din tinerețe și să le povestească fără participare emoțională, doar pentru a se elibera de ele. Și poate că în banalitatea aceea se vor recunoaște mulți alții... Cifra bate totdeauna calitatea în prospecțiile editoriale de piață.

Despre har, talent, chemare, dicteu divin, inefabil și alte unelte ale muzei, acum în ruine, nu se mai suflă un cuvânt. Proza la îndemâna oricui și pentru oricine. Cu condiția să conțină realitatea așa cum e ea. Restul sunt fantasmе. Nici copiii nu mai vor să adoarmă pe basme.

Autoare tinere își aruncă în aer familia sau relațiile personale doar pentru a produce primul lor roman *chicklit* – poate și ultimul – în care candoarea și cruzimea mărturisirilor necenzurate ar trebui să

stârnească vânzarea, dar nu reușesc să stârnească nici măcar praful așezat pe coperti. Poți umbla gol pe stradă doar dacă ai aripi de schimb. Literatura înseamnă mai mult decât confesiunea la o cafea ori răbufnirea narcisistă într-o după-amiază de duminică ploioasă. Se scrie mult în ziua de azi, se publică mult. Politicieni, actori, bancheri, victime și violatori își pun în pagini povestea. Nu pentru a transmite sau a schimba ceva, nu pentru a ilumina, ci din orgoliul de a-și expune rufele murdare cu pretenția că ar putea fi refolosite.

Am participat în ultimul timp la câteva lecturi în New York. Discuțiile care urmează lecturilor sunt mai toate focalizate pe cât adevăr se află în povestea respectivă. Nimeni nu discută valoarea literară, ci proporția realitate-ficțiune. Ca și cum alunecarea în suprealism sau imaginația ar fi o trădare din partea autorului care pare să fi jurat pe biblia artelor că va spune adevărul și numai adevărul. Majoritatea, narațiuni intimiste. Autorul față în față cu el însuși, fără să se poată totuși privi în ochi, analiza în profunzime, produce nivele artistice diferite ori expulza propria experiență în universal. Află cum autorul cumpără o găină înghețată de la supermarket, vorbește cu mama la telefon, se uită pe furiș la sânii vecinei de birou, își amintește fantezii sexuale de pe când avea 17 ani cu profesoara de istorie, descrie o plajă din Bahamas unde a avut o erecție spontană în fața unei nuci de cocos...

Generația Facebook își spune cuvântul? Să urmeze demonizarea lui Kafka și Bulgakov? Ori cărțile lor citite de un grup restrâns de „nebuni”, neuniformizați, un fel de samizdat în libertate care vor schimba între ei Manuscrisele de la Marea Moartă a Ficțiunii? Proiecții macabre, dar nu sunt totuși pesimistă. Romane importante își fac încă locul. E drept că tot mai des în edituri independente, eliberate de grila comercială a profitului. Cărți vii și proaspete, cu provocări intelectuale și umor încă țin pasul în aglomerarea de scriitură fără valoare. Un compromis regretabil pe care editori și agenți îl fac în detrimentul literaturii, preferând să se coboare la gustul, neatenția sau dinamica maselor prinse în capcana supraviețuirii, în loc să încerce să le stârnească și educe apetitul pentru ceva mai greu accesibil, dar mai durabil și mai profitabil în timp. Sper încă să văd cum „Cântarea Ficțiunii”, un fel de „Cântarea României pe invers, va eșua.

Pentru a-mi ridica moralul și a aduce argumente optimismului privind viitorul prozei de ficțiune, am citit de curând *Un Dumnezeu în*

ruine. Lectură nerecomandabilă amatorilor de proză confesivă. O carte totală în care autoarea britanică Kate Atkinson întoarce viața și moartea pe toate fețele. O saga a Marii Britanii de după război construită cu măiestria prin destinul a patru generații din aceeași familie și un secol de istorie. Or fi și povești adevărate în carte, și amintiri prelucrate, dar de la început până la sfârșit citești un roman de o coerență și intensitate celiniană, populat cu o bogăție de caractere și întâmplări, o demonstrație puternică a ceea ce proza poate proiecta în universal, o construcție solidă capabilă să înfrunte vremuri, mode și modele de moment. Realitatea bate ficțiunea, poate. Dar literatura de valoare bate timpul.

După romanul *Viață după viață* care i-a adus elogii și Ordinul Imperiului Britanic pentru serviciile aduse literaturii, Kate Atkinson își continuă *cu un Dumnezeu în ruine* drumul spre celebritate. O văd mergând cândva în sandalele lui Doris Lessing. Spre Premiul cel Mare.

Destin în oglindă

Într-un moment în care deplângem lipsa de timp și de răbdare pentru lectură în general și pentru volume groase în special, apare *The Goldfinch*, mult așteptatul roman al Donnei Tarrt, a treia carte majoră a acestei autoare care se află între cele mai influente 100 de personalități nominalizate de revista „Time”. Mult așteptat, și pentru faptul că scrierile ei precedente au impus-o ca pe o maestră a prozei, și pentru că i-a luat 11 ani să scrie această odisee a vieții americane. O carte pe care nu o poți lăsa din mână, spune un critic. O carte pe care abia o poți ține în mână, spune un altul. Groasă de aproape 800 de pagini. Atenție, să nu vă cadă pe picior! Dar toată critica este în admirația profesionalismului acestei scriitoare tinere și ambițioase. Un master builder de calibru care și-a construit cu mîgală, răbdare și pricepere opera.

Romanul este povestea vieții lui Théo Decker, un adolescent de 13 ani, scrisă la persoana întâi, ceea ce o face și mai puternică, și mai emoțională. Incursiunea exhaustivă în evoluția, formarea și existența plină de peripeții a lui Théo îi permite autoarei să pătrundă în cele mai diverse medii, realități și contradicționale societății americane contemporane. O rețetă de succes perfecti, în care coexistă dramă, mister, complot polițist și magic, provocări politice și sociale. Sensibilitate și duritate. Psihologie cât să susțină autenticitatea eroului și multă, multă întâmplare, fac din roman o lectură captivantă, iar pe

producătorii de la Hollywood să dorească ecranizarea lui. Filmul va fi probabil lansat anul viitor, iar romanul a fost încununat cu Premiul Pulitzer.

Uneori succesul definit de critici nu coincide cu cel așa numit de librărie, librăriile fiind acum mai mult o referință simbolică a indicelui de vânzare. Se citește pe orice, tablete, iPoduri, telefoane, ecrane de tot felul, mari și mici. Uneori chiar și pe hârtie! Lectură de modă veche, întreținută ostentativ de cei care rezistă digitalizării în căutarea timpului pierdut... *The Goldfinch* cunoaște și succesul criticii, și pe cel al publicului larg.

În cartea Donnei Tarrt imprevizibilul e antrenant, dar oarecum previzibil prin recursul la clișee, profesioniste, firește, dar până la urmă etalarea unei foarte bune tehnici a scrisului poate umbri spontaneitatea unei literaturi, să o numim, necontrolate, acelui discurs emanând mai degrabă din subconștient decât din rațional. *The Goldfinch* nu a fost scris în transă, a fost minuțios proiectat. Donna Tarrt este o impetuoasă creatoare de construcții magestice.

Faptul că romanul fluviu revine la modă nu este o coincidență. Întoarcerea la valorile clasice pare o cale de salvare din superficialitate, un antidot la concizia austeră, o replică la experimentul ultrapost-modernism, la romanul grafic, sau la multele alte încercări de a concentra nevoia de cultură în pilule bine drămuite. Într-un timp rapace al eficienței și conciziei, al îndepărtării de natură, de trăiri genuine și emoții nefardate, cititorii vor instinctiv să-și recupereze *anima* prin recursul la opere fundamentale. Thomas Mann sau Tolstoi au șanse să recâștige teren.

În cinematografie se petrec lucruri similare. Și, ca o coincidență, odată cu apariția romanului *The Goldfinch*, a avut loc și premiera filmului *Boyhood*, considerat de critica americană o peliculă de referință, elogiat unanim de toate publicațiile de specialitate. Este povestea maturizării unui băiat, filmat din copilărie pe o perioadă de 11 ani, (cât i-a luat Donnei Tarrt să scrie romanul), întreprindere mai rară în cinematografia de azi flămândă de succes imediat. Filmul scris, regizat și produs de Richard Linklater a fost prezentat la Festivalul Sundance, 2014, iar autorul lui a luat Leul de Argint pentru cea mai bună regie la Festivalul de Film de la Berlin.

Cei doi băieți-eroi, Théo (din carte) și Coltrane (din film) rup tipare și fac carieră regenerând operele de formare și familie, *bildungs*

și *saga*, de mare amploare și respirație, revitalizând ideea de capodoperă făcută să înfrunte timpul.

În romanul Donnei Tarrt destinul lui Théo se leagă de cel al unei picturi aparținând unuia dintre cei mai talentați artiști flamanzi, elev al lui Rembrandt și influențat de Vermeer. Care-l Fabritius este ucis într-o explozie în 1654, anul în care pictează acea pasăre cântătoare, în mărime naturală, folosind tehnica *trompe l'œil*. Majoritatea lucrărilor sale sunt distruse, doar pictura „The Goldfinch” se salvează și peste 350 de ani își păstrează aceeași forță magnetică asupra iubitorilor de artă. În jurul ei își construiește plotul autoarea romanului.

Ca un destin în oglindă, nu lipsit de sens și de bune speculații scriitoricești, Théo își pierde mama într-un atac terorist în timp ce admirau împreună „The Goldfinch” expusă la Muzeul Metropolitan din New York. Tot atunci se îndrăgostește la prima vedere de o fată cu păr roșcat care era însoțită de un dorm în vârstă. În busculada și degringolada ce urmează exploziei, fata e rănită, bătrânul îi dă lui Théo un inel și un mesaj misterios, iar Théo ia tabloul „The Goldfinch” și fuge cu el. Pentru a-l salva?

Sedus de forța picturii? Pentru că era pictura favorită a adoratei sale mame ucise? Din panică? Deja sunt aruncate în joc toate datele pentru o poveste lungă și palpitantă.

La sfârșitul cărții, după ani de peripeții, ajuns adult, cu o bună înțelegere a vieții, Théo spune: „Am ajuns să cred că nu există adevăr dincolo de iluzie... Este o glorie și un privilegiu să iubești ceea ce moartea nu poate atinge”. Roman al iubirii și pierderii, al fascinației artei care supraviețuiește timpului, al căutării de sine în nevoia de a înțelege rostul existenței, *The Goldfinch* are mai multe nivele stilistice, oscilând între comercial și spiritual, între aventură și introspecție, sau mai bine zis armonizându-le pe toate cu pricepere.

Rămas fără mamă la 13 ani, cu un tată alcoolic și infractor, pentru a evita a fi luat într-un orfelinat, Théo trăiește acasă la un prieten de școală, într-o familie bogată pe Park Avenue în New York, apoi își urmează tatăl în Las Vegas. Din lumea sofisticată și bogată a Manhattanului ajunge în lumea jocurilor de noroc și drogurilor, se împrietenește cu un emigrant rus și intră în lumpenul ilegalităților. Este escrocat de propriul tată care în cele din urmă moare într-un accident de mașină. Théo e singur, dar îl mângâie gândul că deține un secret, că este în posesia unei capodopere. De aici încolo, personajul

principal al cărții nu mai este Théo, ci pictura „The Goldfinch”.

Aventurile legate de acest tablou se țin lanț, deși șase ani din viața lui Théo vor fi săriți de autoarea cărții. Théo se întoarce la New York și intră în lumea subterană a falsurilor de antichități și a comercianților de artă. Evenimente dramatice se succed cu repeziciune” *The Goldfinch*” îi este furat, copiat, returnat. Arta va fi însă în cele din urmă salvată. Se salvează ea însăși prin destinul de excepție. Tabloul supraviețuiește două explozii, trece, în cei peste 350 de ani de la naștere, prin nenumărate drame, pentru a reveni la New York odată cu expoziția *Maestri Flamanzi* deschisă în 2013 la Frick Collection. Și dacă „*Fata cu perlă*” a lui Vermeer a fost atracția majoră, mulțimea vizitatorilor se înghesuia și în fața picturii magnetice a lui Fabritius, mai ales că unii dintre ei citiseră sau auziseră de romanul *The Goldfinch* tocmai ieșit pe piață. Să sperăm că romanul va avea o viață la fel de lungă precum tabloul de la care și-a luat titlul.

Pe când visam cuvinte

În copilărie alegeam un cuvânt și îl repetam la nesfârșit, până ce își pierdeă sensul. *Zăpadă. Zăpadă. Zăpadă, zăpadă, zăpa-dă...* Silabele se încălecau, păreau ca dintr-o limbă străină, încă neinventată sau de mult părăsită, un dialect misterios și antic, ludic și absurd. Vocalele își pierdeau claritatea. În loc să se deschidă și să lumineze acustic, erau înăbușite ca animalele marine aruncate într-un cazan clocotit. Strivite asemeni palmelor fragile prinse între uși grele de fier. Se dezmembrau și cădeau cu zgomot peste consoanele încăpățânate încă să țină ritmul. Mă fascina lupta literelor cu sunetele incapabile să le mai reprezinte. Cuvântul devenea atunci material. Un bolovan de lut aruncat în ocean. Așteptam să se dizolve, îi pândeam dispariția tot repetându-l, compulsiv, ca un infractor al limbajului care nu-și poate ține în frâu bucuria delictului.

Sunetele se dezlipeau pe rând, petale cărnoase cu unghii și sânge. Ori resturi stelare. Pluteau în aer și se lipeau la întâmplare de tavan sau podea, pe câte un scaun sau pe rochia mea. Aveam rochia plină de bucăți de cuvinte. Vocale scurte cu gâtul tăiat, silabe bondoace, litere îngâmfate, creste de munți și încurcături de alge. Câte un curcubeu căzut într-o apă tulbure. Consoane pătrate ori colțuri îngerești, decupări diafane. Continuam să repet același cuvânt până la

completa lui descărnare, până nu mai rămânea din el decât osul alb, fragil, o falangă ridicată spre cer.

Ce sunt cuvintele? Energie, materie sau inefabil, de unde vin și unde se duc, mă întrebam privind-mi rochia care încă mai păstra urma lor în țesătura subțire. Aceleași nedumeriri pe care le aveam și despre mine. Mă așezam pe marginea patului și îmi mișcăm brațele, îmi ascultam bătăile inimii, îmi vâjâia capul de încordare și îmi priveam tălpile pe covor. Aș fi putut chiar să-mi văd sângele alergându-mi prin vene. Trupul părea că se îndepărtează de mine, lăsându-mi loc să-l percep ca un înveliș iluzoriu. Întindeam mâna să îl ating, să mă conving că există. Realitatea. Forma. Haosul care începea dincolo de marginea patului, o prăpastie în care mă puteam prăbuși în orice moment. La ce bun toate astea, ce se voia de la mine? Și ce ce așteptam eu de la cuvintele care îmi fuseseră date, cu siguranță nu pentru a le repeta obsesiv sucindu-le gâtul.

Cam așa a început aventura și interesul meu pentru esența cuvintelor, într-o dimineață de iarnă, strivind sub ghetele grele bucăți de gheață, și repetând *zăpadă, zăpadă, zăpadă...* până ce tot orașul s-a transformat la început într-un glob albastru, și în cele din urmă s-a topit ca un fulg eteric, o moleculă albă ce încă mai călătorește și acum din viață în viață, dintr-un univers în altul.

Toate astea îmi zumzăiau în minte cum stăteam pe marginea patului neînțelegând de ce mâna mea stângă se mișcă, se ridică, din ce sunt făcută, cum vin lacrimile și unde sfârșește podeaua, tot repetând cuvântul *cuvânt* până s-a trântit undeva o ușă și literele speriate au sărit înapoi, și-au reluat cuminiți forma și locul. Ordinea. Măsura. Timpul.

În ultimă instanță ne deosebim unii de alții prin respectul pe care îl avem față de cuvinte. În adolescență am devenit intuitiv conștientă de gravitatea lor. Într-o noapte am ajuns chiar să le visez. Erau îngropate la rădăcina unui copac impunător. Dădeam pământul la o parte cu mâinile, mă duceam adânc în măruntaiele lui, îmi ardeau palmele și sângele îmi șiroia de sub unghii, căutam febril, și deodată au început să apară, unul câte unul, perfect conturate, forme clare, materiale, nimic abstract sau de neînțeles. Pietre rotunde asemeni cristalelor japoneze șlefuite de apă, cochilii colțuroase, cornuri cu osul spiralat, boabe de cerneală înghețate, fresce cutremurător de frumoase, ca desprinse dintr-un templu mareț îngropat la rădăcina

copacului spre a fi păstrate, ascunse, a se lăsa descoperite și a fi transmise mai departe.

Le-am luat pe fiecare în palmă, am îndepărtat pământul cu grijă și cum suflam deasupra lor să spulber și ultima urmă de praf, ele deveneau ușoare, luau forme de aer și zburau prin fața mea în cercuri albe lăptoase, apoi, tot mai transparente, se spărgeau ca niște baloane de săpun și dispăreau dincolo de linia orizontului. Un vis lung și foarte real, în care a trebuit să intervin de câteva ori pentru a domoli efuziunea câtorva cuvinte rebele care se tot roteau împletite incapabile să se desprindă unele de altele.

M-am trezit cu fruntea grea, lumina inundase camera și am uitat instantaneu tot. Doar privindu-mi palmele, și acum dureroase, mi le aminteam scormonind pământul la rădăcina copacului.

Se spune că uneori îți visezi soarta, în nopțile solstițiului, sau după perioade lungi de meditație și inițiere spirituală, ori pur și simplu ca un răspuns la neliniștea căutărilor. După ce am visat cuvinte, m-am dat pe mâna lor. În tinerețea petrecută în dictatură, cuvintele oficiale puteau intra în două pagini de dicționar. Slogane găunoase, prețiozități cu ștaif, lozinci politice, sintagme schingiuite, golite de sens, cenzura libertății de expresie. Un coșmar lingvistic din care fiecare se salva cum putea. Artiștii se ascundeau în metafore, oamenii obișnuiți în murmure și înjurături. Unii pactizau cu sistemul și deveneau megafoanele goliciunii, alții își asumau singurătatea gândurilor în așteptarea tot mai lipsită de speranță a unui miracol eliberator.

Trăiam o viață dublă, fiecare dintre ele într-un alt limbaj. Într-un fel vorbeam când ne știam observați, în instituții și situații publice, în alt fel între noi. Și totuși, paradoxal, *comunicam*. Supraviețuiam cultural și ne păstram sănătatea minții și sufletului prin acea comunicare. Limba se transformase într-un animal viu care se strecura insidios în ceașca noastră cu lapte, intra în ziduri și în desenul din covor, zbura mimând libertatea de la o fereastră la alta, condensată, profundă, intensă, alertă, și noi prețuiam fiecare cuvânt ca pe singura noastră bogăție ascunsă.

Ce e mai simplu decât să vorbești, ce e mai natural decât să învârți cuvinte în gură și totuși devenisem conștienți că ceea ce pentru alții, de dincolo de cortina de fier, era o normalitate, pentru noi însemna rezistență verticală. Noi furam cuvintele și le protejam cu grijă misterul. Nu ne puteam permite atunci să le pauperizăm, nici să le

lăsăm să iasă la întâmplare, aveam o singură viață și obsesia de a lăsa ceva autentic și adevărat în urmă se traducea în importanța comunicării.

Tot paradoxal, după căderea Zidului Berlinului, când animalul viu a fost eliberat din cușca unde fusese decenii ținut prizonier, cuvintele s-au trezit debusolate, au izbucnit descătuseate dar confuze, amușinând realitatea nouă, potrivindu-și pasul și făcând salturi nenaturale peste timpuri istorici pierduți. Robinetul a fost deschis la maxim, gardurile puse la pământ, sârma ghimpată sfâșiată. Doar că mult visata libertate se arăta dificilă și puțini știau s-o trăiască. Avea să se instaureze cu toate spaimele și nesiguranța, cu degringolada limbii scăpate, de sub controlul oficial.

Unii au început să înoate deși le era frică de apă, alții au învățat să zboare deși vertijul înălțimilor le făcea stomacul ghem, alții să imite lumea occidentală după care tânjiseră de decenii, preluându-i automat tiparele la întâmplare, nemestecate, din dorința de a ajunge din urmă și a fi la fel. Limbajul ascuns cu grijă în lada de zestre și-a pierdut codul și uneori limba și-a înghițit frumusețea. Comunicarea a devenit pragmatică și eficientă pentru unii, trivializantă pentru alții. Era nevoie acum de o altă rezistență, la alt nivel estetic, pentru a nu cădea într-un alt infern zgomotos al goliciunii, de data aceasta al „societății de consum”.

A fi scriitor, acum ca și atunci, mi se părea culmea provocării, teatrul perfect în care să mânuiești cuvinte și să le salvezi sensul, devenea din har și bucurie, o datorie chinuitoare. Rădăcina copacului se afunda tot mai adânc în pământul reavăn din vis, tentaculele ei ajungeau până departe în măruntaiele lumii ascunzând pietre mici strălucitoare, scame de nori, molecule albastre în care viața se naștea la nesfârșit. Doar să sapi, să dai pământul la o parte.

Exercițiul Stelei Polare

Mijloc de februarie geros. Viroze, dureri de spate, nostalgia zăpezilor de altă dată și a iernilor din copilărie împlânzite de memoria care păstrează stări de fericire în absolut, rupte din context. Zăpezi pufoase, copaci de zahăr, liniște stelară. Poate că era frig și atunci, poate că și atunci iernile păreau interminabile, doar că eram tineri și neîncercați, sângele pulsa nepăsător, timpul nu începuse să curgă cu adevărat. Confuzia simțurilor oscilând între trupul de azi, ca entitate biologică și sufletul rămas în urmă, la o altă vârstă. Nu asta mă

preocupă, însă. De tânără mi-a plăcut să îmbătrânesc. Bătrânețea mi s-a părut dintotdeauna mai degrabă o performanță. Măreția formelor de rezistență în interiorul unui înveliș fragil. Iar de câte ori realitatea devine covârșitoare sau incomodă, recurg la exercițiul Stelei Polare. Îmi imaginez lumea văzută de sus. Privite cu distanță și detașare, siluetele dispar, contururile se estompează, tensiunile ajung să fie neînsemnate, conflictele își pierd sensul, lucrurile își amestecă formele. Nu mai auzi și nu te mai atinge forfota de jos. Din perspectiva Stelei Polare, măsura își înghite dimensiunile, timpul se strânge în el însuși, raportul de forțe între lumea reală și celelalte lumi – succesive, suprapuse, paralele – se modifică. Instanțele văzute sau nevăzute își pierd și ele autoritatea.

E sâmbăta Sfântului Valentin, sărbătoarea îndrăgostiților, inventată nu atât pentru binele îndrăgostiților, cât pentru profitul comercianților. Flori, ciocolată, baloane, restaurante cu meniuri scumpe, cadouri. Sau nu. O cină acasă la adăpost de isteria orașului epuizat și deopotrivă epuizant de frig. Ori de melancolii.

Aleg să înfrunt frigul și să depășesc melancolia venită pe aripile crivățului din Canada, ducându-mă la o paradă de modă. E *Mercedes-Benz Fashion Week* la New York. Într-un spațiu uriaș construit special la Lincoln Center, timp de câteva zile vedete de tot felul, celebriți din lumea modei, mass-mediei, filmului și afacerilor vor putea fi văzuți pe viu, fotografiați, intervievați, criticați și invidiați. Se vehiculează cifre exorbitante. Industria *yfy* modei aduce mai mari venituri decât US Open sau The Super Bowl, cel mai adulat eveniment american. Creatorii de modă măsoară timpul nu în zile, săptămâni sau luni, ci în două anotimpuri: toamna și vara, când colecțiile lor creează zarvă și profituri imense, întreținând sindromul exclusivității elitelor.

Pe locul unde odată era Damrosch Park, cu spectacole de muzică și dans gratuite pe timpul verii, e acum agitație mare. Tinere blonde se mișcă de ici-colo cu morgă de organizatoare importante, cu privilegiul de a sta la doar câțiva centimetri de actori și cântăreți faimoși care apar în momente studiate și se mișcă lent în fața camerelor de luat vederi. Toată lumea are un zâmbet până la urechi. *Bdgyguard*-zi cu sârme în urechi și cămăși negre își arată musculatura și acoperă cu privirea pavilionul principal, saloane de prezentare și coridoarele ticsite. Se împart reviste și ediții speciale ale publicațiilor de modă, bomboane de ciocolată, pungi cu *sample-uri* de cosmetică, sticle cu apă

plată. Americanii sunt o nație foarte hidratată. Mai ales femeile cără după ele peste tot sticle de plastic, odată ce li s-a spus că apa ar fi secretul frumuseții și al tinereții veșnice, ar face pielea frumoasă și ar ajuta la pierderea în greutate.

Modelele care prezintă colecțiile de modă n-au însă nevoie de nicio picătură de apă. Sunt ireale. Reci, nesfârșit de înalte, și slabe până la limita dispariției. Nu zâmbește niciuna. Saltă pe podium încruntate, mai degrabă triste. Îți lasă senzația că prezentarea modei este cel mai serios și mai dificil lucru din lume. O paradă încrâncenată pe muzică dată tare, ținute stranii, unele îndrăznețe, altele de-a dreptul nebunești, mai toate inaccesibile ori imposibil de purtat în public. Asta gândesc eu, lângă mine însă o rusoaică zâmbește complice, își notează ceva pe o bucățică de hârtie și la sfârșit îmi mărturisește că soțul ei a trimis-o din Moscova cu optzeci de mii de dolari să-și aleagă ce-și dorește din defileurile de modă newyorkeze. Îi zâmbesc încurajator.

În primele rânduri persoane importante se ascund sub ochelari mari fumurii. Ieri, la știri, înaintea războiului din Siria, s-a vorbit despre cum Kim Kardashian s-a pus în primul rând în brațe cu fiica ei care a început să plângă, iar vecina de scaun, nimeni alta decât prețioasa Anna Wintour, i-a aruncat priviri mai reci decât frigul de afară. Pe un alt canal rula *The Devil Wears Prada*, filmul inspirat de redactora șefa a revistei „Vogue” interpretată de Meryl Streep, poate pentru a stimula și mai mult interesul pentru lumea glamouroasă a modei, ori spre a-i enerva și mai mult pe cei care o disprețuiesc.

N-au lipsit nici gesturile umanitare și inițiativele liberale. Naomi Campbell a dat un show pentru strângerea de fonduri în lupta împotriva virusului Ebola; Campania *Role Models Not Runway Models* a adus în defileuri o actriță cu Down syndrome și o adolescentă paralizată... Dar cu toată corectitudinea politică – forțată – săptămâna modei rămâne un spectacol zgo Tnotos pentru extratereștrii – sau extrateritorialii lumii obișnuite.

Câteva actrițe cunoscute acaparează pentru câteva minute atenția. Aparatele de fotografiat țacănesc fără încetare, camerele de televiziune panoramează continuu spectacolul, care de altfel ține puțin, dar e intens și concentrează sute de mii de dolari. O lume glamouroasă e etalată cu fast. Strălucirea e orbitoare.

Manechinele – foarte nimerit termen –, femei de ceară îmbrăcate incendiar, tropăie provocator pe esplanada îngustă, ca niște

cai de rasă. Le privesc picioarele interminabile cum zvâcnesc pe tocuri halucinant de înalte și mi-e teamă în fiecare secundă să nu se prăbușească peste VIP-urile din rândul întâi care le privesc fără expresie, sau mai bine zis cu expresie de profesioniști blazați care au văzut tot ce se poate vedea și nu se lasă impresionați de nimic.

Rusoaica de lângă mine mă întreabă ce colecții i-aș recomanda în zilele următoare. Încerc să-mi ascund ignoranța pretinzând că sunt o tradiționalistă, aș merge pe Dennis Basso, cu hainele lui de blană sfidând societățile de protecția animalelor, sau pe Caroline Herrera, cu linii fluide și tăieturi clasice, dar cel mai mult îi recomand colecția Ralph Lauren (unde, nu-i spun, dar prietena mea Daniela Codarcea este senior vice-president de design), rochiile vapoaze, voaluri bej și cenușii luminoase, accesorii bogate și tonice, ținute tinerești pentru femeia explorator, ziarist, ori iubitoare de natură și naturalețe. Mă privește curioasă vecina mea. Păream ușor entuziasmată chiar, tocmai când s-ar fi grăbit să mă creadă o nesuferită infiltrată acolo doar să strâmb din nas.

În dimineața aceea, am avut însă ghinion. Cele trei prezentări la care am asistat erau parcă făcute să dărâme mitul eleganței sau îndrăzelii. Parada *Lacoste*. Manechinele sunt obosite, nu au nimic sportiv nici în ținută, nici vestimentar, par mai degrabă coborâte de la un sanatoriu din munți. Muzica e și ea enervantă. Urmează *Mark and Estel*, doi creatori de care nu am auzit niciodată, ceea ce nu înseamnă nimic, doar că nu par să convingă nici cunoscătorii, nici pe snobi, cu creațiile lor sărăcăcioase și neinspirate. Nu e de mirare că modelele au fețe căzute. Or poate cearcănele lor sunt doar accesorii la ținuta ploioasă? La sfârșit Mark cântă la chitară iar Estel la microfon, un duet bizar și

— 7 y diletant. Vorbind de timp ploios, *Noon by Noor* etalează o colecție de rochii și pelerine solzoase, reci, metalice pe muzică rap. Noroc că defileurile nu țin mai mult de zece minute. Răsuflu ușurată.

Anul trecut am asistat la o paradă *high tech fashion*, o colecție abstractă, cu haine din materiale speciale care se adaptează la condițiile meteorologice, ba chiar au un GPS cusut care îți spune câte grade sunt afară, buzunare speciale din care să nu-ți cadă celularul, poșete în formă de televizor, și câte și mai câte chestii năstrușnice. Da, m-am suspectat și de provincialism. Nu știu dacă vârsta sau educația sunt de vină. Oricum ar fi, cui îi pasă? Civilizația își vede de drum mai

departe în era digitală care pare să aibă tot mai mulți adepți. Virtuali și ei.

Melancolia mi-a cam trecut, s-a transformat în nerăbdare. Poate din cauza pălăriei cu pene și perle pe care un manechin deșirat o poartă căzută pe urechea dreaptă tapetată cu paiete. Se oprește în capătul scenei, pozează cu mâna în șold unduindu-se din trupul fluid și pornește tropăind triumfătoare înapoi, eclipsată de manechinul următor care vine dezlănțuit într-o pelerină uriașă din brocart și dantele. Mult sclipici, multă poleială. O lume superficială? Dar absolut necesară, mi-o imaginez pe vecina rusoaică șoptindu-mi languros.

După trei parade cu muzică dată la maxim mă ia o altfel de melancolie, ca o mare plictiseală, și mă decid să mă duc la MOM a să-mi ridic moralul. Adele Bloch-Bauer, patroana artelor, înaltă, suplă, rasată, pictată de Gustav Klimt într-o rochie opulentă, poate concura cu orice model. Sălile muzeului sunt arhipline, vizitatorii merg încet, admiră în tihnă. E liniște, e bine. E'aproape la fel de bine cum aș privi orașul de sus.

Aromele viitorului

Ultima oară când am plâns la un film, a fost documentarul despre coregrafa Până Bausch. Nu era o dramă. Emoția venea din frumos, din acel catharsis despre care auzi vorbindu-se și, cu puțin noroc, poți uneori chiar să-l simți pe pielea ta.

Am exercițiul plânsului de mică. Pe o pagină de carte, într-un peisaj desprins de realitate, pe fundalul unei muzici care îmi atingea cine știe ce coardă sensibilă. Nu pentru că aș fi slabă de înger. Îngerul meu, dimpotrivă, este mai degrabă tonic, sceptic și cerebral. Arta (ca și iubirea, se spune) este făcătoare de miracole. Toate simțurile sunt stârnite și amestecate. Dar există și moda amestecării artelor. Cât mai diferite sau mai contrastante, astfel încât să se adreseze unui spectru cât mai larg senzorial, solicitând distribuirea atenției, a absorbției, acoperind orice moment de liniște sau meditație. Efectul este paradoxal: cu cât mai multe simțuri sunt angajate, cu atât mai puțină emoție stârnesc.

Recent am fost la un spectacol de Operă la Brooklyn Academy of Music, locul unde se spune că nu poți da greș orice reprezentație vei alege. Și, în general, e adevărat. În seara aceea se juca mult mediatizata operă a compozitorului contemporan Philip Glass, *Einstein pe plajă*, considerată o capodoperă a secolului, pusă în scenă de Robert Wilson.

Toate biletele vândute cu luni în urmă. Patru ore și jumătate fără pauză.

Ideea de operă este revoluționată (a câta oară?), și răsturnată, de data aceasta prin tablouri hipnotice, sunete obsesive, psihedelice, repetitive, coruri de silabe, proiecții digitale, dans fragmentat, pantomimă, deconstructivism, toate sugerând timpul care ori stă pe loc, ori merge înapoi. Muzica sau antimuzica te pot urmări, obseda, impresiona, poți să recunoști virtuțile producției, originalitatea acestui spectacol kinetic, dar emoția e pur intelectuală. Interesant, entuziasmant, dar nu te atinge.

O experiență mult mai puternică am avut la Cirque du Soleil, care din anii '90 experimentează sincretismul artelor în modul cel mai spectaculos posibil. Sau la spectacolul de dans al coregrafului chinez Shen Wei la Park Avenue Armory, o producție la fel de neașteptată, un imn poetic și visceral ridicat trupului și mișcării, construit și el pe efecte scenice luminoase, proiecții digitale, costume explozive. În final spectatorii sunt rugați să se descalțe și să poștească printre artiști. Spațiul imens al scenei e împărțit în zeci de pătrate și în fiecare din ele un dansator gol oferă o extraordinară performanță artistică a trupului în mișcare jucându-se cu vopsele și culori pentru a mări efectul. Ne depășim inhibiția, ne descălțăm și ne plimbăm tăcuți și surprinși mimând naturalețea printre umbrele fosforescente contorsionate. Un fel de emoție stă la pândă, experimentul are forță și unicitate, te atinge, dar nu cât să producă acel catharsis izbucnit firesc din frumusețea pură și simplă a artei sau a actului artistic nealterat de experimente, recuzită, ori mesaje declamatorii.

Alegi un spectacol de balet pentru că ai vrea să vezi balet, dar azi te poți aștepta la orice, pe orice scenă. Dacă opera era cu precădere tipul de spectacol total, îmbinând muzica, baletul, teatrul într-o formulă coerentă, acum mai toate reprezentațiile reflectă sincretismul artelor, pe de o parte din nevoia regizorilor de a șoca, de a veni cu ceva nou, abuzând de efecte speciale, și pe de altă parte datorită faptului că *new media* are tot mai mulți adepți (cineva spunea că ar reflecta „deficitul de atenție culturală” al spectatorului de azi).

Ca să atragă atenția asupra unui „happening” artistic (adică mai mult decât un concert, o piesă de teatru, o expoziție, un spectacol de dans), industria de marketing cultural recurge la cocktailul multi-media și remix, mizând pe forța lor combinată de impresionare.

Tehnologia nu este străină de aceste evenimente mulți-senzoriale. Era digitală a pus stăpânire pe simțurile noastre, aruncându-le în virtual, în eter adică, acolo unde se întâlnesc în *web-x4* cosmic comun mimând acea comunicare electronică globală intermediată de mogulii cyberspațiului, precum Facebook, a cărei reclamă subconștientă se vrea: Nu ești pe Facebook, nu exiști!

Literatura ține și ea pasul cum poate într-un timp dominat de sunet și imagine, difuzată prin cărți electronice transferate pe ecranele de iPad și iPhone, cărți audio pentru a fi ascultate în mașină de navetiști, cărți desenate în speranța că așa vor fi mai apetisante, cărți comprimate pentru cititorul lipsit de răbdare sau de timp. Și, mai nou, cărți parfumate. Romane de dragoste din ale căror pagini iese parfum de tei sau levănțică. Sau cărți aromate? Cum ar fi, dacă într-o carte de bucate, fiecare rețetă pe care o citești să fie însoțită de mirosul savuros al preparatului respectiv? Citești rețeta unei ciorbe de fasole și din pagină iese abur cald de costiță afumată. Înveți cum să faci cozonac, și te inundă aroma de vanilie și cocă proaspăt ieșită din cuptor. Doar o idee... Sunt sigură că cineva o va transforma curând în realitate. Chiar dacă va fi o realitate virtuală.

Poate că viitorul pune la cale să ne și saturem doar cu aromele care ies dintr-o carte.

ÎNGHIȚITORUL DE TIMP ȘI UMBRA

De când m-am stabilit în America, simt tot mai mult cum viitorul devine cu repeziciune trecut.

La *timp* m-am gândit dintotdeauna cu sentimente amestecate, uneori de frică, alteori jucăuș, complice, dar de cele mai multe ori cu resemnare, deși nu vreau să recunosc asta, mimând împăcarea, dar sperând totuși într-un miracol. De-a lungul vieții am avut diverse reprezentări ale timpului. În copilărie îl asociam unei reptile strecurate pe sub ușă. Până pe la zece ani l-am măsurat în cireșul din fața casei care, mi s-a spus, a fost plantat în anul în care m-am născut, apoi într-o fustă galbenă de poliester de sub care picioarele îmi ieșeau din ce în ce mai lungi și nesigure, mai târziu într-un ibric albastru din care în fiecare an mai sărea câte puțin din smălț iar coada i s-a ars până n-a mai rămas nimic din el. După o vreme nu l-am mai putut măsura iar șarpele a fost înlocuit cu un fir alb subțire, țiuitor care îmi trecea prin urechi. Era vârsta la care timpul se confunda cu țârâitul apăsător al liniștii. Liniștea era dureroasă, asta însemna că în jurul meu nu se

Întâmpla nimic, or eu voiam agitație, aventură, întâmplare. Când era liniște timpul se oprea și asta era ultimul lucru pe care mi l-aș fi dorit. Poate de aceea nu mi-a plăcut niciodată să trăiesc în zone liniștite. La țară, când mă duceam la bunici, după câteva zile intram în panică și fugeam înapoi acasă, din cauza nopților negre și liniștite în care se auzeau tragic doar greierii, câte un lătrat răgușit de câine sau un cântat strangulat de cocoș. Acum văd timpul ca pe o femeie languroasă, leneșă, întinsă pe o canapea vișinie. Lângă ea un câine negru tăcut. O draperie umflată mereu de vântul din spate flutură peste umerii ei. Sunetele nu mai par să aibă valoare. Doar o senzație de frig. Acum timpul e un amant capricios pe care mă tot străduiesc să-l seduc. Știu că mă va trăda cu altă femeie, cu altă vârstă, se va strecura pe sub alte uși, același la nesfârșit, în timp ce obiectele se vor degrada, vor putrezi, vor fi înlocuite de alte obiecte care vor avea alți stăpâni.

Intri în viață printr-un tunel de întuneric și ieși din ea prin unul de lumină. În fiecare secundă trăim deopotrivă în trecut, în viitor și în prezent. Așa se face că visele nu au nimic premonitoriu, ci sunt doar reprezentări, frânturi, imagini figurative sau simbolice ale sufletului care trece în sus și în jos prin tunel. Nu e niciun miracol în prevestirea viitorului de către cei inițiați. Viitorul de fapt există odată cu amintirile, în prezent, el poate fi în același timp văzut, intuit sau rememorat.

Dacă ai putea să te uiți la propria viață de la început până la sfârșit, ea ar avea forma unui ou. Viața nu are lungime, ci rotunjime, se înfășoară în jurul sufletului până când țesutul îi va ceda.

Dimensiunea temporală a dat peste cap puterea noastră de a înțelege realitatea. Ea face posibilă orice năzdrăvănie, de la lumi paralele la civilizații simultane. Am putea atunci trăi de o infinitate de ori, într-o infinitate de forme, de spații? Pentru a pune capăt haosului, convențiile matematice, filosofia și religiile intervin cu propriul lor sistem de măsură inventat pe puterea noastră de percepere, înțelept limitată de creator spre a putea păstra o ordine într-un câmp nesfârșit. Trăim doar de atâtea ori, ne reîntrupăm doar până când revenirea nu mai aduce nimic nou, până când sufletul hălăduind prin univers ajunge să învețe cât are nevoie pentru a găsi drumul înapoi. Călătoria finală în spațiile de energie superioare nu mai reciclează spiritul ci îl înghețe, îl diluează în cosmosul amorf.

În adolescență eram adepta teoriei proiecțiilor. Nu țin minte dacă citisem undeva sau inventasem asta. Tot ce se întâmplă pe

pământ nu ar fi decât proiecția unei lumi care există în altă parte, într-un conglomerat complex de forme de viață. Moartea ne-ar duce atunci înapoi la matricea originală, astfel că nu mai are valoare dimensiunea temporală, ci spațialitatea. Conform acestei teorii, am face parte dintr-un experiment. Ca toate teoriile, nu era decât o încercare de a înfrânge teama de a nu ști unde ne ducem, de ce suntem aici, așa cum suntem, și ce se vrea de la noi, sfârșită doar în amplificarea spaimei de a ne crede parte dintr-un proces codificat al cărui mister este bine păstrat de creatorul lui necunoscut, identificat într-o omniprezență neiertătoare și atotputernică, fără a avea nimic de-a face cu blajinele chipuri pictate în biserici și asociate bunătății și iertării. Rugăciunea vine în ultimă instanță din teama de a nu ști ce se întâmplă cu tine.

* * *

Mai veche obsesie, *trecerea* revine în fiecare zi cu intensități diferite, mereu altfel și din altă direcție. E ca și cum ai sta într-un fotoliu care de-odată începe să alunece ușor pe apă, fără ca tu să te poți opune, fără să poți coborî din el sau măcar schimba sensul alunecării. Copilăria e timpul siguranței și stabilității, în care a doua zi găsești obiectele exact așa cum și unde le-ai lăsat. Mai târziu în viața noastră lucrurile încep să aibă o mișcare interioară, o revoltă a lor, o degradare cât să indice trecerea noastră și persistența obiectelor care ne-au găzduit forma. În copilărie lăsaai seara un măr pe masă și dimineața îl găseai nemișcat acolo. Acum, pândim obiectele bănuindu-le că și-ar schimba locul sau forma. Chiar dacă găsim mărul în același loc, el e alterat deja de proiecția noastră interioară; cu fiecare noapte distanța dintre noi și măr se mai mărește câte puțin. Târziu, nu vom mai ajunge cu mâna nimic material, timpul se va lăfăi între noi și obiecte, ca un cearșaf desfășurat la nesfârșit. Propria noastră proiecție ne va înghiți atunci umbră.

Nu timpul trece prin noi, noi trecem prin el.

Tentații înfrânte

Am fost invitată să particip la colocviul cu tema *Limba română și mass-media*. Prima tentație a fost desolidarizarea de stâlcirea limbii, uneori instituționalizată, de avalanșa de barbarisme care inundă vorbirea curentă, de apetența pentru manele și vulgaritate, de înjurăturile pe care le auzi frecvent pe stradă și care par să nu mai deranjeze pe nimeni. Profesori, lingviști, istorici, jurnaliști, scriitori își

manifestă dezaprobarea, ne lamentăm unii altora fără să putem interveni sau schimba prea mult. Ne consolăm la gândul că limba își găsește singură calea de salvare și își vede de drumul ei, se transformă conform stării de spirit, mentalității și vremurilor. Limba este expresia vieții unui popor, reflectă nivelul de civilizație, de cultură și educație, flexibilă și vie, gata să ia forma vasului în care e turnată, de unde va continua să facă valuri și mărgeli de sticlă, se va învoluma cât să țină pasul cu furtunile din afară.

Limba e și timp. Într-un fel se vorbea în secolul 16, altfel se vorbește azi. Într-un fel se vorbește la piață, și altfel ar trebui să se vorbească în mass-media. În lumea de azi impactul imaginii este mai puternic decât al cuvântului, modelele ajung la mase mai ales prin ecranul televizorului. Și ce iese din ecran? Pe de o parte vedete frivole, fotbaliști corupți, maneliști, baroni cu limbaj grosolan, lideri politici proliferând injurii unii la! adresa altora, analiști politici puși pe taifas derizoriu; pe de altă parte redactori supărați analizând cu voce groasă, bășcălioasă starea națiunii, crainice care mitraliază știri pe tonuri țipătoare, reporteri îmbrăcând repede haine de procurori și încolțindu-și invitații, relatări într-o limbă română chinuită, i-uri și ă-uri mai lungi decât cuvintele care uneori capătă accente străine, în sensul de stranii.

Tabloidele nu sunt nici ele mai prejos, de la fotografiile cu femei (vedete?) semigoale de pe prima pagină, la titlurile notelor de scandal care țin loc de articole de fond și informație. Așa că am să rezist tentației de a vorbi despre limba română în mass-media și decid să mă opresc la limba maternă, elementul cel mai sensibil pentru un emigrant.

Neafectată de distanțe și timp, de concesii și renunțări, de compromisuri, eșecuri ori performanțe în țara de adopție, limba maternă reprezintă în orice moment certitudinea unui refugiu, adăpostul spiritual, intimitatea culturală, fizică, metafizică, în toată complexitatea ei, cu spațiul natal. Ea este casă, apa și cerul emigrantului. Este limba în care plânge și în care visează, în care își va vorbi în gând, sau în care subconștientul va continua să-i vorbească mult după ce s-a stabilit într-o altă cultură. O limbă străină învățată se uită dacă nu o folosești mult timp, în timp ce limba maternă, chiar nevorbită zeci de ani, rămâne ascunsă în lada de zestre a emigrantului, fidelă, misterioasă, captând esența universului ancestral. Un emigrant

își părăsește casă, țara, familia sau membri ai ei, posesiuni sau bunuri materiale, dar cu siguranță își va lua cu el oriunde s-ar duce limba natală din care își va face un aliat pe viață capabil să-i vindece nostalgii, să-i salveze amintiri ori să-l elibereze de dileme identitare.

Am plecat din România, dar niciodată din limba română care mai înseamnă și coaja de copac pe care am scrijelit prima poezie, și piatra albă sub care dorm cei dragi dispăruți, și mirosul teilor înfloriți și aroma supei de pui făcută de mama în copilărie.

Cheia scăpată

Ce traducem? Obsesia oricărei culturi mici este de a se face cunoscută și mai ales de a determina recunoașterea internațională a valorilor pe care le consideră fundamentale. De multe ori însă ceea ce „acasă” pare major și important, poate să nu aibă efectul scontat în confruntarea cu așteptările și gustul unei piețe străine. Să fie de vină calitatea traducerilor? Sau poate specificul prea „specios” al literaturii spațiului respectiv?

Cultura română rămâne oarecum frustrată că Eminescu, Blaga, Arghezi, Nichita Stănescu rămân necunoscuți în lume, în timp ce, spre exemplu, poeții avangardiști (de la Celan și Tzara la Gherasim Luca și B. Fundoianu) și-au creat o legendă atât în Europa, cât și în America. Din nou, pentru că au fost traduși la timp și bine? Pentru că au emigrat și unii au scris apoi în limbi de circulație? Sau pentru că au făcut parte dintr-o mișcare literară modernă și novatoare, integrându-se în spiritul cultural care provoca lumea europeană într-un anume moment istoric?

Pe de altă parte, vorbind de proză, de ce țăranul rus are universalitate în timp ce ai nostru rămâne marginal și greu de receptat pentru un cititor străin? Să fie o conspirație, un capriciu al marilor culturi? O nepricepere a noastră în a ne selecta. putorii și operele demne de a fi cunoscute? O strategie neprofitabilă a promovării și traducerilor?

Întrebările vor persista probabil mult timp și vor continua să frământa autori, traducători, editori și manageri culturali. Oricărora lamentații și complexe, scenariii și prejudecăți, sunt oricând de preferat încercările, chiar dacă par asemeni picăturilor de ploaie în ocean.

Despre traducători, numai de bine! Ei trudes în umbră să pună în lumină opera creatorului. E adevărat că pot arunca și multe umbre peste ea dacă le lipsește acel zvâc al autenticității care nu se învață,

vine de undeva, din interiorul misterios al limbii.

Copiii învață să vorbească asociind cuvintele cu obiecte sau persoane pe care le pot vedea și atinge. Când reperele reale lipsesc, imaginația construiește pe baza informațiilor care pot fi procesate de creier, imagini descriptive, un mic film în care sensul cuvântului este înțeles prin derularea „poveștii” cuvântului respectiv. Tot la fel se învață o limbă străină. Până să se instaureze în structurile mentale făcând cuvintele să țâșnească direct, natural, „netraduse în gând”, limba străină operează cu imaginile cuvântului transpus din limba maternă. Filmul cuvântului tradus precede rostirea lui. Învățăm un cuvânt străin când imaginile lui în limba maternă și în cea pe care vrem s-o vorbim, se suprapun. Abia atunci spunem că „gândim” într-o limbă străină. Sau, mai poetic, putem visa în ea.

Uneori expresii care în limba maternă sunt savuroase și pline de semnificații, traduse într-o limbă străină pot să nu producă efectul scontat, eșuând în expresii terne, placide, lipsite de strălucire. Limbajul e mai mult decât cuvintele care-l compun. Adună și operează cu referințe culturale, mituri și transcendențe, cu matricea filosofiei populare și stadii succesive de civilizație, reglate de muzicalități și accente. La rândul ei, limba reunește toate poveștile cuvintelor ei, imaginile vitale și unicitatea metaforelor, recreând lumea de la zero în cheie specifică.

În cazul special al scriitorilor, emigrarea înseamnă înainte de toate emigrarea într-o limbă străină. Procesul este egal cu o renaștere înăuntrul altui înveliș de cuvinte sau alteori cu o moarte, simbolică și ea, dar nu mai puțin tragică. Impactul psihologic al acestei dislocări profunde depășește efortul de a învăța o limbă nouă. În plus, se poate întâmpla ca, deși reușind să dețină foarte bine limba de adopție, un scriitor să nu poată totuși crea în ea, lipsindu-i nuanțele intime ale limbajului, nereușind să activeze la intensitatea dorită ramificațiile mentale creatoare și producătoare de inefabil.

Mulți scriitori emigrați într-o altă cultură își simt identitatea alterată, se trezesc dezrădăcinați, temători și nesiguri, inventându-și un spațiu intercultural în care vor rămâne suspendați și pe care îl vor invoca ca pe un refugiu sau ca pe o scuză pentru imposibilitatea de a-l domina de pe ambele maluri. Scriitorul se simte trădat de cel mai puternic aliat al său, limba, neputincioasă în a-l mai exprima în profunzime.

Tema traducerilor și a relației scriitor-traducător a făcut de-a lungul timpului subiectul a nenumărate dezbateri și colocvii. Literatura lumii este plină de traduceri remarcabile. Grație lor au ajuns la noi manuscrise vechi și lucrări sacre, autori universalși și lucrări de referință, dar relația *traduttore-tradittore* preocupă încă mulți creatori și teoreticieni ai limbajului. Elementul esențial al acestei controversă este metafora însăși, codul ei și găsirea cheii potrivite în descifrarea simbolurilor. Corectitudinea transpunerii nu are mare relevanță aici. Limba este un animal misterios, pe de o parte mitologic, pe de altă parte viu și de necuprins. Metafora își protejează unicitatea, își încuie bine magicul și face cheia scăpată.

Doar 10

„Dintotdeauna mi-am imaginat că Paradisul ar fi un fel de bibliotecă”.

J.L. Borges

Când eram tânără citeam autori, nu cărți. În liceu alegeam un scriitor și îi citeam toate cărțile pe care le găseam în bibliotecă. Aveam timp pe vremea aceea, și sete. Și trăiam totul intens. După ce i-am citit pe existențialiști un timp am refuzat să mă gândesc, să mă mișc, mi se părea că nimic nu mai are sens. Realismul magic îmi sfredelea imaginația, viața de zi cu zi devenise pentru mine rece și săracă. Literatura absurdului mi-a dat în schimb aripi. Citeam piesele lui Max Frisch, Eugen Ionescu, Beckett și Dürrenmatt și așa fi zburat deasupra orașului cu primul vapor. Tinerețea e proaspătă și sălbatică, un cearșaf alb nesfârșit pe care alții scriu cu litere groase.

Mai târziu mi-am restrâns cercul lecturilor, a intervenit selecția timpului, a vârstei, a unui alt tip de curiozitate și de gust. De la autori, am ajuns la cărți. Ele s-au ales cumva singure în formarea mea ca scriitor și în memoria selectivă. Se spune că destinul ar fi suma alegerilor noastre. Cred că asemeni oamenilor, și cărțile au destinul lor. Strălucesc ori sunt înghițite de anonimat, rămân în inimi și minți, ori prăfuite, neatrinse într-un raft de bibliotecă.

Să aleg doar 10 nu e atât de greu, dar extrem de incomplet și s-ar putea să las pe dinafară tocmai cărțile pe care așa fi vrut să le listez aici: *Conversație la Catedrală* a lui Mario Vargas Llosa, *Insuportabila ușurătate a ființei* de Milan Kundera, (dar și *Gluma*), *Maestrul și Margareta* a lui Bulgakov, *În căutarea timpului pierdut* de Proust, *Omul fără însușiri* de Musil, *Tarabas* de Joseph Roth, *Exilul și împărăția* lui

Camus, *Complexul Portnoy* de Philip Roth, *Pădurea norvegiană* de Haruki Murakami, *Sub vulcan* de Malcolm Lowry, *Visătorii* lui Knut Hamsun, *Regele câmpiilor* de Isaac Bashevis Singer... Abia acum, când scriu aceste titluri, îmi dau seama că alegând nedreptăţesc, că aş vrea să iau toate cărţile care mi-au mângâiat anii şi să fug cu ele într-un loc sigur în care să încapă toate. Fără ierarhii. Unde să-şi mai găsească loc povestirile lui Saroyan, Steinbeck, Babei sau Casares în doar zece titluri? Dar poeziile lui Whitman şi Nichita Stănescu? Şi totuşi:

1. *Castelul lui Kafka*. Pe vremea când am citit cartea, îmi duceam viaţa la Castel. Iar K. părea vecinul nostru de palier. Absurdul şi complicata birocraţie, frica şi sufocarea, aşteptarea tensionată şi zădărnicia, timpul care se insinua împietrit în ziduri, şi zidurile care se puteau oricând prăbuşi, nu să ne elibereze, ci să ne strivească înăuntru. *Castelul* e de oriunde şi de oricând, expresie universală a aberaţiei, magnific imortalizată de un om micuţ şi firav, un scriitor uriaş.

2. *Muntele vrăjit* de Thomas Mann. O capodoperă. Puţine cărţi mi-au dat atâta satisfacţie intelectuală. Poveste complexă despre capcanele existenţiale, o transcriere a relativităţii lumii şi înţelesurilor ei, în care toţi suntem pacienţi actuali, ori viitori. Şi pe măsură ce încerci să te ridici spiritual într-un descifrare a Tâncifratelor, enigmele se adâncesc, găurile negre accelerează. Timpul, Dumnezeu fuge şi mai departe. Te sugerează cerul la el. Secretele sunt bine păstrate de Creator. O să înnebuneşti, şi nu doar că nu vei mai fi lăsat să te întorci la normalitatea mediocră, la viaţa convenţională, nici n-ai să mai vrei! Acolo, pe vârful Muntelui, unde ai avut privilegiul să te opreşti o clipă din goana fără sens şi să meditezi la forfota şi zbaterea lumii de jos, să asculţi susurul timpului, acolo e un *Deadend*. Unul revelatoriu.

3. *Idiotul* lui Dostoievski mi-a marcat anii de tinereţe. Îl văd şi azi pe Myshkin. Un prinţ deşirat şi chinuit, un idealist care nu-şi găseşte locul într-o lume superficială şi coruptă, un bolnav sănătos într-un sanatoriu de patologii imorale. Dar dincolo de tabloul unei aristocraţii pândite de farsele istoriei, cartea e un tratat de psihologie şi spiritualitate, o fereastră bine tăiată în existenţa umană confruntată cu limite şi utopii.

4. *Limba salvată* de Elias Canetti. Au fost câteva cărţi despre copilărie pe care le consider salvatoare pentru oricine trece prin culoarul întortocheat – plin de capcane, tentaţii, dezamăgiri, spaime şi

umilințe – al adolescenței și încearcă să se autodescopere, să-și găsească modele și repere, să prindă curajul de a visa ori să găsească motivații pentru căderile care îl pândesc. *Limba salvată*, ca și *Harfa de iarbă* a lui Capote sau *Moarte pe credit* a lui Céline au fost pentru mine lecturi formatoare și eliberatoare în același timp, am găsit în ele și frumusețe, și umor, și ludic. Mi-am făcut din ele aliați pentru un drum la care visam nepricepută și nesigură. Există cărți care te răsplătesc abia mai târziu.

5. *Un veac de singurătate* de Gabriel García Márquez. Am descoperit o dimensiune fantastică a literaturii, aceea de a recrea universul uman reinvestindu-l cu eternitate. Romanul lui Márquez funcționează ca un ADN al prozei magice. A decodificat esența existenței și i-a desfășurat devenirea. *Un veac de singurătate* e și ca o fotografie de familie, de neînchipuit, a unei lumi ancestrale și eterne. Anul trecut am fost în Columbia, în satul descris ca Macondo, și descendenții generalului Buendía încă se mai ridicau la cer odată cu rufe albe întinse la uscat. Alegoria istoriei continuă, așa cum personajele cărții te vor urmări peste ani, oriunde te vei afla.

6. *Deșertul tătarilor* de Dino Buzzati. Una din cărțile la care am participat afectiv cel mai mult. O tensiune misterioasă și magică iese din paginile cărții, îmbracă o uniformă cenușie și se așază la propria ta fereastră împingându-te să scrutezi orizontul, iluzoriu și fatalist. Ca și în *Muntele vrăjit*, există o imposibilitate de a te smulge de acolo de unde ți se pare că până la urmă aparții. Dar și o vrajă a absolutului.

7. *Eseu despre orbire* de José Saramago. Spre deosebire de *Orbirea* lui Canetti, populat cu psihologii morbide, patologii și alienare, romanul lui Saramago este mai degrabă tandru decât înfricoșător. Molina, departe de realismul din *Ciuma* lui Camus, atrage o purificare a lumii prin devotament. Orbirea, metaforă a absurdului, abuzului și atrocităților produse de istorie, a rinocerizării societăților totalitare, nu va reuși să condamne umanitatea la întuneric. O carte răscolitoare, oricând ai citi-o, dar și vindecătoare, cel puțin prin frumusețea scriiturii. Talentul lui Saramago este și de a rămâne original pe o temă relativ comună și explorată de mulți autori”.

8. *Tropicul Capricornului* de Henry Miller. Vizionar. Puternic. Rebel. L-am citit întâi în franceză, în România comunistă când nu fusese încă probat de cenzură, apoi în traducerea admirabilă a Antoanetei Ralian, și l-am citit apoi și în engleză, de teamă să nu fi

pierdut ceva din spectacolul lingvistic. Imaginația și fantezia lui Miller nu au nevoie de niciun plot. Poți să citești sute de pagini lăsându-te în voia cuvintelor lui. Nu inventează nimic. Viață și viață mărunțită și pusă pe masă. Personaje cărora le simți respirația. Un artist pur sânge, fără compromisuri.

9. *Detectivii sălbatici* de Roberto Bolaño. O combinație rară de polițier, poezie, psihologie, un roman pe care l-am citit cu sufletul la gură, ca pe vremuri, și care te poate salva ca scriitor și de vanitate, și de blocajul inspirației. O scriitură sofisticată, pe care orice post-modernist ar invidia-o, deși nu e nici pic de post-modernism în narațiunea barocă și complicată a cel puțin 40 de voci narative în căutarea unei poete aspirante. Mai degrabă realism visceral. Limba curge, cântă, urcă, plutește.

10. *Pedro Páramo* de Juan Rulfo. L-am descoperit târziu, la New York. O carte-bijuterie. Emoție nefardată, simplitate divină, o tăietură fină... Márquez spunea că este autorul care l-a inspirat și format, Borges îl considera între cei mai mari prozatori. Pentru mine, o bucurie albă, când credeam că nu mai există multe diamante ascunse în nisip. Un roman mic, scris în 1955 de acest scriitor mexican oarecum puțin cunoscut, cu impact uriaș asupra scriitorilor sud-americani ai realismului magic. Imaginați-vă un iad terestru locuit de stafii. Proiecții ale morților în carne și oase care își îngroapă iubirile și indiferența cu aceeași naturalețe cu care își povestesc visele. Și apoi le uită.

De veghe în lanul memoriei

Eram în drum spre California cu gândul să ajung și la casa lui Henry Miller din Big Sur, când am aflat vestea morții lui Salinger. Doi scriitorii pe care i-am îndrăgit de tânără, când literatura americană ajungea la noi în colecția „Globus” a editurii Minerva sau în „Romanele Secolul XX” ale editurii Univers. Citeam fascinată volumele de proză scurtă ale lui Steinbeck și Saroyan, întâmplător și ei din California, despre care atunci nu știam mai nimic, romanele lui Updike și Below, și intram imaginar într-un spațiu nesupravegheat al comunicării, lipsit de mistere și de metafore, într-o lume directă cu oameni care se livrau simplu asumându-și aventura fără teama erorilor sau pedepsei.

Abia ieșisem din adolescență când am citit de *De veghe în lanul de secară*, dar cartea nu m-a impresionat pe măsura legendei pe care o crease. Recitită însă după mulți ani, mi s-a relevat altfel, ca un manifest

al frondei și ca o previziune a alienării care urma să lovească America așa cum aveam s-o cunosc mai târziu. Salinger își prezice chiar viitorul personal în acest roman de debut și doar peste un an va lua soarta eroului său, va fugi de lume, de faimă și de responsabilități și se va autoizola, până la treceream neființă la 91 de ani, într-o casă mică din Cornish, o așezare de 1600 locuitori în statul New Hampshire.

Romanul a depășit însă cu mult gloria autorului său. Vândut în peste 60 milioane de exemplare de la apariția sa în 1951, a devenit un clasic, a intrat în literatura de școală, și-a păstrat forța și prospețimea peste ani și, mai mult, a fost una din scrierile vizionare asupra evoluției relațiilor dintre copii și adulți, a adâncirii prăpastiei între generații și înstrăinării umane. Inocența copilăriei și lumea duplicitară a adulților, salvarea iluziilor cu prețul amputării forțate a visului într-o realitate crudă sau superficială sunt azi teme care trec din literatură în patologia societății moderne.

Holden Caulfield, protagonistul cărții, a sedus generații de tineri, a provocat controverse și îngrijorări, a stârnit admiratori și imitatori, fiind expresia psihologiei americane nealterate de corectitudinea politică de mai târziu. Transformat într-un cult, mitul Caulfield a avut chiar și urmări tragice, când în 1980 un fanatic Beatles l-a împușcat pe John Lennon invocând că ar fi fost inspirat de romanul lui Salinger care „deține multe răspunsuri...”

Între cărțile scrise mai târziu se numără romanul *Franny și Zooey*, și multe nuvele în care apare neliniștita familie imaginară Glass: *Carpenters*, *Seymour: O introducere*. Ultima povestire publicată este *Hapworth 16, 1924*, apărută în 1965 în „The New Yorker”. Pentru mine Salinger este inegalabil însă în volumul *9 povestiri* unde am citit și recitat o zi perfectă pentru peștii-banană. Mi s-a părut o capodoperă. De veghe în lanul memoriei.

Admirabil creator de proză scurtă, între cei mai mari pe care America i-a dat în secolul trecut, Salinger a optat pentru a rămâne un copil mare până la sfârșit. A refuzat interviuri, publicitate, să i se ecranizeze cărțile, dar a continuat să scrie, se spune că într-un buncăr de piatră, rupt de lume și fără nicio dorință de socializare sau de a-și savura succesul. După moartea sa sunt așteptate să apară peste 15 cărți scrise în timpul izolării pe care autorul le-ar fi încuiat într-un loc sigur. În 1980 Salinger mărturisea: „Îmi place să scriu și vă asigur că scriu cu regularitate. Dar scriu pentru mine, pentru propria mea

plăcere. Și vreau să fiu lăsat în pace să o fac”.

Aer de New York

Toată lumea știe că New York-ul nu este America. Oriunde ai ajunge în America, ți se va spune însă același lucru: „Da, frumos, doar că asta nu-i America!” Poți să cobori spre Washington, să vezi monumentalitate albă pe orizontală, muzee, spații deschise și zone rezidențiale înecate în verdeață, cireși japonezi înflorind exploziv primăvara; sau America ar putea fi definită de Marile Canioane, miracol de dimensiuni uriașe, unde Râul Colorado pare să fi conspirat cu divinitatea într-un spectacol unic al naturii; ori California, locul unde raiul își găsește o exemplificare, leagănul Hollywoodului și al Universal Studio; să conduci din Palm Springs, așezare cochetă în deșert unde nu plouă niciodată, spre San Diego, apoi la Los Angeles și de acolo pe Coasta Pacificului spre San Francisco, un drum ca o carte poștală; să colinzi prin parcuri naționale cu peisaje dramatice, ca Yellowstone sau Yosemite, ori să iei drumul deșertului la apus spre Las Vegas, orașul fanteziei duse la extrem; poți să cauți America în Boston, cu aerul lui aristocratic, în Miami care își consumă amestecul de *art nouveau* cu voluptatea oceanului, sau la Chicago, cu arhitectura lui magnifică, oraș vibrant unde s-au născut zgârie-norii. Am traversat și eu țara în lung și-n lat, alergată de bănuiala că America ar fi mereu în altă parte, și de fiecare dată m-am întors oarecum melancolică în New York cu sentimentul că revin acasă.

După ce ajungi să cunoști cât de puțin America, începi să lupti cu sabloanele despre lumea „de peste Ocean” care circulă de multe ori necontrazise, sfidând, uneori din neștiință, alteori din rea voință, realitatea. Rând pe rând descoperi că prejudecățile ori puseurile de superioritate afișate de anumiți străini nu au nicio legătură cu acest spațiu în care „competiția nu este un accident”, ca să parafralez o reclamă publicitară. Unii văd aici doar uniformizare, tendințe de globalizare și dominație, înstrăinare, lipsă de cultură solidă, credulitate și superficialitate... Eu am ales să fiu avocatul acestei lumi, deloc întâmplător.

Despre Central Park cel mai adesea se vorbește ca despre locul unde newyorkezii vin să facă jogging măsurându-și pulsul, să se plimbe cu bicicleta sau cu rolele, ascultând muzică la căști. Când am

plecat în America, o vecină bună cititoare a faptului divers de prin ziare, m-a avertizat să nu îl traversez seara, din pricină de violuri și crime. În Central Park se desfășoară însă și evenimente artistice, reprezentații teatrale și spectacole de operă, de dans, pantomimă, marionete, concerte de muzică, lecturi de poezie. Teatrul Delacorte are aproape 3.000 de locuri și aici se ține în timpul verii Festivalul *Shakespeare în Parc*. Pentru a mai spulbera și clișeul că nimic nu ar fi pe gratis în America, e bine de știut că intrarea este liberă, teatrul arhiplin în fiecare seară, publicul educat și răbdător așteaptă ore în șir pentru a-și asigura un loc, iar alții joacă zilnic la loteria biletelor pe Internet. Vara e plină în New York. Spectacole de muzică și dans la Lincoln Center, festivaluri de jazz pe Governors Island, filme sub cerul liber în Bryant Park, în Brooklyn sau Queens, târguri stradale, concerte în biserici, expoziții la care se stă la coadă fără ca toți vizitatorii să fie turiști.

Ca în fiecare vară, am fost gazda unor seri de poezie multiculturală la „The Cornelia Street Café”, clubul de literatură și muzică din Village. Am sărbătorit premiile PEN Clubului american, am colindat cluburile de jazz, de la *Poisson Rouge* unde Sanda Weigel a concertat melodii de Maria Tănase, în Harlem, unde Marjorie Eliot, o pianistă de culoare de excepțional talent își deschide casa în fiecare duminică pentru concerte publice de jazz, din Chelsea la Brooklyn Academy of Music unde Andrei Belgrader a montat *The Master Builder* cu John Turturro în rolul principal, și înapoi pe Broadway la *Piesă pentru două personaje*, montare superbă a textului lui Tennessee Williams.

În unul din muzee am asistat la o scenă impresionantă. Într-o galerie pentru orbi un bărbat își trecea palmele de-a lungul statuilor, era liniște și el mângâia marmura încet, în tăcere, lăsând senzația că înțelegea și vedea ceva ce alții nu vor avea șansa să vadă vreodată. America se cere și ea descoperită altfel, nu ajunge să călătorești în interiorul ei pentru a o înțelege, realitatea te va contrazice mereu într-o lume în care imaginația o va lua mereu pe o cărare imprevizibilă.

Există și un New York subteran. Un oraș paralel care dublează înălțimile și repetă regulile lumii de deasupra. Am trecut de atâtea ori prin stațiile de metrou, prin gările, tunelurile și pasajele newyorkeze și nu am bănuț niciodată câtă regie există în spatele acelor spectacole publice ce păreau pure improvizații sau întâmplări. Muzicanți, actori și

acrobați, expoziții de pictură, colaje, postere și ceramică. În realitate toate sunt rodul unor organizări minuțioase. Primăria New York-ului și companiile de transporturi editează reviste de artă special consacrate prezentării celor care expun în subterane, există comisii de selecție, jurii, concursuri, auziții, acreditări obținute în urma unor examinări și vizionări ținute cu toată seriozitatea, ca și cum artiștii ar solicita apariții pe Broadway și nu un loc pe cimentul vreunei stații de metrou. Programul *Muzica New York-ului subteran* este susținut de departamentul artistic al Autorității Transporturilor Metropolitane și face parte dintr-un complex de proiecte pentru artele vizuale și de spectacol menite să ofere călătorilor bună dispoziție și relaxare. Peste 100 de artiști și ansambluri prezintă sute de spectacole săptămânal în zeci de stații publice, de la melodii clasice la muzică africană, sud-americană, sau jazz.

În fiecare an un juriu prestigios selectează din zeci de concurenți pe cei ce vor avea autorizația să-și asigure existența zilnică din asemenea manifestări. Li se împart tricouri, insigne, legitimații. Artiști liber profesioniști, de la foarte tineri la bătrâni, își apără dreptul la supraviețuire în zgomotele și căldura stațiilor de metrou. Sunetele de chitară, percuție, trompetă sau flaut, vocile artiștilor se luptă cu pașii grăbiți ai călătorilor pe cimentul încins al pasajelor și peroanelor. Încurcătură sublimă în care muzica se străduiește să acopere zgomotul și nepăsarea.

New York-ul este poate singurul loc care te poate vindeca de nostalgia după Paris. Pare o trufie, dar aici Europa a fost recreată prin ce are ea mai strălucitor. Și după mulți ani de când m-am stabilit aici, continuu să scriu despre acest oraș în care tensiunea se joacă la cote maxime, ca și sentimentul de vinovăție că nu poți fi în aceeași seară în mai multe locuri. Taxiurile galbene împânzesc străzile tăiate perfect perpendicular pe bulevarde, alergând din Soho la Lincoln Center, de pe Broadway la Carnegie Hall, din Village în Harlem. Cine vorbește de lipsă de stil în această lume nu are umor, a uitat să se joace și să accepte jocul.

New York-ul nu este însă doar orașul întâmplării continue, ci și locul în care în fiecare zi înveți câte ceva. De exemplu, cum se construiește un succes. Există aici o întreagă industrie e fabricat celebritate – cum să faci ca un film să încaseze peste un miliard de dolari, o carte să devină peste noapte best-seller, o melodie hit, un

necunoscut să ajungă celebru. Oferta este imensă, într-o lume care mustește de talente și performeri. Aici deviza este „se poate și mai bine și mai mult”, iar „The Big Apple” are gustul succesului și monumentalului. Grandoarea de aici nu are însă nimic de-a face cu cea asiatică ori cu cea stalinistă. Nu strivește, nu inspiră frică, nu umilește. Nu este o demonstrație de forță, ci un spațiu de respirație făcut pentru tine și nu împotriva ta. Ești parte din monumental. În plus, civilizația însăși e concepută aici să te servească, nu să timoreze. O lume directă, simplă, deschisă la orice valoare și la orice miracol.

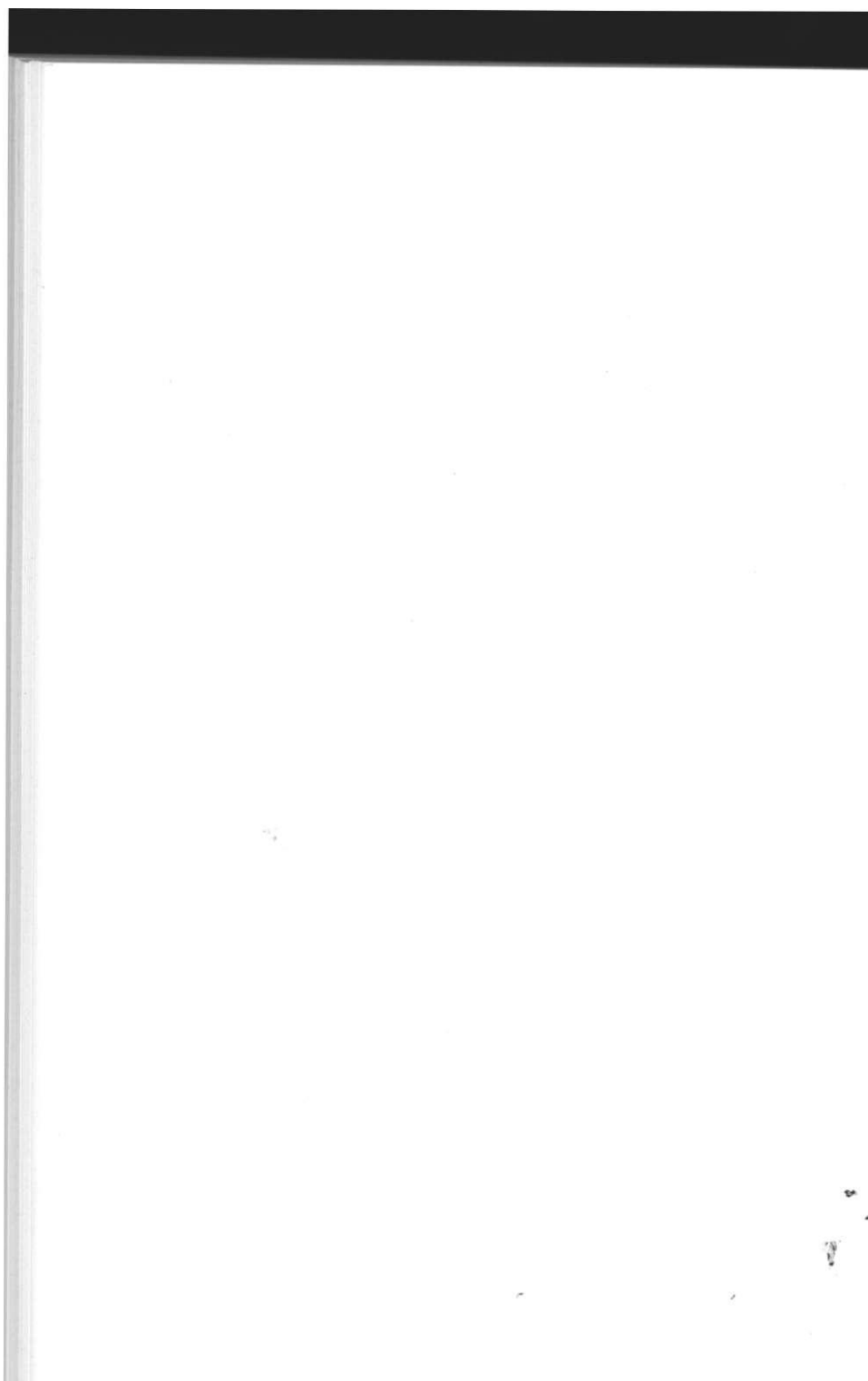
Există în New York cartiere pline de farmec, de istorie și istorii, acele locuri ale nașterii avangardei și nonconformismului, ale revoluțiilor culturale și începuturilor de curente și mișcări artistice: Village, Lower East Side, Soho, Chelsea ori Greenwich. Aici este de căutat New York-ul boem, decadent și sofisticat, în galerii, cafenele, biserici unde se țin lecturi de poezie, concerte ori expoziții de artă, baruri de jazz și teatre experimentale. Oricât am deplânge faptul că în ultimii ani orașul s-a schimbat, că artiștii fără resurse au fost împinși din galeriile lor unde chiriile au urcat simțitor spre Brooklyn și Queens, există mereu ceva proaspăt și neașteptat care suplinește schimbarea. High Line, vechea cale ferată transformată acum în spațiu de promenadă, care se termină în noua clădire a Muzeului Whitney, revigorarea unor zone precum Meatpacking District, ticsită cu restaurante cochete și galerii pline de farmec, învăluite în aer vechi de New York, parcuri și faleze pe malul East River și Hudson, în Long Island City, sau Greenpoint în Brooklyn... Orașul e mereu surprinzător, viu, gata pentru o altă aventură.

Symphony Space, pe Broadway la strada 96, a început ca un teatru de cabaret politic și evenimente pentru un cerc restrâns de scriitori și artiști, iar în câțiva ani a devenit gazda unor festivaluri de amploare, de la *Wall to Wall* (12 ore de muzică clasică dedicate câte unui compozitor) la *Selected Shorts*, *Follies* ori *Bloomsday*. În fiecare an, de 16 iunie, Ziua Internațională James Joyce, autorul este sărbătorit cu ajutorul joycenilor din lumea întreagă, un grup format din exegeți, comparatiști, traducători, scriitori, profesori de literatură, actori, compozitori, ori fani ai marelui scriitor irlandez care a declanșat o întreagă mișcare de recitare, decodificare și interpretare a romanelor sale inovatoare. Fundații, asociații, cluburi care îi poartă numele transformă *Bloomsday* într-o sărbătoare academică pentru

neacademici. Datorită lor, Joyce devine accesibil, actual, își păstrează statutul de inventator de limbă, stil și metodă.

Fundația Internațională James Joyce organizează în fiecare an, la Zürich, Roma, Dublin sau New York o extravaganță literară sub semnul *Bloomsday*. Am avut privilegiul prieteniei cu directorul artistic al teatrului Symphony Space, Isaiah Sheffer, care nu doar se numără printre primii mei traducători de poezie, dar m-a inclus de câteva ori în Cabaretul *Follies*, spectacol provocator de satiră politică plin de vervă și umor. Auzindu-mi textele recitate de actori americani pe scenă am trăit un sentiment puternic de apartenență la acest oraș care mi s-a lipit de suflet. Un oraș construit pe surpriză și suprarealism, prin care aluneci firesc, ușor, ca pe cojile de banană, cu ochii la zgârie-nori și la podurile din linii subțiri gata să te ia cu ele într-o secundă de neatenție. O lume care deține și secretul supraviețuirii, și pe cel al succesului, descrisă bine de cuvintele lui Le Corbusier: *De sute de ori m-am gândit că New York-ul este o catastrofă... O splendidă catastrofă.*

DRU AU RI ÎN AFARĂ

Aventuri și spirite în Amazon

Dintotdeauna mi-a fost frică de apă. Am învățat să înot tot de frică. Dacă, Doamne ferește... În copilărie aveam un vis obsesiv cu un fel de lac fără fund și fără maluri prin care dam din mâini în gol fără să ajung niciunde. Nici navigatul nu e, cum ar spune americanul, ceașca mea de ceai. Nu întâmplător. În Patagonia, bărcuța pneumatică în care coboram cu repeziciune spre Strâmtoarea Magellan era să se lovească de un vapor; în Grecia, am alunecat pe o punte, m-am lovit și am căzut în mare, într-un loc periculos de unde am fost scoasă afară de un vajnic turist german. Și iată-mă acum pe o canoe condusă de un indian în bazinul Amazonului. Îmi strâng bine vesta de salvare, îmi fac cruce cu limba în cerul gurii și nu-l scap din ochi pe micuțul indian pe al cărui chip nu se citește nimic. Trag continuu cu urechea la motorul bărcii care mi se pare că tușește suspect, gata să se înece în orice secundă. Râul Napo e umflat de furtuna din noaptea trecută. Cară tot felul de bușteni și resturi vegetale pe care ambarcațiunea noastră le ocolește în ultimul moment. Curge cu viteză, involburat, cu ape cenușii, spre bazinul Amazonului, mare cât Europa.

Ni se spune să nu ne ținem mâinile pe marginea bărcii. Nu întreb de ce. Am scenariile mele în cap. Îmi strâng rucsacul la piept. Înjur, chipuri relaxate. Unii fotografiază, alții se spreiază împotriva țânțarilor. Nu mă mai gândesc acum și la virusul Zika, mi se pare oricum o amenințare minoră în context... După o oră, care a durat un secol, barca dă semne să se apropie de un mal cu intenția să ancoreze. Dar și ancoratul e o problemă. Cel puțin în mintea mea. Malul e înalt, pietre ascuțite și bucăți de lemn ies din apă. Ne clătinăm puternic. Trec pe o punte și, în sfârșit, am din nou pământul sub picioare! Îmi scot vesta de salvare cu un gest de ușurare, ușor eroic, și urc cu tragere de inimă cărarea șerpuită spre cabana unde vom locui. Se numește Casa Elvețiană. O metaforă, îmi spun, ce legătură să aibă cu jungla Amazonului?! Poate pentru că Ecuador este o țară de o frumusețe particulară, care îi face pe unii să o numească Elveția

Americii de Sud? Ecuadorul deține doar 2% din bazinul Amazonului, (împărțit cu alte opt țări, printre care Brazilia, Perú, Columbia, Venezuela, Bolivia...), ceea ce înseamnă totuși mai mult de 45% din tot teritoriul acestei țări. Mă aflu în *LaAmazonia*, sau *El Oriente*, cum e numită această parte a Amazonului ecuadorian, formată din parcuri naționale, dar și din multe zone încă neexplorate, unde triburi de

amerindieni trăiesc în legea lor, refuzând să fie contactați de străini.

Odată ajunși în curtea și grădinile Casei Elvețiene, surpriza e pe măsură. Nimeresc în plin paradis. O piscină înconjurată de palmieri și plante tropicale, restaurante elegante de pe terasa cărora ai panorama fluviului cu afluenții lui mărginiți de păduri interminabile, cabane și căsuțe îngropate de flori luxuriante. Totul de un bun gust desăvârșit. Un om de afaceri elvețian a ajuns aici în urmă cu 25 de ani, i-a plăcut locul și a decis să facă T) casă de vacanță. Cu timpul turiștii au început să vină, cabanele s-au înmulțit, afacerea s-a extins și acum o fermă de fluturi, parcuri naturale și bucăți de junglă îi aparțin.

Camera noastră e simplă și curată, cu un balcon deschis spre pădurile tropicale și un hamac în care ți-ai putea petrece ziua. Și noaptea, dacă nu ar fi atâtea gâze, fluturi, gândaci, țânțari, insecte care țiue, fluieră, zumzăie, mișună, fâlfâie continuu. Ferestrele nu au geam, doar plasă. Să putem asculta jungla. Sunetul ei plin, forfotul vieții. Strigătul păsărilor, clipocitul fluviului, vocile animalelor bănuite, susurul frunzelor bătute de vânt. E cald și umiditate. Natura e intensă, emană forță și mister. Un sentiment copleșitor de sălbăticie și libertate în același timp. Îmi arunc rucsacul și sar în hamac. O pasăre mică galbenă zboară pe deasupra capului meu, dar nu, e un fluture mare tropical. Pădurea viuiește de animație, văzută și mai ales nevăzută, pulsând sub vegetația luxuriantă. Mi-am adus aminte de nopțile petrecute când eram mică în casa bunicilor de la țară. Cântecul greierilor ieșind din întunericul dens. Doar că aici sunetele sunt amplificate de mii de ori într-o explozie de verde și albastru. Apă, pădure și cer. La nesfârșit. Sunt însă smulsă din contemplare. Înapoi, la canoe! Vom naviga din nou pe râu, pentru a vizita așezările indigenilor de pe Insula Anaconda. Anaconda? Ghidul zâmbește enigmatic: „Nu sunt anaconde pe aici, poate în jungla profundă, dar nu ajungem noi până acolo”. Hm... Mi-aș putea consuma liniștită aventura amazoniană în hamac, dar sunt trasă afară. De data asta odată cu vesta de salvare ni se înmânează și câte o pereche de cizme de cauciuc lungi până la genunchi. „E neapărată nevoie?”, întreb timid, fără să știu nici eu la ce mă refer exact. Neapărat! În junglă nu poți merge altfel.

Ghidul indian are un cuțit mare cu care ne face cărare prin junglă. Trecem pe lângă copaci mergători, cu picioare, care se mișcă efectiv câte puțin, palmieri cu fibră atât de rezistentă încât sunt folosiți în construcții, plantații de ginger și yuca, banane și plantain, arbuști

din care se extrage cacao, plante vindecătoare, anestezice și halucinogene. Pe jos mișună furnici rele, broaște otrăvitoare (în culorile steagului ecuadorian), gândaci enormi și tot felul de gâze alerte și plinuțe al căror nume nu-l știu. Și cum să-l știu? În Amazon sunt 2 milioane și jumătate de specii de insecte! La care se mai adaugă și cea mai mare diversitatea de plante din lume, doar în Ecuador fiind peste 1100 de specii de copaci.

Casa Carmelei nu are nici uși, nici ferestre, e acoperită cu frunze de palmieri prin care nu trece ploaia și ridicată pe piloni să nu ajungă apa în cele trei camere aproape goale unde trăiește o familie cu șase copii. Toți sunt desculți și veseli. Într-un colț mocnește un foc făcut direct pe pietre unde Carmela coace yuca (un fel de cartofi). Ghidul indian traduce în spaniolă poveștile Carmelei, o femeie ridată fără vârstă, despre viața în Amazonia spuse în limba tribului Quichua, iar ghidul nostru ne traduce în engleză. Sorbim pe rând din carcasa goală a unui fruct *chicha*, un fel de bere fermentată făcută din rădăcina unei plante. Nu e bună. Gustăm apoi cu prudență, mai mult ca să nu jignim gazda, niște viermi și râme la proțap servite în frunze pe post de farfurioare. O familie trăiește doar din ce oferă natura în jurul gospodăriei, din pescuit și vânat. E cald tot anul, plouă tot anul, fructe, rădăcini și vegetale cresc mari ca în basme și se coc peste noapte. În dosul casei zăresc o antenă satelit proptită de un copac. „Aveți televizor aici?” Nu-mi răspunde nimeni în nicio limbă. Carmela ne oferă coliere făcute de ea din semințe de fructe, iar noi îi facem o mică donație.

Înapoi la canoe! Pornim mai departe pe râu să luăm unul din drumurile care urcă în junglă spre o panoramă a regiunii, începe ploaia. Perdele de apă se năpustesc trăgând cu ele cerul în jos. Nu se mai vede nimic. În barcă a intrat deja apă. Până aici ne-a fost, mă gândesc. Îmi vin în minte tot felul de întâmplări cu exploratori pierduți în pădurile nesfârșite, căderi de apă neașteptate și bărci strivite de pietre, filme cu aventurieri în Amazon rămași pradă sălbăticiiei. „Nu vă învățați minte...”, îmi scria pe email o prietenă din New York cu două zile în urmă... Parcă ar fi bănuiră ce mă aștepta!

Ancorăm în sfârșit pe un mal năclăios. Poate ar fi mai bine să renunțăm la traseul inițial care durează peste patru ore de urcuș pe cărări înguste și alunecoase? Ghidul indian dă din cap impasibil și ne face semn să-l urmăm. Cu o *machete* (acel cuțit lung cu lamă lată) culcă

la pământ vegetația care se reface zilnic sub ploaia tropicală acoperind potecile bătute de indieni în căutare de hrană, iar de turiști în căutare de senzațional. Aș cam fi renunțat, dar nu mai e cale de întors. Fiecare primim un toiag. Să ne ajute la urcuș? Sau să ne apărăm de animale? Picioarele ni se afundă până dincolo de glezne în mâl și în păture de frunze strivite. Noroc cu cizmele de cauciuc. O turistă alunecă și cade în noroi. În față apare un pod suspendat peste un defileu adânc. Suntem instruiți să trecem cu grijă, se clatină, fiecare să pornească atunci când cel dinaintea lui a trecut de jumătatea podului, și să nu se uite în jos... Nici nu-mi trece prin cap să o fac. Simt cum îmi tremură genunchii odată cu fiecare balansare a scândurilor de lemn putred.

Continuăm să urcăm spre coama defileului de unde ni se promite panorama asupra afluenților Amazonului și pădurilor tropicale din jur. Ghidul ne sfătuiește să nu ne prindem de trunchiul copacilor sau de crengi pentru că putem nimeri în cuiburi de furnici sau insecte care să ni se strecoare sub haine. Strâng bine toiagul în mână și mi-aș aprinde o țigară, intenție amendată prompt de soțul meu: „Asta ar fi culmea, până și aici, în condițiile astea?!” Condițiile nu erau prea bune, e adevărat. Continua să toarne, o ploaie tenace care se strecura prin *canopy* (vârful copacilor), acolo unde se întâmplă tot. Animale și păsări își duc viața la înălțime, căutând să fie cât mai aproape de soare, spațiu deschis și cer.

Din când în când facem popasuri să ne tragem sufletul și atunci ghidul indian ne dă explicații despre plantele folosite de shamani în ritualurile vindecătoare. O anumită plantă, de exemplu, poate extrage din corp veninul de viperă. Aici crește *ayahuasca* din care se face un ceai numit *natem*, și *malikawa*, un alt halucinogen care vindecă trupul și îl integrează holistic. Shamanii folosesc puterea spiritelor, incantarea zeilor, și știu toate secretele, înțelepciune pe care și-o trag de la shamani mai evaluați ca ei spiritual, din vise, ceremonii și teste care presupun forțarea limitelor umane și sacrificii, înfometare, deprivare sexuală și calorică, petrecerea nopților singuri în junglă cu animale periculoase. Shamanii sunt deopotrivă înțelepții și conducătorii tribului, vindecători, sfătuitori și magicieni. Unii sunt benefici, dedicați vindecării trupului și sufletului cu ajutorul spiritelor și plantelor, alții sunt malefici, urzind boli și răzbunare în triburi sau persoane rivale.

În această parte a Amazonului ecuadorian trăiește tribul Shuar,

cunoscut pentru practica decapitării și micșorării capetelor. Când un shaman ajunge la gradul maxim de înțelepciune, putere și faimă, este decapitat în somn de un alt shaman. Totul se petrece noaptea, în liniște, în timp ce familia lui doarme în camera alăturată. Capul e pus într-un sac și dus la râu. Acolo îi e desfăcut scalpul și scoase oasele, astfel încât capul ajutâge de mărimea unui pumn, și printr-o tehnică doar de bi știută, pielea e cusută la loc și îi sunt păstrate intacte sprâncenele, mustățile, barba și părul. Au loc ceremonialuri și incantații prin care forța și cunoștințele șamanului decapitat trec în posesia familiei celui alt șaman. Cu câte are o colecție mai mare de capete, cu atât un shaman e mai valoros, dar și el va atrage gelozia altuia care îi va tăia până la urmă capul în somn... Festivalul capetelor micșorate onorează pe cei puternici care îiucid pe cei și mai puternici. Brrr...

Practica micșorării capetelor a fost interzisă oficial din 1940, dar cine poate controla aceste teritorii vaste, misterioase și multe încă neexplorate?! Pe vremuri, calendarul antic Shuar avea zece luni, și fiecare săptămână avea zece zile. Numerele erau limitate la zece, pentru că totul se număra pe cele zece degete de la mâini. Oamenii tribului mergeau cam 40 de kilometri pe zi, distanțele și timpul fiind măsurate cu ajutorul naturii. Luau cu ei un plantain verde și când acesta se cocea și devenea galben, știau că a trecut o săptămână. Dacă vreo femeie Shuar era furată, deveneau extrem de războinici și decapitau șeful tribului inamic, îi micșorau capul și celebrau apoi dragostea și înțelegerea prin dans și muzică. Altfel, erau pacifiști și evoluți spiritual, zâmbeste ghidul ghiduș.

Legende mai spun că erau mai mulți bărbați decât femei în tribul Shuar, pentru că erau preferați băieții, de foarte mici învățați cum să-și facă arme, să vâneze și să lupte. Cu mult timp în urmă, bărbații Shuar aveau sâni și femeile, nu. Ei le dădeau copiilor să sugă... Mamele, după ce se credea că au făcut destui copii ori că nu mai au vârsta să procreze, erau ucise când nașteau. Le spintecau burta și scoteau copilul afară... Povești și mituri, nu ai de unde să știi dacă sunt adevărate. Și nici nu vrei să afli.

Azi trăiesc aici peste 40 de mii de Shuar, dar practicile vechi sunt interzise. „Mă rog, uneori mai găsești bărbați decapitați și multe din tradiții și ritualuri se țin pe ascuns...” Ghidul a făcut o pauză de parcă ar fi auzit ceva mișcând în desișul junglei. Am încremenit cu toții.

„Ah, poate o maimuță sau un șarpe, nimic periculos!” Trag aer adânc în piept. Pornim mai departe, tot mai plouați și mai atenți la sunetele pădurii. În fața noastră se cascadează un alt defileu adânc. Niciun pod suspendat peste el, nimic. Cu atât mai bine, mă gândesc, e timpul să facem drumul înapoi. Nu avem cum să trecem de partea cealaltă a prăpastiei pe fundul căreia curge un râu iute și învolburat. Atunci îmi ridic ochii și văd ce ne așteaptă. Vom trece pe deasupra, într-un coș de nuiele tras pe cabluri. Mi se face amețală. Mă strecorez mai mult împinsă de la spate în coș, îmi proptesc pieptul în toiagul pus de-a curmeziș, închid ochii, îmi mai fac o dată cruce cu limba în cerul gurii, aud râul clipocind sub mine, țipătul unei păsări, și în câteva secunde sunt deja de partea cealaltă. Mai ușor decât mi-am imaginat. Prind curaj. Începe chiar să-mi placă revărsarea de adrenalină, sentimentul de pericol amestecat cu cel de învingător.

Ajungem în sfârșit în vârf, dar mare lucru nu e de văzut. Ploaie, ceață și fum. Copaci cu frunze uriașe, mai mari decât mine. Liane cu funii mai groase ca mijlocul meu. Ghidul ne explică ce urmează. Vom coborî, ne vom lăsa cizmele lungi de cauciuc și hainele pe canoe, ne vom așeza în costume de baie pe niște plute făcute din trunchiuri groase de copaci legate între ele cu frânghii și ne vom da drumul pe fluviu în jos... îmi ridic ochii spre *canopy*, acolo unde se întâmplă tot, și implor spiritele să facă ceva... Văzusem filme în care astfel de plute nimeresc brusc în cascade sau sunt izbite de maluri... Sunt auzită. O ploaie năprasnică zguduie jungla. „Nu se va opri curând”, mormăie ghidul supărat că programul a fost dat peste cap. Fluviul se umflă văzând cu ochii, e prea periculos, așa că plănuiește întoarcerea la Casa Elvețiană. Slavă Domnului!

Suntem așteptați cu o cină pe cinste. Limbă rasol și gulaș, în Amazon? Bucătarul e un israelian, născut din părinți veniți din estul Europei, și care de doi ani trăiește aici. Ne simțim ca acasă. Apare și Josefa, recepționista noastră cu ochi albaștri, înaltă și subțire ca o trestie, cu piele albă și picioare musculoase. Nu seamănă deloc a indiană. Și nici nu e. Josefa e nemțoaică din Stuttgart, la 18 ani a plecat de acasă în căutare de aventură, a cunoscut un indian de care s-a îndrăgostit, s-a măritat, a făcut un copil și s-a stabilit în Amazon. Acum și-au luat casă, una cu ferestre și uși. Când am întrebat-o dacă nu și-ar dori să se *înv* toarcă în Europa, mi-a replicat pe loc: „Ce să cauți în Germania? E ăla un loc în care să-ți crești copiii, cu toată inflația asta

de emigranți? Nu ați văzut ce se întâmplă acolo? Sunt fericită aici”.

De la magazinul de suveniruri al Casei Elvețiene pe care tot Josefa îl ține, cumpărăm un cap de shaman micșorat, un așa-zis artizanat ecuadorian, făcut din piele de oaie. Miroase capul shamanului, are barbă, păr lung și mustăți tot din păr de oaie. Va face casă bună cu obiectele aduse din toate călătoriile noastre în jurul lumii, mă gândesc.

Se lasă noaptea. Materială, sonoră, misterioasă. O perdea groasă de beznă în care se încurcă țipete de păsări și animale. Zeci de lilieci taie aerul, semn de sănătate a mediului, se spune. Amazonul e plămânul Americilor. Din păcate tot mai afectat de expansiunea exploatarei petrolului, aflat din abundență în bazinul ecuadorian. Compania americană Texaco defrișează copaci, alterează natura, iar accidente nu sunt puține, infestază apele,ucid păsări și pești. „Vreți să vă ducem să vedeți zonele afectate? Efectele dezechilibrului ecologic? Grăbirea încălzirii planetei?” Nu vrem. În funcție de simpatii pentru doctrine politice, unii americani din grup lasă capul în jos, alții mormăie indispuși uitându-se în altă parte.

Ultima zi în Amazon. Vesta de salvare, ultimul drum în canoe spre uscat. Teama mi s-a transformat în nostalgie. Seara vom fi în *cloudforest*, pe înălțimile Anzilor, departe de orice amenințare. Oare?

Vârful „Mamei vulcanilor”, Tungurahua, e impresionant, dominând o vale fertilă cu plantații de cartofi (în Ecuador sunt 400 de specii), avocado și broccoli. Erupe cam la fiecare 16 ani, umplând cu cenușă și lavă așezările din jur, forțând evacuarea populației de la poalele lui. Fotografiem entuziasmați frumusețea unică a naturii. Și deodată se aude o bufnitură puternică urmată de un jet de fum negru aruncat la cer. Ghidul glumește cu voce ezitantă: „S-a trezit mama capricioasă a vulcanilor! Special pentru voi!”

Ce să înțelegem din asta? Ultima oară când a erupt, localnicii nu s-au putut întoarce pentru un an la casele lor, vacile au murit mâncând cenușa care a umplut văile, locul a fost pustiit de foc. „O căutați cu lumânarea...”, îmi scrie prietena din New York, care tocmai aflase știrea la TV. Să fi scăpat teafără din capcanele Amazonului doar pentru a fi acum acoperită de lavă? Poate un spirit din junglă s-a luat după noi? Scot capul shamanului din rucsac, îl privesc intens și nu știu dacă să-l implor sau să-l fac pierdut. Decid că e un spirit benefic și îl pun la loc.

După multe jeturi violente de lavă și roci incendiare aruncate la cer, vulcanul pare că se calmează. Suntem în siguranță. De pe muntele vecin unde vom sta peste noapte într-o *hacienda* (fermă veche spaniolă), spectacolul erupției e cu adevărat o experiență fantastică de care nu poți avea parte prea des. Îmi aprind relaxată o țigară în bombănelile soțului meu: „Tu și vulcanul ăsta ce mai fumegeați!”

Adorm târziu în pufăitul vulcanului care și-a consumat explozia roșiatică de lavă și readoarme și el pentru câțiva kni. Visez apă și foc. Doar că așa cum aveam să descopăr curând, nu era un vis reactiv la cele petrecute până atunci, ci unul premonitoriu. Poate dacă stai un timp în Amazon, simțurile se ascut, începi să fii mai sensibil la semne ascunse și spirite știutoare de viitor?

Ajungem în Florida unde avem un apartament de vacanță. Doar trei ore de zbor din Quito, capitala Ecuadorului. Abia apucăm să lăsăm bagajele, și cum intrăm în bucătărie, o țeavă explodează sub chiuvetă și apa se împrășteie cu repeziciune. Închidem robinetul, adunăm apa și mulțumim zeilor că s-a întâmplat tocmai când eram acasă, altfel ar fi fost o nenorocire! A doua zi în apartamentul de la etajul doi a izbucnit un incendiu. Pompieri, panică. Mulți sunt afectați de focul extins cât ai clipi. Nu și la noi. „Poate că ar trebui să încetați să aduceți tot felul de măști și obiecte de pe unde umblați. Cine știe până la urmă ce spirite cărați cu voi...”, îmi spune o vecină trăgând cu ochiul la capul shamanului așezat în bibliotecă. Mie îmi place să cred că e un spirit protector. Mai cred că realitatea ține de puterea fiecăruia de-a și-o imagina și a o proiecta în afară. Până la urmă, fiecare cu spiritul lui. Al meu, cu voia dumneavoastră, benefic.

Cer și piatră

Am ajuns după apusul soarelui. Pace și liniște. Dacă orașul nou dormitează între ziduri albe de piatră sub palmieri și bougainvillea, Cetatea Veche e luată cu asalt de evrei religioși în costume tradiționale. Sărbătorile de Sukkot sunt în toi. În corturi improvizate peste tot se mănâncă, se cântă imnuri și se dansează până la ore târzii. La Zidul Plângerii nu mai e loc nici să arunci un ac. Pălării și căciuli de blană negre se apleacă în ritmul rugăciunilor, ca niște pendule vechi credincioase stăpânului din cer, în aceste zile adulat peste măsură. Femeile se roagă separat. Nu te poți apropia de bucata lor de zid din cauza miilor de cărucioare parcate unele în altele, printre care copiii aleargă făcându-ți înaintarea imposibilă.

Strecor bilețelul pe care voiam să-l pun între pietrele zidului înapoi în buzunar. Oricum, Domnul pare foarte ocupat în seara asta, voi reveni a doua zi dimineață, pe lumină, când familiile vor dormi încă extenuate după o lungă noapte de rugăciuni. Niciunde în lume nu am văzut atâția copii. Ei sunt arma cea mai de preț în acest loc asediat de o mare musulmană, îmi explică cineva, a face copii e un act patriotic. Hm, zâmbește ironic altul,» doar că ei nu fac armata...

Am ajuns la Ierusalim după 15 ani de la ultima mei călătorie în Israel – țară sfântă pentru unii, bombănită de alții, râvnită ori repudiată, spațiu miraculos, dar și măr al discordiei în Orientul Mijlociu. În cărți de istorie și ghiduri turistice stă scris că Ierusalimul este miezul tuturor lucrurilor, capitală a două popoare și leagănul a trei religii, teatrul de confruntări între civilizații rivale, frontiera dintre ateism și credință, regatul unui Dumnezeu unic care a supus timpul revendicându-și permanent jertfe.

Ridicat pe colinele Iudeei, acest oraș misterios a înfruntat peste 3.000 de ani masacre și fanatism, concentrând esența sacrului și misticismului, ajuns fără voia lui centrul lumii, locul unde unii așteaptă Apocalipsa, unii venirea Mesiei, iar alții îi cântă prohodul. Oraș complicat, în care viața de fiecare zi este și o formă de supraviețuire și rezistență, dar și o frondă, o continuitate biblică, dar și o fractură istorică, locul unde oamenii se simt cel mai aproape de Dumnezeu, dar și unde Dumnezeu se spune că s-a supărat pe oameni. Credințe și misticism, legende și superstiții, adevăruri, profeții și mituri coexistă toate în acest oraș care trăiește din contradicții și dileme identitare, sintetizând istoria lumii.

De pe Muntele Măslinilor se deschid în vale cupole de moschei, turnuri de biserici și sinagogi, temple dărmate și reconstruite pentru a fi din nou distruse, civilizații suprapuse, bazaruri arăbești și şukuri evreiești, cartierul armenesc, Via Dolorosa și sfânta biserică unde se află mormântul lui Iisus și piatra pe care a fost coborât de pe cruce, cimitire musulmane, creștine și evreiești împărțind același pământ și aceeași liniște paradoxală care vine din Deșertul Iudeii, urcă dinspre Marea Moartă, spre Galileea și se pierde pe înălțimile Munților Golan. Ierusalimul e mărturia tuturor trecerilor și rățăcirilor, fidelității și trădării, vieții, morții și renașterii.

Pentru mine rămâne însă doar ca o bucată de cer albastru intens. Peste ani am tot continuat să mă verific cu cei care au ajuns

acolo: „Ați văzut cerul la Ierusalim? Lumina albă, materială, grea, reflectând piatra?” Unii încuviințau politicoși, alții tăceau enigmatic, ba chiar un profesor născut în Israel și emigrat în New York mi-a spus sec: „Un cer ca toate cerurile. Povestea cu lumina e o legendă. Un clișeu. Nicio minune”. Și a mai adăugat: „Acolo nu poți trăi decât dacă ești fie religios, fie masochist”. Am tăcut. Fiecare cu bucata lui de cer. Fiecare cu imaginația și cu realitatea lui. Trăim ceea ce proiectăm în afară. Suntem ceea ce gândim.

La începutul anilor '90 am asistat în aula Academiei Române la o conferință ținută de Alexandru Safran, unul dintre cei mai apreciați cabaliști europeni, fost rabin șef al României, apoi al Elveției. Eu tocmai mă întorsesem din prima mea călătorie la Ierusalim unde mi s-a părut că-l prinsesem pe Dumnezeu de picioare. De

Cabală nu știam mai nimic, dar am sorbit fiecare cuvânt al bătrânului învățat. Vorbea simplu, cald, nepretențios. Parabolele lui îl umanizau pe Creator. Îi puteai cere socoteală pentru suferință și răstăcire, îl puteai confrunta, aveai voie să te revolți, să-l interoghezi, să vrei și să nu vrei. Și m-am simțit în pielea mea. Mai liberă și mai aproape de cer. În seara aceea am scris un poem pe care ori de câte ori îl recitesc Ierusalimul prinde carne și spirit.

Cum îmi place să-mi imaginez orașele femei sau bărbați, mi-a venit în minte un cavaler în haine simple, un prinț al deșertului a cărui singură armată ar fi câteva rafturi cu cărți și o ramură de măslin. Pe fundalul acestui tablou idealizat pânza e sfâșiată de săbii însângerate, trufie și vanitate. În literatura ebraică Ierusalimul este însă asociat unei femei frumoase, sofisticate și senzuale, uneori desfrânată, trădată de iubirii ei, alteori o prințesă răsfățată. Poate că Ierusalimul este și bărbat și femeie, după cum e și cer și pământ, și certitudine și îndoială, și supunere și ceartă cu Dumnezeul nedovedit.

Locuiesc în German Colony, un cartier central în orașul nou, la Mănăstirea „Sfântul Carol”, peste drum de vechea gară transformată acum într-un fel de *High Line*, ca în New York, un spațiu de promenadă, cu grădini, cafenele și restaurante. Mănăstirea are o capelă unde măicuțele se roagă în latină dimineața și seara. Când le întâlnesc pe culoarele întunecoase zâmbesc și îmi vorbesc pe românește. Sunt toate din Moldova, ajunse aici prin Biserica catolică, știu germană, ebraică, arabă și engleză, nu au fost niciodată în Germania, au venit direct în Ierusalim și sunt reginele locului.

Turiștii, în majoritate nemți, iau micul dejun în sala lungă de mese, cu mobilier masiv din lemn de trandafir, sub icoane și crucifixuri. Pe fețele de masă imaculate brodate de mână ne așteaptă în fiecare dimineață carafe cu sucuri proaspete de rodii, dulceață de portocale și caise făcute în casă, brânzeturi și fructe culese direct din grădinile mănăstirii, domenii generoase care se întind între două străzi, împrejmuite de garduri înalte și porți grele de fier.

Am ajuns la mănăstire seara târziu. Întuneric ca la țară. Două pisici leneșe pe prag. Pisicile sunt la mare cinste în Israel, mișună peste tot, ocrotite și hrănite cu grijă. Un voluntar neamț mi-a înmănat un pumn de chei și mi-a explicat meticolos ritualul venirilor și plecărilor, amplasamentul lifturilor și al camerei mele în unul din cele patru corpuri de clădiri medievale. Orice întrebare care nu era legată strict de sejurul meu la mănăstire era ocolită cu precauție. „Unde pot schimba niște dolari?” „Sora Valentina știe”. „Pot ajunge în Cetatea Veche pe jos? E primejdios să traversez noaptea parcul?” „Întrebați-o pe sora Valentina”. „Mi-aș putea prelungi șederea cu încă o noapte?” „Doar sora Valentina vă poate răspunde”.

Valentina are ochi albaștri, zâmbet serafic și mâini lungi, pășește ușor de parcă ar merge pe apă și da, știe, tot, e stăpâna Sfântului Carol.

Ajunsesem în Paradis. Dimineața îmi beau cafeaua sub vița de vie, lângă o livadă de portocali și mandarina. Muezinul se aude în depărtare ca o pasăre rătăcită urlând a singurătate. Culeg strugurii care atârnă grași chiar deasupra capului meu, mă plimb pe alei cu cactuși uriași, printre mușcate și levănțică. Pe o frânghie măicuțele scot la uscat prosoape brodate și cearșafuri albe de pânză. Sunt fericită că mă aflu acolo. Există un sens în toate, pare să-mi șoptească maica Valentina urmărindu-mă cu privirea de la una din ferestrele înalte care dau în grădina interioară.

În cele patru zile petrecute în Ierusalim am bătut Cetatea în lung și-n lat. Străduțele înguste de piatră din cartierul armenesc ori din bazarul arăbesc devin uneori claustrofobice, cărucioarele aleargă zgâlțâind copiii, bărbați în anterii negre forfotesc printre turiști colorați și pelerini extaziați, suntem cu toții prizonieri între tarabe cu dulciuri, patiserii și condimente. Pe Via Dolorosa nicio emoție. Fotografiem locurile unde se presupune că Iisus s-ar fi oprit, s-ar fi sprijinit de ziduri, ar fi căzut doborât de cruce, doar că sub plăcuțele istorice atârnă șalvari, narghilele și papuci. Nu e loc mai bun pentru

comerț decât Golgota.

Urc pe Muntele Măslinilor ghidată de Alun, un arab care vorbește românește pentru că lucrează pentru o față înaltă de la biserica română din Ierusalim. Îmi arată mândru locurile sfinte, și pe ale creștinilor și pe ale evreilor, apoi cupola aurită a mării moschei care domină peisajul. Îi ascult povestea, așa cum a aflat-o de la părinții și bunicii lui. Îi ghicesc toleranța forțată și speranța că într-o zi, cu aceeași cheie cu care au plecat, rudele lui se vor întoarce și vor deschide aceeași ușă, probabil înțepenită ori dărâmată de mult.

În liniștea rarefiată, clopote de biserici, mult mai numeroase decât sinagogile, sună zglobiu, nu au nimic din gravitatea pe care o simțeam când eram mică și auzeam clopotul duminica bătând implacabil ca un orologiu al destinului cu limbile despicate. Alun are privire blândă, o fire plăcută și pașnică. Îmi amintește cumva de băiatul meu, sunt cam de aceeași vârstă. Ne fotografiem cu panorama Ierusalimului în spate. Lumina aceea albă, materială, a cerului coborât pe pietrele cimitirelor stratificate e acolo, deși nu apare în nicio poză.

Am noroc cu un vechi prieten care trăiește de la 13 ani în Tel Aviv, medic și scriitor, pasionat al mișcării de avangardă, spirit viu care și-a parcurs în termeni proprii călătoria identitară, cum singur a mărturisit într-o serie de eseuri, „de la jidan, la evreu, până la a deveni israelian”, și care lasă totul baltă și vine la Ierusalim să-mi arate ce turiștilor le-ar lua mult timp să descopere.

Trecem prin sate de artiști, trezește din somn preoți greci și îi pune să ne deschidă biserici mici care adăpostesc legende, îmi arată izvorul Sfintei Fecioare și casa unde s-a născut Ioan Botezătorul, hoinărim prin oraș până la epuizare, apoi prin Muzeul Israel, pe care el l-a văzut de zeci de ori. Un muzeu de artă fantastic, întins în trepte pe o colină asemeni lui *Getty* din Los Angeles, acum cu o expoziție temporară dedicată regelui Irod, cu colecții permanente de pictură și sculpturi de dimensiuni mari ale celor mai importanți artiști. Aici se află și manuscrisele de la Marea Moartă, admirabil expuse în condiții speciale și într-o clădire impresionantă.

Noaptea mă prinde însă tot în Cetatea Veche, în cartierul arab. Au dispărut și cărucioarele, și costumele negre ale evreilor religioși, turiștii au intrat în ziduri, tarabele sunt goale, străzile pustii. Pe o alee întunecoasă trei soldați israelieni înarmați până în dinți mă privesc impasibil. Uit pentru o secundă unde mă aflu. Când. Trecutul devine

viitor, viitorul trecut, se spune în Cabală, doar prezentul se întinde ca un șarpe leneș forțându-te să trăiești clipa. Și precum Cuvântul sparge întunericul, creează lumea dând nume tuturor lucrurilor, Numărul despică infinitul în existență finită și moarte. Ah, dacă n-am mai ști numără ani, anotimpuri, copaci, am avea poate șansa nemuririi? Cabala nu spune niciun cuvânt despre asta.

Mâncăm într-un mic restaurant în fosta gară, singurul loc mai viu la orele târzii ale serii. Prietenul meu, la început circumspect asupra bucătăriei locale, se declară mulțumit, deși are elitismul celui care trăiește în Tel Aviv, oraș cosmopolit cu restaurante grozave de pește și fructe de mare. Îmi promite un festin marinăresc în Jaffa. În schimb, clima e mai bună la Ierusalim, admite. Aer de deșert, uscat, cu seri răcoroase. Eu eram însă nemulțumită că toată ziua fusese înnorat. Cerul era închis, nici urmă de acel albastru strălucitor pe care îl așteptam, ori de vreo lumină specială.

Am ajuns acasă după miezul nopții. De mulți ani pentru mine *acasă* e locul unde dormi peste noapte. Mănăstirea era cufundată în întuneric, porțile masive de fier ferecate. Am nimerit cu greu cheia potrivită, am străbătut livada de portocali cu pași grăbiți, și când am ajuns în grădina cu mese și scaune din fața intrării, am auzit voci. Doi turiști germani beau vin la lumina felinarelor. M-am liniștit, le-am urat noapte bună, și în timp ce căutam cheia de la ușa principală, s-au ridicat și ei să plece la culcare. Unul dintre ei dispăruse deja pe aleea care ducea la dormitoarele din partea de vest, când mi-am ridicat ochii spre cer. Și ara, împietrit de surpriză. Se spărsese luna? Luase foc cerul? Lumina ca o mătase de parașută portocalie se legăna deasupra Ierusalimului.

I-am strigat turistului neamț care abia atunci am observat că purta sutană preoțească: „Cerul! Uitați-vă la cer!” „Bitte?”, a murmurat stânjenit. „Lumina. Uitați-vă! Nu-i așa că e o minune? Ați mai văzut așa ceva?” S-a uitat la mine curios, a tras cu ochiul la cer, a ridicat din umeri și a intrat grăbit în clădire. Am rămas minute bune în grădină ascultând greierii și pândind lumina până ce noaptea a înghițit tot.

În ultima zi am reușit să-mi strecor bilețelul în crăpăturile Zidului Plângerii, mi-am împăturit bucata de cer, am luat-o cu mine și am plecat spre Tel Aviv. Altă viață aici, trepidantă, baruri și discoteci forfotind de tineri până târziu în noapte, pe malul Mediteranei sau pe bulevardele vii. S-a construit enorm în 15 ani. Iar israelienii, oameni

curajoși, fără frica lui Dumnezeu, trăiesc intens fiecare zi ca și cum ar fi ultima.

Melancolii Fado

Uneori îmi imaginez orașe-femei și orașe-bărbați, după tipul de energie pe care îl emană, după lumina sângerie sau rece la apus, cerul cenușiu și vibrația aerului, după mirosul de oleandrii sau de eucalipt, gustul de sare ori de pământ, după așezarea sub munte sau întinderea leneșă la câmpie. Asocierile sunt însă mult mai profunde, mai țin și de referințe culturale sau istorice, de relația ta cu un anumit spațiu și de interacțiunea cu oamenii lui. Sunt orașe unde ajunge să te duci o dată și altele unde simți nevoia să revii, spații care te umplu sau te golesc, care te provoacă sau te liniștesc, îți contrazic imaginația sau îți satisfac așteptările. Roma rămâne pentru mine o înțeleaptă care își poartă cu noblețe vârsta și ridurile, Barcelona o artistă capricioasă, îmi închipui Veneția ca pe femeia femeilor, desăvârșită în frumusețe, Madridul ca pe un cavaler mândru și impetuos, în timp ce Stockholm e un prinț încercănat, iar Tokio un samurai orgolios care a ajuns să asculte în căști heavy metal... Și nu pentru că numele lor s-ar termina sau nu în vocala „a” sunt orașele femei sau bărbați. Parisul întruchipează eternul feminin, sofisticat și strălucitor, Praga îmi apare ca un bărbat impunător și imprevizibil, Atena ca un soldat obosit, Viena – un prinț cu perucă și pantofi cu vârf aurit. Londra, uneori o aristocrată uscățivă plină de ambiții, e alteori un lord vanitos. Dar ce facem cu New York-ul, cu energiile lui explozive și amestecate? El este un altfel de animal, impetuos, devorator, dar și de necuprins, puternic și generos, cum sunt animalele legendare.

În urmă cu mulți ani am declarat Lisabona o himeră. Poate sonoritatea numelui, de femeie melancolică și misterioasă. Poate asocierea cu apele înșelătoare ale Atlanticului de unde portughezii se întorceau cu mirodenii și aur, prin care navigau să cucerească popoare mult mai numeroase ca ei, ținuturi mult mai mari decât pământul lor, o fâșie pe coasta Europei, în coasta Spaniei de temut. Îmi imaginam Lisabona ca pe o corabie cu pânzele umflate trasă la malul bătrânului continent care a văzut războaie sângeroase, renaștere și obscurantism, credință și trădare, catolicism rigid și prigonirea evreilor, imperii înflorind și prăbușindu-se.

Am ajuns la Lisabona într-o duminică blândă, înainte de răsăritul soarelui. Dormita încă, între palmieri, portocali și

bougainvillea. Am pornit direct spre Baixa, inima veche a orașului, unde pe vremuri caravelele acostau în Piața Comerțului, înconjurată de clădiri impunătoare cu colonade, statui, porticuri, și ale cărei trepte de piatră se termină direct în ocean. La acea oră faleza era pustie. Locul perfect pentru a aștepta răsăritul. Întunericul se dădea încet la o parte împins de spinarea luminoasă a cerului pe care se ridica o dără subțire roșu-violet. Orașul a ieșit treptat din umbră, așa cum ai developa un film și sub ochii tăi culorile ar deveni tot mai vibrante și formele ar căpăta contururi tot mai clare.

Au apărut întâi colinele cu casele lor multicolore agățate unele peste altele, cu balcoane de fier forjat și acoperișuri de țiglă roșie, turla de catedrale și mănăstiri, turnuri de castele medievale, cupole de palate și statui de bronz, apoi străzile pietruite înguste și drepte, piețe pavate cu mozaicuri și în cele din urmă cafenele, terase cu mese scoase afară și vitrinele apetisante ale patiseriilor. Cum altfel să-ți începi ziua în Lisabona decât în aburii de espresso și de prăjituri tocmai ieșite din cuptor la *Café Martinho da Arcada*, cafeneaua preferată a lui Pessoa, sau la *Café Nicola*, fondată în secolul 18, în Piața Rossio, unde poetul Manuel Maria Barbosa du Bocage obișnuia să-și dea întâlnire cu prietenii. Rossio a fost dintotdeauna locul de întâlnire al locuitorilor Lisabonei, un fel de „ceasul de la Universitate” în București. În secolul 19 Piața Rossio avea să fie pavată cu mozaicuri portugheze și decorată cu fântâni de bronz aduse din Franța, iar în centrul ei a fost ridicată Statuia Regelui Petru IV.

Orașul are o monumentalitate delicată și o noblețe atinsă de timp. Îi poți recompune cu ușurință frumusețea inițială chiar în zidurile coșcovite, în balcoanele roase ori în casele părăsite din cartierul vechi de unde locuitorii au dezertat spre zonele moderne din lipsă de resurse pentru a renova clădirile istorice. Așa se face că odată ce lumina a inundat orașul, am descoperit că în Baixa se aflau doar turiști plimbându-se în labirintul străzilor care urcă și coboară cele șapte coline, ori fac un tur – obligatoriu! – cu tramvaiul 28, istoric și el, atracție legendară, un fel de vagon mic de lemn pictat în galben, un cal pe șine năvălaș care urcă, aproape frecându-se de ziduri, pante amețitoare, se oprește scrâșnind din roți chiar în buza lor la vreun semafor... Turiștii iau orașul în posesie bătând la picior cele șapte coline, fotografiind panorama de pe terasele încărcate de flori și palmieri ale Pieții Miradora, ori printre crengile măslinilor cu trunchi

contorsionat, adevărate sculpturi naturale în lemn veshi de sute de ani în jurul zidurilor fortificate ale Castelului Sfântul George, o citadelă recucerită în 1147 de la mauri cu ajutorul cavalerilor din a Doua Cruciadă.

Mai bătrână cu sute de ani decât Roma, Parisul sau Londra, Lisabona a fost numită de Iulius Cezar *Felicitas Julia*. Conform legendei însă, această așezare antică ar fi fost fondată de Ulisse sub numele de Olissipo, după ce a părăsit Troia. De-a lungul secolelor, destinul ei este plin de contradicții, contorsionat ca trunchiurile măslinilor. În 1497 Vasco da Gama ajunge în India, ocolește Africa și parcurge o distanță mai mare decât Ecuatorul. Este era marilor descoperiri, când expediții portugheze îndrăznețe răscolesc harta globului, din Africa până în India și Brazilia. Bărbați curajoși, regi vizionari și ambițioși, Atlanticul deschis la picioare, au împins spre necunoscut sute de navigatori, exploratori, comercianți în căutare de aur, mirodenii, zahăr, textile sau sclavi. Tot atunci însă mii de evrei „converțiți” la creștinism sunt masacrați în Lisabona. Când cucerit, când cuceritor, orașul și-a asumat istoria cu toate rănilile și gloria, i-a păstrat urmele în pietre, ziduri și monumente.

Clădirile de o frumusețe neașteptată, amestec de stiluri arhitectonice, decorate cu lambriuri, colonade și sculpturi dantelate în piatră sau marmoră, adăpostesc mereu altceva decât îți imaginezi. Crezi că te afli în fața unui palat, când de fapt e un oficiu poștal, o gară, sau un hotel. Toată Portugalia e de altfel plină de așa numitele *Possadas*, foste castele medievale renovate în hoteluri și pensiuni luxoase. Poți să te simți rege pentru o noapte și să trăiești într-un secol trecut cu tot confortul de azi. Iar prețurile nu-ți vor goli buzunarul. Sau să închiriezi un apartament în centrul Lisabonei, unde într-o clădire istorică, poți să-ți iei micul dejun într-o grădină interioară plină de flori tropicale și mozaicuri, și unde camerele cu tavan înalt sunt păstrate intact de câteva generații, cu mobilier de palisandru adus din Brazilia, cu candelabre și statui de bronz.

Abia după câteva zile de explorări turistice intense, m-am lăsat în voia melancoliei și misterului Lisabonei. Nu mai trebuia să bifez nici Turnul Belem, marca orașului, care apare în mai toate cărțile poștale, cu piatra lui albă luminoasă ieșită din albastrul oceanului, nici Bulevardul Libertății, *Champs-Élysées* al Lisabonei, cu terase și buticuri cochete, fântâni și statui, ascunse între palmieri și vegetație luxuriantă,

nici Parcul Edward VII, cu grădina sa de iarnă care adăpostește o colecție permanentă de plante tropicale, purtând numele regelui Angliei care în 1903 a vizitat Lisabona. Scăpasem și de presiunea muzeelor, de la cel de arheologie, la muzeul caleștilor extravagante, de la cel maritim la Muzeul Gulbenkian, una dintre cele mai frumoase colecții particulare de artă dăruită Lisabonei după ce proprietarul ei, om de faceri și diplomat armean bogat, avea să se îndrăgostească de acest oraș și să-și transfere aici comorile palatului în care locuia în Paris, obiecte de artă din toate epocile și civilizațiile lumii.

Cu toată exuberanța arhitectonică a Parcului Națiunilor, cel mai nou și modern cartier unde a avut loc Expoziția Mondială din 1998, și în ciuda elegantului district aristocratic Chiado, unde se află și Cafeneaua *A Brasileira*, unul dintre locurile preferate al artiștilor și scriitorilor de peste o sută de ani, tot partea veche este sufletul Lisabonei, acolo unde aerul de oraș vestic e impregnat de mirosul orientului îndepărtat.

La 1 noiembrie 1755 Lisabona a fost aproape în întregime distrusă de un cutremur și peste 40 de mii de locuitori uciși, tragedie descrisă de Voltaire în romanul *Candide* și în *Poème sur le désastre de Lisbonne*. Orașul a fost mai târziu reconstruit după planurile Marchizului de Pombal. Singura parte care a rămas în picioare la cutremur a fost Alfama, astăzi cea mai veche și mai autentică parte a orașului, cu labirintul său de străduțe înguste ca sfoara, trepte care taie colinele, biserițe de piatră, restaurante mici de familie, și unde de peste tot se aud melodii melancolice fado sub rufe scoase la uscat. În piațete mici, sub copaci și în jurul fântânii, câteva mese aranjate simplu pot recrea o întreagă atmosferă, intimă și boemă. Pește prins în ziua aceea, vinul casei la carafa, melodii fado care răzbat din barurile și tavernele din jur: *Casa de Linhares, Pateo de Alfama, Clube de facto...* Doar și pentru asta și merită drumul la Lisabona.

Arta Fado a apărut prin secolul 18 și a ajuns populară datorită cântăreței Maria Severa care a murit la 26 de ani devenind subiectul primului film portughez cu sonor în 1931. Până azi, cântărețele fado poartă șaluri negre în memoria ei, iar melodiile au tonalități grave, povestind despre dragoste, pierdere și suferință. Cea care a făcut cunoscută internațional fado și care a fost creditată cu acest gen muzical, a fost însă Amalia Rodríguez, înmormântată cu funeralii de stat în Panteonul Național din Lisabona. Limba portugheză îmi place

mai mult cântată decât vorbită. O limbă aspră, directă, dintr-o bucată, ca și locuitorii acestei țări.

Am lăsat Lisabona așa cum am găsit-o, melancolică și puțin obosită, cu firele de la ciorap duse dar cu picioare nervoase, privind în larg spre himera unor corăbii încărcate de gloria fostului imperiu pierzându-se în apele Atlanticului la asfințit.

Priviri calde, tonuri aspre

Toamnă târzie. Aspră. Imprevizibilă. N-ar trebui să mă plâng. M-am născut toamna. După blândețea de septembrie și înainte de prima ninsoare. Melancolia *doamnei cu sandale gri* e când motiv poetic, când unul de depresie. Mă strecor ușor printre ele. Climatul se schimbă, planeta se încălzește, depresiile se înmulțesc. E și timp de alegeri. Pasionale. Vremea se răcește, iar spiritele se încing. Pe măsura temperamentului unei nații mereu în schimbare. Mă puteam referi fie la alegerile din România, fie din America. Dar cu diferențe de ton. O patrie schimbată cu alta. Un meci de fotbal în care ții cu ambele echipe și vrei să ajungă la egalitate. Visuri de toamnă, de fiecare dată temperate de realitate. Care dintre realități? Cea propulsată în afară, sau cea trăită pe dinăuntru?

Sunt în Suedia. Țară aspră și ea. Toate par acolo la locul lor. Stockholm are expresia unui cavaler trufaș ascunzându-și armura sub pelerina de nori cenușii. Soarele coboară alb, tras la față spre linia orizontului și încremenește deasupra lui. De oriunde te uiți, îl vei vedea în același loc. Palid. Deși despre blândețea lui nu se poate vorbi. Soarele suedez de toamnă e aspru și el. **w**

De la balconul camerei de hotel privesc peste. analul înțesat de bărci și vapoare, spre Palatul Regal. O tinnă nobilă spre apus. Au plecat și ultimele autocare cu turiști japonezi.

Fanfara regală cântă în ploaie. Străzile pietruite strălucesc sub lumina felinarelor. La Academia Suedeză e încă agitație mare. Unii ies, alții intră. Iar alții rămân pentru eternitate cu numele încifrat – nu pe o stea săpată în asfaltul hollywoodian – ci pe tomuri de cărți, formule matematice, descoperiri în medicină sau chimie. O țară cu o limbă de mică circulație, dar care are multe de spus.

Bicicliștii se grăbesc spre casă pedalând ritmic pe pistele lor care dublează străzile orașului. Pe dedesubt metrourile desenează cea mai lungă galerie de artă subterană. Clădirile se ridică monumentale pe cele 14 insule legate între ele de poduri suple de piatră și flori.

Oameni înalți, frumoși, eleganți, ca scoși din cutie. Emigranții ies abia spre seară, în grupuri timide, când nativii se vor închide între zidurile groase ale unui imperiu care își mai ține rangul. Vitrinele etalează lucruri de bună calitate. Totul foarte scump. Vântul spulberă frunzele în canale. O ploaie de gheață culcă la pământ copacii. Umbrele negre zboară ca liliicii pe bulevard.

Toamna acoperă o lume austeră în tonuri grave. Piese de lui Strindberg capătă o altfel de reprezentare când ești chiar în orașul unde și-a construit dramele în alb și negru, cu fețe lungi și suflete tari. Îmi plac statuile orașului, cartierele lui vechi cu case mici de lemn, amestecul de sălbăcie a naturii și arhitectură monumentală coerentă, aerul țepos care te face să privești în jos, la pământul solid sub picioare. O lume în care coexistă urme ale vikingilor războinici cu atmosfera medievală în Gamla Stan și o regalitate care dă stabilitate unui socialism cu față foarte umană, unei modernități nu lipsită de valori tradiționale.

În Stockholm am văzut multe femei gravide și multe cărucioare cu copii împinse de mame sau tați, nu de doici de ocazie, semn că programul social, invidiat de unii sau criticat de alții, funcționează. Și în parcul de lângă o moschee erau multe cărucioare, păzite de femei acoperite din cap până-n picioare cu văluri negre. O bătaie pentru viitor a cărucioarelor. Ajunge și Europa să fie un *meltingpot*, cu o majoritate fluidă, în schimbare. Din New York, unde trăiesc în cea mai mare amestecătură umană, peste ocean lucrurile se văd voalate. Democrațiile nu mai au nicio șansă fără asimilare și toleranță pentru cei, tot mai mulți, care își caută un loc mai bun sub soare. Soluția de coexistență? Educația. Suedia stă bine și aici, cu școli de înalte studii prestigioase, precum Institutul medical Karolińska fondat în 1810, sau și mai vechea Universitate Uppsala datând din 1477.

La doar douăzeci de minute de capitala Scandinaviei începe un arhipelag cu peste 30 de mii de insule, locuri de weekend și de vacanță, destinații turistice care satisfac dorința de natură nealterată de stadiul devastator de dezvoltat al civilizației noastre digitale. Eu am plecat însă spre Göteborg, la Târgul Internațional de Carte care adună în fiecare an în jur de 100 de mii de vizitatori, al doilea ca mărime în lume după cel din Frankfurt. La târg, ca la târg. Seminarii, lansări de cărți, portrete de autor, discuții și întâlniri cu scriitori, editori, traducători, ziariști. Totul merge ca pe roate, cu rigoare suedeză. Surpriza vine de

la invitații din România, intelectuali frumoși la minte, universali în spirit și gândire, care după o seară relaxată de taifas mi-au restaurat nostalgia după partea bună a țării natale aflate în turbulență politică și morală. Dacă ei sunt acolo, există speranță”.

De pe terasa târgului unde fumez o țigară, fără să fiu privită pieziș cum se întâmplă în America, am o altă surpriză. La cele patru intrări în târg sunt cozi interminabile. La început am crezut că s-a întâmplat ceva. Un accident, un incendiu, o grevă? Sute, mii de oameni așteaptă în frig, disciplinați, întâlnirea cu autori și cărți. Surpriză și mai mare când aflu prețul билетelor de intrare care permite accesul la cele peste 300 de seminarii. Sute de dolari. Oamenii aceia cuminți și eleganți așteaptă în vântul aspru de toamnă să plătească gras nu la un restaurant sau la un magazin de lux, ci la un târg de carte! Mă încercă un fel de bucurie umilitoare. În Suedia există respect și foame pentru cultură, educație, o speranță extinsă cumva și asupra noastră, cei care venim fie dintr-o civilizație a banului, fie din una a marasmului economic. Dar spiritul nu se evaluează decât în spirit.

Întoarsă la New York, reiau vara indiană de unde o lăsasem. Ultimii struguri din via noastră transplantată patriotic în Queens fuseseră mâncați de păsări. Vecinii de peste drum, evrei religioși, sărbătoresc Sukkotul. Îi aud seara cântând în cortul improvizat din grădină. Vecina din dreapta pleacă în America Centrală să fie alături de familie în Ziua morților, sărbătoare a sufletelor dragi trecute de partea cealaltă a lumii, acolo de unde au grijă de noi. Vecina din stânga, născută în Frankfurt, petrece Oktoberfest la un restaurant german din Forest Hills. Un amic român ne aduce must și pastramă. *Meltingpotul* nostru funcționează bine și ne amestecă blând.

Seara mă prinde în Brooklyn, unul dintre cartierele care au devenit *bot* și pentru că tinerii s-au mutat cu arme și bagaje din Manhattan la chirii mai mici și atmosferă boemă. Străzile au iz european, cafenele și baruri de vin din Williamsburg sunt deschise până târziu în noapte, galeriile de artă proliferază în DUMBO, falezele deasupra East River au cea mai spectaculoasă vedere asupra downtown Manhattan, Muzeul de artă este a doua mare colecție publică din America. Și dacă tot m-am întors din Suedia, îmi vine în minte Institutul Politehnic de Inginerie, datând din 1854, care a dat 5 laureați Nobel. Cartier colorat, cu enclave etnice puternice, Brooklynul are ca motto „În unitate stă forța”.

Multe edituri independente, ziare și reviste își au aici sediul. Și mulți scriitori, printre ei și Paul Auster. Am o slăbiciune pentru Brooklyn poate și pentru că am debutat cu proză în revista de cultură „Brooklyn Rail”, și am avut poate cel mai bun reading alături de Harry Mathews, fondator al Școlii de Poezie, la Public Library, impresionantă prin arhitectură și prestanță.

Acum mă aflu aici pentru Gala aniversară a Editurii Archipelago, condusă de Jill Shulman, bună prietenă care în zece ani a creat o remarcabilă casă editorială pentru traduceri din literatura universală. Nu puțin lucru într-o Americă neatență la ceea ce nu aduce profit imediat. Nichita Stănescu și Mircea Cărtărescu au apărut aici în traducerea lui Sean Cotter. La petrecerea găzduită de White Hotel, un alt *melting pot*. traducători din 14 limbi, scriitori de marcă din India până în America de Sud, editori de la New Directions, Norton, Simon & Shuster, și muzicieni care ne-au ținut treji până târziu. Chiar și fusul orar pe care tocmai îl schimbasem s-a dat pe brazdă.

A doua seară, tot în Brooklyn. De data asta la *BAM (Brooklyn Academy of Music)*. Privilegiul de a te trăi în New York se traduce și în faptul că pentru a vedea un spectacol bun de teatru, muzică sau balet nu trebuie să te duci la Paris, la St. Petersburg, la Londra sau Tokio. Vin ele la tine. Acum, Ansamblul din Berlin cu *Sonetele lui Shakespeare* în regia lui Robert Wilson, spectacol vizual original, folosind măști, muzică, dans. Întâmplarea face ca în această toamnă orașul meu natal să fie în rezonanță culturală cu cel adoptiv. La Teatrul Național din Craiova același Wilson, considerat unul dintre cei mai inventivi regizori contemporani, montează *Rinocerii* lui Ionesco.

Duminică de toamnă în Harlem. Unde? dacă nu la Red Rooster, clubul de jazz. Când? dacă nu la Gospel Brunch. Bufet suedez pregătit de Marcus Samuelsson, un *chef* născut în Etiopia și crescut în Suedia, care îmbogățește bucătăriile etnice din New York cu cea specifică Scandinaviei. La masa de alături, turiști din Stockholm se mișcă veseli în ritmuri de Gospel. *Welcome home*. Casa e acolo unde te simți bine.

Praga mater urbium

Unul din avantajele de a trăi în România de azi este așezarea ei la 2 – 3 ore de avion de toate marile capitale europene. Profităm și noi, și dacă tot am trecut oceanul, în drumul înapoi spre New York ne oprim pentru câteva zile la Praga. Ajungem seara târziu, străzile sunt aproape goale, doar în piețe pulsează viața și în centrul orașului vechi

unde turiștii se plimbă pe malul Râului Vltava luminat de vaporasele de agrement și de reflexia Castelului ridicat pe colină. Castelul lui Kafka, firește. Acea utopie, acel mecanism infernal, absurdul sau promisiunea, iluzia sau teroarea. Dar și cel mai mare castel din lume, locuit de regii Bavariei și mai târziu de președinții Cehoslovaciei și Cehiei.

Hotelul nostru, în clădirea unui fost palat situat în orașul vechi, are tavane înalte, scafe și colonade, o curte interioară cu statui romane și e decorat în stil art-nouveau. O stare de bine.

Respirăm relaxați. Aerul e răcoros și miroase a levănțică. Ieșim la o scurtă plimbare pe Podul Charles cu panorama Castelului în fundal. Un mod bun de a-ți încheia ziua la Praga sau de a începe descoperirea acestui oraș de o frumusețe neașteptată, liniștit, curat, aerisit, civilizat, monumental și boem fbtodată, cu o arhitectură nobilă și coerentă, clădiri vechi iqipecabil renovate, cu multe muzee și galerii de artă originale, biserici și mănăstiri, restaurante și tavernes cochete, coline și parcuri în care crește viță de vie. Unii îl numesc Parisul Estului, alții Roma Nordului. Mai este supranumit și *Praga mater urbium* (Mama orașelor), Orașul celor o sută de clopotnițe, sau Orașul de aur. Cred că își merită toate numele. A mai și avut norocul

— i să nu fie distrus de bombardamente în războaiele secolului 20, și nici comunismul nu pare să fi lăsat urme dramatice cum se întâmplă în alte capitale din est.

Au și orașele destinul lor, dar cred că multe țin și de locuitori, și de conducători, și de mentalitatea locului. Pe orice stradă am luat-o, cât de dosnică, în orice cartier am ajuns, cât de ascuns turismului, a fost frumos și curat, aproape o raritate pentru un oraș mare. Polițiști nu am prea văzut, ceea ce spune mult într-o capitală turistică, a cincea cea mai vizitată din Europa. În schimb am fotografiat multe mașini de epocă, decapotabile, mici bijuterii pe patru roți, cu care poți face turul obiectivelor istorice.

Muzeul Național, fondat în 1818, este în renovare. Dar și dacă nu vizitezi muzeul, merită să vezi clădirea lui impozantă ridicată la capătul unui bulevard elegant cu cafenele și statui, fântâni și hoteluri butic. În unul din aceste hoteluri am locuit în 1968 când rușii au invadat orașul. În luna august a aceluia an tașal meu urma să meargă cu un grup de profesori din Craiova într-o vizită în Cehoslovacia. Cu o zi înaintea plecării, i-a venit ideea să mă ia și pe mine, doar eram în

vacanță, și mai erau locuri libere în autocar. Mama nu a fost prea încântată. Cum să mă pregătească, așa, peste noapte, pentru o călătorie atât de lungă? De unde să fi bănuir că avea să fie și atât de periculoasă?! Eu m-am entuziasmat însă imediat, și fiind doi la unu, am câștigat repede partida. În fine, o poză în regim de urgență aplicată pe pașaportul tatălui meu, căci aveam doar 10 ani, o sacoșă cu câteva lucruri de vară, și iată-mă în drum spre Praga, despre care tata m-a asigurat că ar fi cel mai frumos loc unde avem voie să călătorim. Multe amintiri turistice nu am din acea excursie, în schimb trauma evenimentelor la care am fost martoră m-a marcat mulți ani după aceea.

Petrecusem noaptea la Karlovy Vary, o stațiune balneară superbă, din care îmi amintesc doar cascade de flori și clădiri cum nu mai văzusem până atunci, mici palate vopsite în culori strălucitoare ca în cărțile cu povești. Când am intrat a doua zi dimineața în Praga, orașul era împânzit de tancuri rusești parașutate peste noapte. Peste tot se auzeau radiouri date la maxim și oamenii priveau înmărmuriți etalarea de mașini de război, tanchete și soldați pe bulevardele principale. *Au intrat rușii*, ne-a spus ghida noastră, o cehoaică care avea să fie rănită câteva zile mai târziu pe când se deplasase la Ambasada română, după ora 18, când se instaura starea de urgență în oraș. *Să fugim*, a fost primul gând al fiecăruia, dar unde să fugi? Granița cu Ungaria fusese închisă. Dintre toate țările Pactului de la Varșovia, doar România refuzase să facă parte din acțiunea militară, iar asta nu va rămâne fără consecințe, azeam peste tot comentându-se.

Când aflau că suntem români, cehii ne îmbrățișau cu lacrimi în ochi. Noi nu înțelegeam nimic, transmisiunea la televizor fusese întreruptă, nu știam că Ceaușescu ținuse un discurs curajos la București, care i-a conferit aură de dizident față de marea putere sovietică și a cucerit inimile multor intelectuali români intrați apoi de bunăvoie în partidul comunist, seduși de o iluzie... Una din multele farse ale istoriei.

Cu un an înainte avusese loc al 4-lea Congres al Scfiitorilor în care mulți protestaseră împotriva controlului militaț. și politic sovietic asupra Cehoslovaciei, iar noul secretar al partidului comunist, Alexander Dubček își anunțase intenția unui socialism cu față umană și reformarea instituțiilor într-o manieră democratică. Scriitorii Milan Kundera și Václav Havel au fost implicați și ei în *Primăvara de la Praga*,

mișcare de emancipare politică care a ținut însă puțin. Invazia rușilor avea să suprimă orice opoziție și reformă.

Au urmat zile incredibile. Noaptea următoare rușii au ocupat Radioul și Televiziunea, mitraliau din avion, ciuruiau zidurile frumoaselor clădiri pragheze, aruncau cu bombe cu gaze lacrimogene, într-o demonstrație de forță și intimidare. După ora 18 nu mai era voie să ieși pe stradă, pe bulevarde defilau șiruri de tancuri. Locuitorii orașului se comportat admirabil, aruncau de la ferestre cu roșii, ouă sau cocktailuri Molotov, tinerii se îmbrățișau pe stradă în fața soldaților ruși în semn de sfidare și frondă, aveau loc contra-demonstrații în care se scandau obsesiv numele conducătorilor arestați. Mulți ani după aceea încă mi se părea că mai aud noaptea *Dubcek-Svoboda, Dubcek-Svoboda...*

Rămăsesem blocați în acel hotel. Ni s-a spus că putem sta acolo gratuit cât va fi nevoie și consuma tot ce se mai găsea prin bucătărie. Serviciile fuseseră suspendate. Cum granița cu Ungaria era închisă, singura șansă ar fi fost să ne întoarcem în țară prin Austria, doar că nu aveam viză, și nici nu era ușor de obținut, fiind vorba de un stat capitalist unde aveam interdicție de a circula. Era nevoie de aprobări de la Ambasadă, de la București, nu aveam nici bani, iar autobuzul nostru rămăsese și y „>

el blocat fără benzină pe o stradă departe de hotel. Legăturile telefonice fuseseră întrerupte. Nu puteam comunica cu nimeni, mass-media era controlată în toate țările Cortinei de Fier, în schimb au apărut dezinformările și zvonurile, că rușii invadaseră și România și ar fi avut loc lupte în Moldova la graniță. Nu știam nimic de mama, și nici mama de noi.

Hotelul se umpluse de turiști refugiați. Peste 3 – 4 zile rezervele de mâncare se împuținaseră. Țin minte că tata aduna în șervețele felii de pâine și castraveciuri murați, ce se mai găsea prin bucătărie, pentru timpuri negre, spunea. Când aruncau cu bombe lacrimogene, ne ascundeam sub mese. Toate femeile din grupul nostru și eu dormeam într-o cameră, care pe unde puteam, iar bărbații în alta. Într-o noapte au mitraliat agresiv din avioane asupra orașului și s-au spart toate geamurile de la camere. Am ieșit cu toții îngroziți pe holuri. Știau cum să creeze panică. Eram speriați și epuizați, purtam de câteva zile aceleași haine, nu ne puteam spăla, bărbații erau nerași. Cu noi se afla în excursie și fratele mai mare al tatălui meu, fost prizonier la ruși în al

Doilea Război Mondial, pe care l-am auzit șoptindu-i: *O să ne bage în lagăr. Nu trebuia să iei fata cu tine...* Cum unchiul meu era bolnav de inimă, în noaptea următoare a fost lăsat să doarmă singur în pat într-o cameră pe care o împărțea cu un turist rus, și el slăbit după zilele tensionate, și el cu probleme de sănătate. M-a luat și pe mine să dorm în pat cu el. Eram extenuată. Unchiul s-a întors cu spatele și a început să sforăie instantaneu. Sforăia foarte tare, dar mie asta îmi dădea încredere și siguranță. L-am luat în brațe și am adormit liniștită.

În fine, după o săptămână am primit de la Ambasadă aprobarea să trecem granița în Austria și de acolo să ne întoarcem în țară prin Iugoslavia. Urma să ne sculăm foarte devreme dimineață și să ne furișăm pe străzi până unde era parcat autocarul. Câțiva bărbați din grup au cărat noaptea canistre cu benzină să facă alimentarea. Se zvonea că din cauza discursului lui Cefusescu, *j*.

autocarele cu turiști români sunt oprite pe șosele, oamenii sunt dați jos și împușcați. Un scenariu al groazei pe model sovietic pe care l-am recunoscut mai târziu și în alte situații... Tata mi-a cumpărat în seara dinaintea plecării de la un magazin care mai era deschis – multe rămăseseră închise după invazie sau erau devastate – un pulover alb. Să am haine noi. Puteai să te gândești la orice, cum mi-a mărturisit peste câțiva ani. Atunci chiar nu știam ce avea să ni se întâmple.

La granița cu Austria, un alt hop, nu aveam valută să achităm viza de intrare, și în cele din urmă un austriac amabil s-a oferit să

y ne plătească taxa. Ne-am petrecut noaptea în Viena, la Ambada română care era luată cu asalt de turiștii români refugiați. Unii au dormit pe trotuar, alții în autocare, eu am fost privilegiată și mi s-a oferit un scaun într-un birou. Eram însă fericiți că a doua zi urma să ajungem la Timișoara. În fine, acasă!

Doar că în acel august destinul nostru avea să mai fie o dată încercat, chiar mult mai dramatic. La doar câțiva kilometri de graniță, o mașină de pe sensul opus a scăpat controlul și s-a izbit violent de autocarul nostru. Șoferul a încercat să evite impactul, a virat puternic și autocarul a rămas suspendat în aer, cu roțile de pe partea dreaptă înfipite pe marginea unei râpe adânci, și cu ușa blocată.

y

Toți au început să strige înspăimântați. Și deodată, peste toată hărmălaia, am auzit un urlet neomenesc: nu mișcă

y nimeni! Era vocea tatălui meu. Autocarul se balansa și în orice

moment ne puteam prăvăli în prăpastie. Toată lumea a încremenit. Am ieșit unul câte unul pe geamul autocarului, ca niște balerini tăcuți care mimează mișcări cu încetinitorul. O doamnă își deplângea cristalurile de Boemia pe care le auzise făcându-se praf în momentul impactului. Unii își făceau cruce: *ironia sorții, când e să se-ntâmpale, se-ntâmplă! scapi de una și dai de alta!* alții făceau atac de panică: *am fost la un pas de moarte.*

Cei trei pasageri ai mașinii care ne lovise decedaseră pe loc și șoseaua era împrăscată cu resturi umane, obiecte și haine. Am rămas pe marginea drumului, traumatizați, privind la urmele tragediei încă multe ore, până ce un alt autocar cu turiști care se întorcea în țară ne-a dus până la Timișoara. Când am ajuns la Craiova, tata avea barbă. Puloverul meu alb cumpărat la Praga, *pentru orice eventualitate*, l-am păstrat mulți ani. În acel august 1968 am fost, până la urmă, norocoși.

Îi povestesc toate astea soțului meu acum, în fața hotelului căruia îi recunosc balcoanele de fier forjat pline de mușcate și petunii. Vorbim despre Kundera și romanul său *Insuportabila ușurățate a ființei*. Vizităm muzeul Kafka. Mâncăm ciolan afumat pe varză, specialitate națională, în Piața centrului istoric, bem o bere în taverna unde Hašek se spune că a scris pe șervețele *Peripețiile bravului soldat Švejk*. Ne încheiem sejurul la Praga pe malul Vltavei, privind la apus cum rațele taie apa urmate de cârduri de boboci și soarele se scurge pe colină în spatele Castelului, înroșind cerul. Da, suntem norocoși. În drum spre aeroport îl întreb pe șoferul de taxi dacă sunt mulțumiți, cum e viața de azi a cehilor. *Bună*, îmi răspunde, *doar politicienii o strică*. Parcă mai auzisem asta undeva, cândva.

A

Înviere în Arkansas

Stau pe burtă întinsă pe jos de câteva minute bune. Lângă mine, un olandez cu privire răvășită de groază, tocmai sosit cu KLM din Amsterdam, mă întreabă dacă poate să-mi folosească celularul pentru a-și anunța prietenul care urma să-l aștepte că nu va ieși prea curând afară. O asiatică slăbuță cu fața albă de frică, îmbrăcată în haine albe ușoare, se miră că avem totuși voie să vorbim la telefon. Și-a scos pantofii și lipită de cimentul rece pare o sculptură vie crescută neașteptat în cel mai neașteptat loc. Suntem la Houston, în aeroportul

internațional, unul dintre cele mai mari și mai aglomerate din America, cam 20 de pasageri în fața punctului de control. Toți întinși pe burtă acoperindu-ne capul cu mâinile, așa cum am fost instruiți. Împușcăturile au încetat. Se aud doar sirenele mașinilor de poliție și salvare. Dacă ridici puțin capul, vezi picioare grăbite în uniforme și câini în lesă adulmecând locul.

Eram în tranzit. Zburam din New York în Arkansas, să petrecem câteva zile de Paști cu un bun prieten, poet pur sânge care într-un moment de revelație alesese de bunăvoie și nesilit de nimeni să se mute în pădurile virgine ale Munților Ozark o călătorie în interiorul Americii neștiute, care avea să fie mai exotică decât pe o insulă sălbatică în Pacific, ori într-o junglă sud-americană.

Drumul e mai lung decât dacă ai zbura în Europa. Iei un avion până în Houston – Texas, de acolo altul la Little Rock, capitala statului Arkansas, închiriezi apoi o mașină și mai conduci trei ore printre dealuri, văi, canioane, treci râuri, orașele fantomatice, pășuni și drumuri neasfaltate care taie păduri imense.

În aeroportul din Houston, numit G. Bush, aveam de stat peste două ore până să ne îmbarcăm pe zborul spre Little Rock, orașel al cărui aeroport se cheamă Bill Clinton. Doi foști președinți iubiți de americani, amândoi pe jumătate. L-am lăsat pe soțul meu la poarta de îmbarcare să citească liniștit și am decis să ies afară să fumez o țigară. Timp aveam suficient. În niciun aeroport american nu mai există spații pentru fumat, adicție păcătoasă, taxată din greu. La întoarcere trebuia din nou să trec prin punctul de control. Mi-am luat cu mine actul de identitate și biletul, iar y

Înainte să plec, i-am spus soțului glumind peste umăr: „Și dacă nu mă mai întorc, să ai un zbor plăcut!”, ignorând puterea cuvintelor.

Afară, primăvara venise din plin, aerul era cald și umed, cerul albastru. Albastru de Texas. Mi-am aprins o țigară în fața ușilor de sticlă ale terminalului. Prin hurelul de motoare ale avioanelor care decolau și aterizau făcând să vibreze asfaltul sub picioare, am auzit două împușcături. Poate mi s-a părut, prin cine știe ce asociație subconștientă reziduală cu vestul sălbatic. Texasul e azi un stat prosper, mustind de petrol și de ferme, iar Houstonul unul dintre cele mai populate și mai moderne orașe americane.

Încă două focuri de armă, de data asta chiar în spatele meu. Prin ușile de sticlă țâșnește afară strigând îngrozit un ofițer de securitate:

„Dumnezeule, se trage! S-a împușcat!” Și începe să alerge panicat în sus și-n jos de-a lungul trotuarului.

Primul impuls a fost să-l liniștesc, mi-am stins țigara și când să intru înapoi în terminal, soseau deja mașini de salvare și pompieri. Un bărbat înalt ras în cap îmbrăcat în civil m-a oprit prompt. FBI. Nu mai puteam intra. Un individ deschisese focul asupra pasagerilor aflați înăuntru și la urmă își trăsesese un glonț în cap. Zăcea într-o baltă de sânge la câțiva metri de mine.

În câteva minute locul era asediat de agenți de securitate, polițiști, câini, și sala era încercuită de benzi galbene pe care cuvântul *crimă* era scris gros cu negru. Încerc să negociez să fiu lăsată să intru, explic că soțul meu este în sala de îmbarcare, că avem avion spre Little Rock, singura cursă din acea zi, că n-am bagaj, bani, nimic, ieșisem doar să fumez o țigară. Agentul FBI mă privește sever. „Pe aici nu se trece. Aeroportul e închis. Începe investigația care poate să dureze câteva ore”. Insist prosteste. Un câine lup îmi miroase pantofii. Par indiferentă deși îmi trece un tremur pe spate. „Vrei să faci parte dintr-o scenă de crimă?” Nu înțeleg întrebarea și continui să-l rog să mă lase înăuntru. „Ok”, cedează brusc, „dar pe burtă!” Mă arunc pe burtă și el îmi indică să mă trag spre punctul de control.

Înjur pustiu, niciun pasager, unde au dispărut cu toții? Forfotesc peste tot doar ofițeri, agenți și polițiști. Când ajung însă în dreptul punctului de control, găsesc și pasagerii, întinși toți pe jos cu mâinile pe cap. Le aduc vestea bună: „E gata. Tipul care a deschis focul e mort. S-a împușcat”. Se uită la mine neîncredători. „Vin de afară, l-am văzut, e mort”. „Și dacă nu e mort?” murmură o femeie vajnică de lângă mine. „Mă rog, dar e grav rănit, l-am văzut”, o țin eu pe-a mea, „poliția e aici, s-a încheiat”. Dau să mă ridic în genunchi și un bărbat cu părul strâns într-o coamă la spate și un tatuaj mare pe umăr îmi spune printre dinți: „Nu s-a împușcat, l-au împușcat”. Accentuează: „L-au împușcat”. „Cine?” „Un agent FBI”. „Ce mai contează?!” „Contează”, îmi spune iritat, „ei sunt peste tot. Ne urmăresc pas cu pas. Big Brother!” (Cum ar fi Guvernul? Sau Securitatea?) „Și n-o să ne spună niciodată adevărul”. Îi apare un rictus pe față și îmi dau seama că e cazul să tac.

Îl sun pe soțul meu pe celular și îi spun cu voce joasă că un tip a deschis focul, e cel puțin un mort, și că s-ar putea să pierd zborul, că acum mă aflu pe burtă în fața punctului de control. Îmi răspunde calm să mă întorc pe spate, apoi închide, convins că e o glumă trăsniță. Doar

că în curând toate posturile de știri aveau să difuzeze direct din aeroportul texan tragedia. Și mass-media e iute de picior, iar scenele cu împușcături îi cad mână. Soțul vede și el pe monitorul din sala de îmbarcare și mă sună înapoi. În fine, s-a îngrijorat, mă gândesc. „Ți-a trebuit țigară! Vezi unde duce fumatul tău?”

Ne ridicăm încet în picioare, unul câte unul, fără să ni se spună s-o facem. Totul e înghețat, mașinile de control al bagajelor au fost oprite, nu se mișcă nimic. Suntem anunțați că va începe o investigație care poate dura câteva ore, că suntem de-acum martori într-o crimă, nu suspecti, precizează ofițerul, martori, că ni se vor lua datele personale și un agent ne va interoga pe fiecare. Poate că atacatorul avea un complice, poate că el se află chiar între noi. Poate că a pus și o bombă?

Deocamdată, așteptăm. O oră. Două. Simt că mă lasă picioarele. Parcă era mai bine pe burtă. Între timp cadavrul a fost ridicat și sângele spălat de pe podea. Deasupra locului atârna o pancartă mare pe care abia acum o observăm: *Bine ați venit la Houston! Întâlnirea Asociației Naționale a Armelor*. Olandezul o fotografiază cu celularul. „Ironie, nu?” spune spre mine. Un bărbat cu pălărie de piele cu boruri largi se întoarce nervos spre noi: „Și ce-i cu asta?”

Chiar așa, ce-i cu asta?! În Congres tocmai fusese blocată legea de reglementare a regimului armelor, după dezbateri intense, unele absurde. O parte a Americii își apăra cu dinții articolul 2 din Constituție, și se pare că mă aflam chiar în acei parte a ei, în acel frumos început de mai, în Vinerea Mare. După câteva ore prin care am trecut prin toate procedurile de securitate și investigații, am fost eliberați. Bărbatul cu pălărie de piele și-a luat valiza de pe bandă și a plecat cu pași mari tropăind apăsând din cizmele sale de piele, binecuvântând la grămadă: „God bless us!”

Începea altă aventură. Schimbarea terminalului, zborul anulat, alt avion, câteva ore de întârziere. „Nu primim nicio despăgubire?” a întrebat o doamnă. „Bucurați-vă că sunteți în viață”, i-a răspuns stewardesa, „și prindeți-vă acum centurile, intrăm într-o zonă de furtună”.

Am ajuns în Little Rock pe înserat și din cauza aceleiași furtuni am decis să rămânem acolo peste noapte. Afară ploua răutăcios cu rafale de vânt dar Hotelul Marriott strălucea sub candelabre imense, restaurantele erau și ele pline de negri frumos îmbrăcați, doamne cu

pălării colorate și bărbați în costume elegante, sute de enoriași veniți la o întâlnire a bisericilor metodiste din Arkansas.

După ora șase seara aproape toate magazinele și localurile de pe singura stradă principală se închid. Mâncăm cu localnicii într-o bodegă pește foarte bine prăjit, langustine piperate și porumb fiert. Chelnerița, o blondă plinuță și zâmbitoare ne miroase imediat și ne întreabă de unde suntem. „New York? Oh, my God, e adevărat?”, Ai fost vreodată la New York?” întreb prietenoasă. „Oh, nu. Doamne ferește!”, se scuză cu gândul probabil la un infern tentant, dulce și în același timp inaccesibil. Accentul nostru străin sună ceva mai bine aici unde vocalele se lungesc subțiate. Îi spun că suntem de fapt din România. „Oh, boy!” aproape strigă de bucurie, „n-am văzut niciodată un român. Eu n-am călătorit niciunde, dar prietenul meu a fost în Suedia”. Ne aduce două pahare cu bere rece, ne măsoară admirativ cu privirea și la plecare ne strigă: „God bless you!”

A doua zi aveam să intrăm într-o altă Americă. Sau, mai bine zis, încă întruna, din multele care conviețuiesc paralel între granițele acestei țări grandioase prin diversitate. Trecem prin spații deschise și sălbatice, populate mai multe cu animale și păsări decât cu oameni, cu pășuni întinse de un verde crud pe care pasc vite, din loc în loc câte o fermă cu cai, case modeste dar proprietăți îngrijite, dealuri împădurite cu verde metalic, râuri repezi făcându-și loc printre stânci. E curat, e vast, e liniștitor. Natura pare mai puternică decât omul, îmblânzită dar nealterată.

Așezările sunt formate din câteva case la mari distanțe unele de altele, o benzinărie și un mic magazin general. Copii sunt puțini, un autobuz îi adună dimineața și îi duce la școala aflată uneori la zeci de mile depărtare. Și doctori sunt puțini, dar există servicii particulare care pot trimite un elicopter în caz de urgență, care va ajunge oricum mai repede decât o salvare. Biserici sunt în schimb multe. Fiecare comunitate are biserica ei, și fiecare din ele e „singura adevărată”, o clădire modestă, unde membrii ei se întâlnesc duminica, uneori mănâncă împreună, alteori de acolo își încarcă armele și pleacă direct la vânatoare sau la show-uri de trageri. Dumnezeu coabitează bine cu armele și câinii din casele lor ascunse în natură, dar cu ușile deschise. Pe o plăcuță într-un loc izolat am văzut chiar scris *We don't call 11911*, adică *Noi nu chemăm Poliția*.

Te întrebi din ce trăiesc toți oamenii aceia. În afară de câteva

ferme, nu există industrie, agricultură, servicii. Pescuiesc, vânează căprioare, curcani sălbatici sau urși, se gospodăresc și se apără singuri, fumează marihuana și beau *moonshine*, un fel de rachiu dublu distilat, făcut de ei la lumina lunii, mai legal mai ilegal. Mulți pretind că nu au nevoie de niciun guvern, sunt libertarieni sau liberali, de dreapta sau de stânga. *Tecf Party* sau *Occupy*. Deși până una alta tot guvernul antipatizale plătește ajutoare sociale și pensii. Unii aleg pustietatea, alții sunt probabil obligați să recurgă la ea. Unii se ascund în natură de forfota orașelor, alții de lege. Locuri ca acestea se repetă și se multiplică în multe state de-a lungul și de-a latul țării, iar America merge mai departe, conservatoare în mijloc și democrată pe margini, un balaur fabulos cu nenumărate capete ridicate spre cer.

Casa prietenului nostru e într-un loc de poveste. Coborâm pe poteci înguste spre peșteri și cascade, râuri subțiri țâșnesc de sub stânci, urcăm dealuri pe urmele mistreților care tocmai răvășiseră pământul în căutare de hrană, ajungem pe vârfuri de stânci și ne întindem pe pietrele încinse de soare. Deasupra, cerul pe care plutesc vulturi cu aripi uriașe deschise. Dedesubt, râul Buffalo tăind pământul și stâncile în canioane adânci. De jur-împrejur, Munții Ozark, unde triburi de indieni trăiau cu mii de ani înainte de sosirea europenilor. Poți să-ți pui barca sau canoe și să plutești zile în șir pe râu în jos, culcat pe spate în voia vântului și apei, să asculți forfota animalelor și păsărilor care te vor privi indiferente dinăuntru pădurilor ridicate de-o parte și de-a alta.

Strângem rădăcini și cioturi de lemn cu forme frumos contorsionate. Adunăm pietre tatuante cu fosile vechi de milioane de ani de pe malul râului Buffalo. Scriem exquisite corpse. Urmărim cu privirea păsări mici galbene, albastre sau cu penajul roșiatic care vin să se hrănească din coliviile atârinate în jurul casei. Se întunecă și o puzderie de stele mari și strălucitoare aprind cerul, mai spectaculos chiar decât în deșert. Stăm în jurul focului și mâncăm mititei cumpărați de la un magazin din New York și trecuți prin focurile din aeroportul Houston. Pe ecranul punctului de control or fi apărut ca niște mici grenade nevinovate cu gust de acasă. Dar acasă suntem și aici, în pădurile din Arkansas. E noaptea de Înviere. Adunăm ouă pictate ascunse de gazda noastră în scorburi, aprindem lumânări și ascultăm cum o bufniță își strigă prada.

Pe Coasta Pacificului

California nu e doar leagănul Hollywoodului și al Uniy versal Studio, ci și statul unde scriitori ca Steinbeck, Henry Miller, ori Jack Kerouac au lăsat urme puternice, nu la fel de lucitoare ca paielele de pe rochiile vedetelor etalate pe covorul roșu, dar cu siguranță de o consistență care bate timpul, nu doar moda.

Eram invitată de University of Rediands în programul *visitors writers*. O universitate particulară mică și cochetă între Los Angeles și Palm Springs, la poalele celor mai înalți munți din California, San Bernandino, cu un campus ca o grădină trăind tot anul un singur anotimp, cu palmieri și cireși înfloriți în februarie. Studenții plătesc acolo cam 40 de mii de dolari pe an să ajungă scriitori cu diplomă, chiar dacă nu mulți vor scrie vreo carte vreodată, dar sigur vor termina facultatea cu datorii. Sistemul de educație își vede de drum mai departe.

Câteva zile am avut *workshop-nn* cu studenți, întâlniri cu profesori, lecturi de poezie și proză, discuții despre cum nu se poate preda în nicio universitate talentul și nici pasiunea pentru magia cărții, am trecut de la interpretarea freudiană a viselor la avangarda românească și suprarealism, iar la sfârșit am îfăchiriat o mașină și ne-am aventurat pe coasta Pacificului, coborând din Palm Springs la Santa Barbara și de acolo pe malul oceanului spre San Francisco.

Am fost de multe ori în California doar că de data asta părea că nu eu am ales traseul ci că el m-a dus pe unde a voit. Și m-am lăsat condusă spre Santa Barbara înconjurată de munții Santa Ynez de un verde pătrunzător, cu un cochet muzeu de artă, clădiri decorate în stil spaniol și universități de prestigiu.

Drumul pe Coasta Pacificului este spectaculos ca o carte poștală. De fapt, toată America e așa. Deseori mă gândesc cât de diversă și frumoasă e această țară în care, dacă prin absurd s-ar închide granițele, ai putea să-ți petreci o viață fără să te plictisești, descoperind că nu are rost să te mai duci în Patagonia dacă tot ai la îndemână Alaska, nici în Thailanda dacă există Hawaii, nici în deșertul Atacama odată ce aici sunt Marile Canioane, Zion, Bryce, Arches sau Monument Valley. Până și Alpii pot fi cu ușurință înlocuiți de Rocky Mountains, cu stațiuni de sky din Aspen – Colorado sau Park City – Utah, plus parcuri naționale cu peisaje fabuloase ca Yellowstone sau Yosemite. Dincolo de lamentația standardizării Americii, de la benzinării și *rest areas* la fast-fooduri și *mall-uri*, există și unicitatea acestui spațiu geografic, și

toate până la urmă dau coerență și personalitate unei țări în care forța prezentului bate istoria.

Drumul ne-a dus spre seară la San Luis Obispo, oraș de care n-am auzit niciodată. Am nimerit acolo întâmplător, la ora când oceanul devenise o bucată de pânză întunecată deșirată la margini de valuri albe care se loveau cu vuiet de stânci, iar munții luau forme misterioase de cocoșați urași ridicați pe vârfuri să privească de sus luminile așezărilor din vale. Oraș universitar, viu și boem, San Luis Obispo este și cea mai veche localitate din California, datând din 1772, după cum aveam să aflăm colindând străzile înțesate de galerii de artă, restaurante, biserici și piețe inundate de flori cu senzația că ne aflăm undeva în Europa. Și tot la întâmplare am intrat în Centrul Artelor unde avea loc vernisajul unei expoziții, am băut vin amestecându-ne cu localnicii și l-am felicitat pe autorul lucrărilor, un artist plastic care își aniversa 40 de ani de carieră.

Înapoi pe coastă. Șoseaua șerpuiește uneori periculos între ocean și munți, valurile se sparg de stânci ascuțite, trecem viaducte, printre eucalipti cu trunchiuri albe și chiparoși drepti ca o lumânare. Ar trebui să ne apropiem de San Francisco și totuși orașul pare să se îndepărteze tot mai mult. Asta pentru că oprim mereu, peisajul e tulburător de frumos, timpul se oprește și el, distanțele se dilată, limitele se ajustează după nevoia noastră de a întârzia trecerea.

Castelul magnatului mediei William R. Hearst în San Simeon iese din peisaj, la propriu și mai ales la figurat. Ascuns pe un platou între coline, departe de șosea, acoperind o suprafață de 500 de mii de metri pătrați de grădini, piscine interioare și exterioare, cinematograful, aeroport, și cea mai mare grădină zoologică particulară, este expozeul opulenței și amestecului de stiluri în dorința de a sintetiza poate castelele Europei și a adăposti nenumărate colecții de artă achiziționate cu poftă neselectivă. Un castel cu 76 de camere și 61 de băi decorate ostentativ, dar care în ciuda urmelor oaspeților de pe vremuri, de la Charlie Chaplin și Clark Gable la Roosevelt și Churchill, e în completă discordanță cu natura sălbatică din jur de o frumusețe simplă și puternică.

La numai câțiva kilometri de această construcție elaborată, pe malul oceanului zac la soare sute de foci-elefant. Animale unice în California, uriașe, cenușii, leneșe dar agresive în lupta de a supraviețui. Se târăsc pe plaja mocirloasă, se împerechează și multe mor sub ochii

noștri. În ocean mii de foci mici negre cu piele lucioasă scot ritmic capul din apă. Ceva mai departe plutesc liniștite câteva balene. Pelicanii zboară pândindu-și prada. Natura pare să-și facă de cap netulburată de țâcănitul aparatelor de fotografiat.

Vom ajunge în curând la Monterey, capitala Californiei între 1777 și 1849, dar și capitala artiștilor la sfârșitul secolului 19 și începutul secolului 20. Loc încărcat de istorie care își revendică multe începuturi: prima casă de cărămidă, prima bibliotecă, prima școală publică, primul teatru și prima tipografie care a tipărit primul ziar, „California”. Mai nou, aici are loc un festivalul anual de jazz, iar orașul a fost declarat în 1995 capitala lingvistică mondială pentru rețeaua de traduceri care deservește companii în toată lumea. În Monterey au trăit, au pictat și au dezvoltat curente artistice ca tonalismul sau *en plein air* Arthur Frank Mathews, Armin Hansen, Xavier Martínez.

Noi eram însă pe urmele lui Steinbeck și Henry Miller. Spre Biblioteca Henry Miller din Big Sur nu e niciun semn din șosea. Am observat în ultimul moment poarta de lemn cu numele marelui prozator scris mic deasupra. O curte lăsată în voia ei și casa modestă care adăpostește ediții ale romanelor lui Miller, fotografii, scrisori, manuscrise, afișe. O pisică doarme strecurată între rafturile cu cărți. Liniște. Nimeni, în afară de o tânără care fuma afară în prag și care ne-a șoptit că dacă avem nevoie de ceva, s-o chemăm. Dacă la Castelul Hearst vin cam un milion de turiști pe an, aici nu cred că se opresc prea mulți. Și nici spiritul lui Henry Miller nu părea prin preajmă.

Am trecut prin Cârmei, oraș sofisticat, cu galerii de bun gust și butikuri elegante în clădiri de rafinament arhitectonic, am urcat spre mănăstirea misiunii catolice spaniole San Carlos Borromeo, cea mai bine păstrată din cele 21 care se află în California și seara eram deja pe Cannery Row, strada cu fabrici de conserve cu sardele devenită faimoasă prin nuvela lui Steinbeck. Portretul scriitorului și citate din scrierile lui erau peste tot, în port și în cartierul istoric, în restaurante și benzinării.

O seară perfectă sub cerul Californiei. Luna coborâse plină la marginea oceanului. Fiecare vede altceva în desenele ei. Forme, semne sau înțelesuri abstracte. Mama mea vedea un păstor cu oi. Când eram mică mi se părea că îndată ce adormeam din lună ieșeau pe furiș pitici luminoși care străluceau pentru o clipă și se topeau apoi în imensitatea cerului. De data asta în lună am văzut o barcă trasă la mal.

Ev Mediu în aer liber

Una dintre țările cele mai vizitate din nordul Africii este Maroc, și asta nu doar pentru stabilitatea politică și criminalitatea relativ redusă. Poți trece Canalul Gibraltar din sudul Spaniei și în scurt timp să fii la Tanger, locul unde multe familii de francezi se refugiază la pensie ori pe timp de vacanță. Din New York în doar cinci ore poți ateriza în Casablanca, unde însă sonoritatea numelui și farmecul bănuir al locului după filmul cu Ingrid Bergman și Humphrey Bogart sunt mai eclatante decât realitatea. Dar nici accesibilitatea nu e un criteriu. Nici atmosfera tolerantă și destinsă.

Poți invoca frumusețea deșertului, să călătorești pe cămile în Sahara profundă, să trăiești câteva zile în așezările berbere cu băștinașii, bărbați războinici care și-au transplatat peste timp tenacitatea de a învinge vitregia deșertului, buni artizani și comercianți. Femeile lor stau însă ascunse sub voaluri și burka, cresc copiii și se strecoară ca niște umbre discrete de la o zi la alta, asumându-și docile condiția de sute de ani. Sau poți să vizitezi frumosul oraș Marrakech, vechea capitală a regatului, cu zidurile lui roz-portocalii ca soarele apunând la poalele munților Atlas, cu monumente impresionante ridicate în jurul uneia dintre cele mai largi piețe din lume, animate de sute de vânzători de nimicuri, saltimbanci, îmblânzitori de șerpi ori muzicanți, ori să te lași ademenit de unul din cele mai colorate, condimentate și picante bazare, asemeni celui din Istanbul, dar mult mai divers și mai autentic.

Am făcut toate astea, dar pentru mine Marocul va rămâne pentru totdeauna legat de Fez, numit Atena Africii sau Meca Vestului, leagănul celei mai vechi universități din lume, Al-Karaouine. Capitală culturală și spirituală, oraș sfânt, loc de pelerinaj când drumul spre Meca era obstrucționat, sau *caravanserai* al comerțului din estul și sudul continentului african.

— i

Fez adăpostește un loc unic în lume, Medina Fas el Bali, cetate medievală păstrată intactă peste secole. A fost inițial fondată în secolul 9 drept capitală a dinastiei Idrisid, de către strănepotul profetului Mohamed, refugiat din Siria în Nordul Africii. Cea mai mare înflorire o cunoaște în secolele 13 – 14 sub dinastia berberă Marinids, când se

ridică majoritatea monumentelor, clădirilor publice și rezidențiale, fântâni și palate în stil andaluz, moschei și primele școli religioase musulmane, *madras*, prin care este impus un nou stil arhitectonic, fassi, îmbinând tradițiile andaluz și almohad. Lângă reședința regală se dezvoltă începând cu 1438 cartierul evreiesc Mellah, extins cu refugiați evrei berberi din regiunea Atlas și mai târziu cu emigranți din Andaluzia.

Opt kilometri de ziduri fortificate înconjoară Medina, ferind-o de invadatori, dar și izolând-o de restul lumii. Și mai mult decât atât, izolând-o în timp, cum ai închide un cufăr într-un pod câteva sute de ani. Din când în când câte un vizitator îi deschide capacul, privește obiectele vechi prăfuite dinăuntru, uimit că mai poate încă vedea lucruri demult pierdute în galopul civilizației.

Medina, cetate medievală sechestrată în orașul modern Fez, teatru în teatru, este unul dintre cele mai fascinante locuri prin care am hoinărit cu sentimentul că umblu prin timp înapoi, într-o istorie ecranizată. Totul pare un scenariu bine pus la punct care să mimeze realitatea unei epoci trecute, iar eu sunt chiar unul din acele personaje din filmele science-fiction trimise prin tunelul timpului în plin Ev Mediu.

Pe oricare dintre cele patru porți masive, splendid decorate, ai intra în Medina, prezentul se închide în urma ta. Începe un labirint interminabil de străduțe înguste, unele pietruite, altele nici atât. Casele sunt joase, atașate unele de altele, cu un etaj, cel mult două, ziduri coșcovite, scări de lemn, ganguri întunecoase, conglomerat de magazine mici, comerț la stradă, aglomerație de trupuri înfășurate în haine lungi, gilabe, baticuri și voaluri, mișcându-se încet între ziduri. Turiști puțini, debusolați de încrengătura de alei întortocheate, năucii de zgomote și mirosuri, extaziați să poată vedea pe viu secole demult moarte. Toate ușile sunt deschise, se trăiește la vedere.

În fața unui magazin de ceramică un olar arde lutul într-un cuptor improvizat și apoi îl modelează sub ochii tăi. În gangul alăturat e un atelier de fierărie, un bărbat plin de funingine din cap până-n picioare bate fierul încins înconjurat de obiecte de metal ruginite, ibrice, potcoave linguri, clopote negre de timp. La capătul străzii e baia comunală. Lângă ea, o farmacie deschisă într-un cort. Pe masa scoasă în stradă se vând prafuri, ierburi, rădăcini și poțiuni. Peste drum e biroul agentului imobiliar, un bătrân orb care are atârinate pe pereții

de carton ai gheretei zeci de chei și lacăte vechi de diverse mărimi. Cabinetul dentar e și el deschis, un bărbat fără dinți și-a așezat afară pe măsuță un clește, o foarfecă, castroane cu dinți și măsele extrase cu forța foștilor pacienți, ori foarte curajoși, ori disperați. Dai colțul și nimeresti peste alte șiruri de magazine și ateliere, de tâmplărie, cizmărie, croitorie, de ascuțit cuțite, toate meșteșugurile și meseriile sunt expuse, și obiecte din toate materialele posibile, de la piele, mătase, bumbac, la metale și lemn, și totul e făcut de mână. Visul oricărui turist, fără să-și fi putut însă imagina și ce înseamnă cu adevărat asta. În multe cartiere ale Medinei nu există nici apă, nici canalizare, nici curent electric. Autenticitatea și sărăcia locuiesc pe aceeași stradă.

Vizitez o școală, o cameră mică în care intri tot din stradă, aplecându-te pentru a nu te lovi cu capul de tavan. Douăzeci și ceva de copii stau pe jos și cântă împreună cu învățătoarea. Fiecărui turist care trece pragul clasei îi este dedicat un cântec, iar la ieșire într-un bol poate lăsa o donație.

În fața unei uși sunt așezate mai multe farfurii acoperite cu prosoape subțiri. E una din brutăriile Medinei. Familiile din cartier își trimit dimineața copiii cu aluatul frământat la brutar, și spre seară se duc să ia pâinea coaptă. Iar brutarul recunoaște după ștergar al cărei familii e aluatul și știe cât să-i ceară fiecareia.

Alte magazine cu lampioane, genți, tunici, curele și papuci de piele, oglinzi cu rame din os de cămilă, vase pictate și îmbrăcate în metal, săbii, iatagane, covoare, tot ce poate mâna omului produce, antichități și vechituri, până la saturație. Meseriașii sunt aproape în exclusivitate bărbați. Muncesc de dimineața până seara, în arșiță, umiditate și praf. Animalele trăiesc pe lângă ei și se plimbă libere pe străzile Medinei, singura așezare din lume unde nu e permis niciun mijloc de transport în afară de măgari și roabe. Dar cât pot măgarii să ducă! Zeci de kilograme de cărămizi și saci de nisip, bidoane și baloturi, materiale de construcții, alimente, și uneori oameni. Când trec mai mulți de-odată pe străzile înguste, trebuie să intri într-un magaein, altfel riști să fii lovit de încărcătura lor mereu voluminoasă. Din loc în loc câte o bară de metal e fixată deasupra străzilor dintr-un zid în altul, puțin deasupra capului trecătorilor. Cât să treacă pe sub ea doar un măgar încărcat, eventual și călărit.

Cu cât înaintezi spre inima cetății, încep piețele, aglomerări de

oameni, strigăte, culori și mirosuri. Piața de carne, de pește, de păsări vii, de mirodenii și condimente, de ceaiuri, de fructe și dulciuri. Nu mai există drum înapoi. Ești tras ba spre tarabele cu mărfuri, ba spre atelierele de covoare sau fabricile de piele. Fiecare vrea să vândă ceva, e singura lor șansă de supraviețuire.

Am vizitat un laborator de ceai, o fabrică de covoare și am ajuns în sfârșit în cel mai spectaculos loc al Medinei: cea mai veche vopsitorie de piele din lume. Imaginea e incredibilă, mirosul însă insuportabil. Am fost așteptați cu buchețele de frunze de mentă în care ne-am îngropat disperați fața. Cât vezi cu ochii, vase rotunde de piatră dispuse ca fagurii de miere, fiecare cu vopsea de altă culoare. De sute de ani, generații după generații muncesc aici în condiții greu de închipuit. Amestecul de curiozitate, frumusețe, greață, milă și groază e covârșitor.

Ieși din nou în stradă și alți vânzători te iau în primire. Între timp treci pe lângă palate elegante și moschei pictate, te plimbi prin cimitirul evreiesc, intri în clădiri impresionante prin arhitectură și decorații, te ferești din calea măgarilor, te uiți cum un bătrân ascute cuțite pe o roată învârtită cu piciorul, dar imaginea vopsitoriei te ajunge din urmă, te urmăresc figurile acelor bărbați extenuați, goi de la mijloc în sus, scufundați în vasele cu vopsele, trudind în mirosuri pestilențiale și în arșița verii fără sfârșit. Și la un moment dat dimensiunea temporală devine dominantă. Pierzi realitatea. Nu mai știi unde ești, și mai ales când. Și oamenii aceia, când trăiesc ei de fapt, atunci sau acum? Intrii în prezentul său în trecutul lor? Și dacă nu vei mai găsi poarta de ieșire din timp și vei rămâne prins în acest labirint al lumii medievale înghețate? Înfricoșător și fabulos.

Se întunecă. Zgomotele pălesc, animalele se culcă pe pământul încins, ușile se închid scârțâind ușor, cufărul își lasă capacul la loc. Medina își continuă somnul secular. Luna în formă de semilună aproape atinge cu colțul zidurile cetății, ca o felie uriașă de lămâie zaharisită aruncată la cer de vreun magician berber.

Din toate călătoriile pe care le-am făcut de-a lungul și de-a latul lumii, rămâne până la urmă revelația unui cer la apus, o dimineată albă în munți, silueta unor ruine reflectate în apă, mirosurile dintr-o piață de condimente, fața unui bătrân rugându-se pe malul unui fluviu sfânt, prospețimea naturii în junglă. Distanțe îndulcite și timp împlânzit. Și am mai avut o revelație, că universul asemeni lumilor mici pe care le

conține, ar avea culoare, miros și sunet. Îl presimt ruginiu, mirosind a metal proaspăt pilit și scoțând un vuiet continuu asemeni oceanului închis în cochilie de melc.

Călătorie în timp

India îmi bântuia visele de mult, doar că nu-ți amintești întotdeauna visele, iar unele ți se dezvăluie doar când ești suficient de copt. În tinerețea mea din România îl invidiam pe Eliade pentru experiențele lui esoterice indiene, îi citeam fascinată povestirile și încercam să-mi imaginez acel spațiu al inițierii spirituale unde eram convinsă că nu voi ajunge niciodată. Așa că i-am amplificat cum m-am priceput misterul și am alungat-o prudentă de pe harta călătoriilor posibile în viața asta. În plus, nu credeam că India e un loc unde să te duci ca vizitator, ci ca explorator al unui univers încifrat, loc de învățătură și de formare. Poeți, artiști, filosofi au meditat pe treptele din Varanasi, s-au purificat în Gange, au respirat din moleculele unei civilizații vechi de 4.000 de ani și pretind că și-ar fi tras de acolo rotunjimea și simplitatea esențială operei. Cu timpul, în capul meu dintr-o țară, India s-a transformat într-o idee.

De când m-am stabilit în America am căpătat și eu multe reflexe americane, pe unele mi le amendez la timp, pe altele le accept și mă bucur de ele. Călătoresc mult și asta îmi dă energie și timp. Fiecare loc nou am senzația că mă întinerește, după cum curiozitatea mi se pare că poate să întârzie căderea nopții. În ultimii ani tot mai mulți americani călătoresc în India și la întoarcere poți auzi de obicei același lucru: *fascinant... fără prea multe detalii, ori interesant, dar multă sărăcie...* Ceea ce la urma urmei se poate spune despre multe locuri pe lumea asta.

Am ajuns în India la o vârstă la care înțelesurile, câte sunt, se așază. Te împaci și cu cele cucerite și cu cele abandonate. Am crezut că mă duc oarecum pregătită, am citit ghiduri și jurnale, am văzut filme și fotografii, mi-am luat haine subțiri și albe, pălărie de soare, măști de praf și antibiotice, sprayuri împotriva țânțarilor și pastile contra malariei, sfaturi de la prieteni americani proaspăt întorși de acolo sau indieni care trăiesc la New York. Mi-am făcut o mulțime de vaccinuri. Mă simțeam oarecum eroică îmbarcată pe Air India gata să zbor aproape 20 de ore cu sentimentul că o dată în viață merită să vezi Taj

Mahalul.

De unde să știu că aveam să fiu curând strivită de propriile mele închipuiri și limite de turist naiv care are un program de vizitat cu ambiția să nu scape nimic. India avea o dimensiune temporală pe care la început n-am perceput-o. Era de altfel timpul însuși. Înghițind istoria și viitorul deopotrivă. O energie etern curgătoare care îți lasă însă impresia încremenirii. De aici a început totul. Credeam că voi călători într-o țară și descopeream că de fapt călătoresc în timp, într-o lume în care ordinea convențională a fost anulată, instituțiile nu par să existe, legile sunt înlocuite de idolatria pentru cei peste 300 de milioane de zei, iar oamenii și-au asumat tacit eternitatea, trăind pasivi și resemnați în așteptarea reîncarnării viitoare. Așa se faceă India avea să-mi apară nealterată de orice formă de civilizație, egală cu ea însăși de mii de ani și probabil aceeași pentru încă mult timp de acum înainte.

Vise carnale

Am fost îndemnată să țin un jurnal. Nu am disciplina jurnalului. M-am simțit mereu stingherită de câte ori am încercat să-mi contabilizez trăiri, vise, stări, amintiri, mi se pare un exercițiu vanitos să-ți înregistrezi zilele, dar de data asta m-am decis să urmez sfatul timorată de ideea unui loc puternic și a unei experiențe pe care poate nu aveam s-o mai repet vreodată. Așa că am notat conștiincioasă:

Aterizăm spre miezul nopții pe aeroportul din New Delhi. Sălile de sosire sunt în construcție, inundate în praf și căldură stătută. Pe drumul spre hotel stau cu fruntea lipită de geamul autocarului. Nu e însă prea mult de văzut. Întuneric și praf. Orașul pare pustiu, din loc în loc câte o lumină firavă, oameni dormind sub corturi și în paturi de bambus chiar pe marginea autostrăzii, câini jigăriți fără somn, câte o vacă în mormane de moloz. Tot orașul e în reconstrucție, ni se spune, nu ca pe o scuză, ci cu mândrie. Toată țara e, doar că în cele două săptămâni cât am călătorit mii de kilometri, nu aveam să vedem prea mulți lucrând.

Hotelul contrastează puternic cu peisajul parcurs. Baia strălucește în oglinzi, marmoră albă și neagră. Încerc să mă gândesc cât ar fi ora la New York dar rămân încurcată între zi și noapte, fusuri orare și continente. La urma urmei timpul e atât cât sunt eu. Și unde sunt. De câte ori călătoresc în Europa și fie „pierd”, fie „câștig” șase-șapte ore, mi se pare inutilă încercarea noastră de a împărți

eternitatea în clipe doar pentru a le aduna sau scădea apoi pentru a ne explica devenirea sau dispariția. Nuanțele timpurilor gramaticale au mai mult tâlc, accept trecutul ca imperfect și mă trezesc partizană cu mai mult ca perfectul, cu prezentul continuu și viitorul imediat. Dau drumul la robinet și timpul începe să curgă egal în chiuveta în formă de scoică. Îmi aduc aminte în ultimul moment să mă spăl pe dinți cu apă minerală. Pe un perete e atârnată o lanternă. O privim curioși bănuind că nu e doar un obiect de decor. Și nu era. Lumina se stinge de câteva ori pe zi, iar noaptea pentru multe ore, oprind și aerul condiționat. E martie și sunt deja peste 35 de grade Celsius. Adorm fără să înțeleg prea bine unde sunt.

A doua zi ne ducem direct în Old Delhi și luăm socul în plin. Viața izbucnește violent în stradă încă de la primele ore ale dimineții. Acolo pare să se întâmple totul, sub cerul descoperit, pe marginea drumului. Indienii trăiesc fără să aibă nimic de ascuns. Și cei mai mulți, fără să aibă chiar nimic. Shahjahanabad, cartierul vechi, pulsează de trupuri, culori, mirosuri, animale care forfotesc printre ricșe și motociclete pe care de obicei circulă o familie întreagă, cu copiii striviți între cei doi părinți.

Aerul vibrează de mișcare, claxoane, de agitația comercianților de tot felul între zidurile jupuite și balcoanele fostelor conace din secolul 17, pe vremuri cu lambriuri de lemn sculptat, acum smulse ori în paragină. Prin pereții dărâmați și tavanul căzut poți să vezi înăuntru unde forfotesc alte trupuri, în *sari* sau cearșafuri albe. Nu e de altfel mare diferență între înăuntru și în afară, locuințele sunt mai mult adăposturi, destul de discutabile, împotriva musonului care nici el nu poate prea mult spăla din praful și resturile ce se adună în lunile de secetă și pe care nimeni nu pare să le curețe vreodată”.

Sub o pancartă pe care stă scris *pește proaspăt* în bărbat spintecă pe marginea trotuarului grămezi de pești, lângă el altul decapitează pui, în cazane mari clocotește curry, la zeci de gherete se vinde limonadă și iaurt. Din loc în loc pe câte un scaun scos în stradă bărbații se tund sau se bărbieresc între ei. Femeile purtând copii în brațe și coșuri pe cap cară nisip și cărămizi dintr-un loc într-altul, pentru reparații sau construcții care astfel par să dureze secole.

Pe dughene, tarabe improvizate, sau pur și simplu pe jos se vinde tot ce mâna omului poate produce, din bumbac, metal, pietre semiprețioase, lemn, mătase sau lână, din os de cămilă și fildeș de

elefant, culorile abundă, un nesfârșit bazar se întinde pe străzi înguste și piețe aglomerate, în jurul celei mai vechi și mai mari moschei din India, *Jama Masjid*, construită de 5.000 de muncitori, din 1650 timp de șase ani, din ordinul împăratului Shah Jahan, același care avea să ordone ridicarea Taj Mahalului. Ne descălțăm, cum ni se cere odată intrați pe poartă. Să mergi desculț nu e însă foarte tentant, murdăria continuă și în curtea interioară. Ne punem niște ciupici largi de hârtie albastră care ne fac să semănăm cu niște chirurghi ciudați hoinărind prin spațiile unei civilizații defuncte.

Cineva își aduce aminte că în urmă cu câțiva ani aici au fost puse două bombe. Grăbim pasul aiurea privind în jur suspicioși. În curtea moscheii în care pot încăpea peste 25 de mii de credincioși, zat la umbră câțiva musulmani epuizați de căldură sau de foame. Ori poate de lene, comentează o turistă indispusă. Ziua roiesc muștele și spre seară țânțarii. Iar de sus se năpustesc lugubru corbi și ulii atrași de putrefacția mormanelor de gunoaie și resturi care flanchează artera comercială principală care începe de la treptele moscheii și duce la Fortul Roșu și templul jainist Digambar.

Copii de toate vârstele ne împresoară făcând tumbe, cerșind, încercând să ne vândă tot felul de fleacuri ori cerând de mâncare. Unii își freacă părul ceea ce înseamnă că vor șampon, alții mimează scrisul așteptând să le dăm pixuri. India e plină de copii care cresc mai mult goi pe marginea drumului până vor ajunge adolescenți costelivi care tot pe marginea drumului se vor plimba de dimineață până seara în căutare de forme de supraviețuire.

Cu cât înaintezi pe strada principală cu atât aglomerația devine mai sufocantă, ricșele trec la milimetru de autobuze jerpelite, fără ferestre și fără acoperiș în care probabil se pot înregistra recorduri la numărul de călători care pot fi stivuiți înăuntru și stratificați deasupra. Le vezi trupurile atârându-le pe uși și capetele ieșite prin tavan. Motocicletele feresc în ultimul moment câte o vacă scheletică.

Mare diferență între vacile din orașe și cele de la sate nu există. Nu pasc, caută în gunoaie, trag de câte o sticlă goală de pepsi ori de un cauciuc spart de mașină. Când nu mai dau lapte, sunt lăsate libere să hoinărească pe străzi, mănâncă și ele ce apucă, la fel ca oamenii. Cei mai avantajați par să fie porumbeii. Toată lumea îi hrănește, chiar și cei mai săraci. E un gest sfânt să dai de mâncare păsărilor, iar cele sfinte au prioritate într-o lume în care sufletele sunt egale. Dar doar

cele ale animalelor, păsărilor, găzelor și amărăților. Cele din castele nobile sunt invizibile.

Prima zi a fost excesiv de lungă. Timpul și-a făcut de cap profitând de indecizia mea de a mă instaura într-un cadru real și a accepta convențiile obișnuite prin care lumea poate fi percepută. Simțeam cum creștea un loc diferit de tot ce întâlnisem până atunci. Avea nevoie de timp să se instaureze în dimensiunile obișnuite, așa că am profitat de ieșirea în gol pentru a decodifica picătura concentrată de Indie care credeam că e New Delhi.

Nu-mi dau seama cum de am reușit într-o singură Zi să vizităm și orașul vechi, și monumentul funerar al lui Ga-dhi, ridicat pe locul unde a fost incinerat, acum un parc cu vegetație luxuriantă iar în mijloc cu o flacăra ieșind dintr-o piatră neagră de granit, să petrecem câteva ore la Mausoleul Humayun, o copie mai mică a Taj Mahalului, înconjurat de grădini și temple, un loc de o frumusețe liniștită unde mirosul florilor se face în sfârșit simțit, să ajungem la ora rugăciunii de seară la templul hindus Birla, din secolul 17, unde un guru înveșmântat în culori vii și cu ghirlande de orhidee atârându-i de gât încânta în fața credincioșilor așezați în poziție de lotus pe podea, să vizităm și zona guvernamentală cu India Gate, Fortul Roșu, Palatul Parlamentului și Qutab, cel mai înalt minaret de cărămidă. Toate ca o înghițitură mare condimentată care ne răscolea simțurile și pe care fiecare se străduia s-o digere cum se pricepea mai bine. Ne ascundeam unii de alții surpriza și senzațiile, încercam să părem detașați deși eram cu toții răscoliți vizual, olfactiv, cultural, și era doar începutul unei aventuri într-o lume fără egal și fără pretenția de a se vinde altfel decât e în realitate.

La prânz, în loc de dejun (care e adevărat că trebuia să se petreacă într-un loc nu tocmai atrăgător, înconjurat de roiuri de muște și mirosuri înțepătoare), am preferat să umblăm pe străzi, ocolind câinii vagabonzi, lovindu-ne de îmblânzitori de șerpi, copii și cerșetori, am încercat să traversăm strada spre intrarea într-un părculeț prăfuit, dar cum nu erau semafoare, a fost imposibil, am renunțat, iar seara eram pe o terasă într-un cartier al clasei mijlocii, unde un prieten ziarist francez trăiește de peste un an, îndrăgostit de India și de oamenii ei.

Mâncăm la lumina lumânărilor curry, și Frederic ne prezintă invitații lui, cam treizeci de prieteni de naționalități diferite care

pentru câteva luni, ani sau vieți s-au decis să trăiască în New Delhi. Nu mă mai miră nimic. Beau votcă din Tadjikistan adusă de un producător de film, mă întrețin cu Răzvan, un tânăr om de afaceri român care îmi șoptește la ureche că India începe dincolo de New Delhi, din punctul lui de vedere singurul loc unde ca străin poți rezista, să mă pregătesc deci, n-o să mă ducă mintea câtă sărăcie voi vedea, conversez apoi cu o poloneză senină și blondă care îmi ridică moralul vorbindu-mi despre marea dragoste și mi-l prezintă pe Raj, prietenul ei, grație căruia India e un basm, cunosc două elvețience excesiv de înalte care tocmai au sosit în oraș, li se pare excitant mușuroiul uman în care au intrat, dar ele nu doresc decât să vadă Taj Mahalul, mă fotografiez cu patru hinduși cu turbane colorate care zâmbesc bonomi și înțelegători la întrebările mele, parte din politețe, parte pentru că nu vorbesc prea bine engleza. Ei sunt *shick*, îmi explică, nu cumva să-i iau drept musulmani, culoarea diferită a turbanelor nu era întâmplătoare, diferenția caste, meserii, ori triburi războinice.

Apare și un politician local îmbrăcat elegant, care după câteva pahare de vin franțuzesc deconspiră vehement corupția instituțională de sus până jos, noroc că băiatul lui e doctor în America. Dar nici America, mă consolează, n-o mai duce tocmai glorios. Mâncarea piperată îmi sfredelește stomacul, țânțarii sunt strălucitori în lumina lumânărilor, nu mi-e somn, fusul orar nu mai are nicio putere, curiozitatea e ca un drog. Simt că toate pot fi amânate aici oricât, că timpul e chiar un șuvoi energetic în care poți să-ți înmoi doar un deget sau să te lași acoperit cu totul, până la dispariția limitelor.

În cele două săptămâni pe care aveam să le petrec înăuntrul Indiei cuvintele au înghețat de multe ori, s-au întors spre sensuri uitate sau neștiute, și-au cântărit consistența ori s-au reinventat din mers pentru a putea duce încărcătura unei realități intense și diferite de expresia cu care le-am obișnuit. Am călătorit mii de kilometrii, cu mașina, trenul sau avionul, cu ricșa sau bai-ca pe Gange, prin mai multe state, unele preponderent musulmane, altele hinduse, la temple jainiste sau budiste, pe elefanți la fortul din Jaipur, orașul roz de nisip, în Agra la Taj Mahal, construit de un nebun îndrăgostit, la templele Kamasutrei din Kajurahu, la Orcha, cel mai grandios palat al plăcerilor și decadentei, unde oamenii continuă să aștepte descărnați și resemnați la soare trecerea din viața asta în cea viitoare, împreună cu vacile, maimuțele și cămilele în jurul fântânii din piața centrală, la fel

de sute de ani, am ajuns la Varanasi unde incurabilii, leproșii, asceții, aventurierii și credincioșii vin să moară pentru ultima oară, cu promisiunea că sufletul le va merge direct în rai oprind ciclul reîncarnărilor, am înconjurat stupe budiste rostind mantre și am privit cum cenușa trupurilor incinerate era măturată în râu, în peisaje halucinante, în fața templelor care adăpostesc idoli ai cultului falie.

Sunt însă abia după prima zi în India. Mi se declanșează vise abundente, carnale, ca și cum mi s-ar fi deschis cine știe ce canale ancestrale, ori s-ar fi crăpat un univers senzorial bine ferecat de educație sau de inhibiții. Visez chipuri din copilărie, exagerat de mari și de vii, detaliile unor întâmplări din trecut pe care le credeam rezolvate sau depășite, totul puternic și aproape, imagini care trec din vis în realitate și se întorc apoi în camerele întunecoase. Și nu mai știu dacă am pierdut cheia sau am ascuns-o bine.

Prin Deșertul Rajasthan

După doar două zile petrecute în New Delhi, India pare un loc amestecat în culturi suprapuse, abandonat de toți cuceritorii incapabili până la urmă să-l înțeleagă în profunzime ori să-l domine până la capăt. Poate de aici și impresia că orașul nu are personalitate. Arhitectura britanică se diluează în spații prăfuite, senzația de oraș în reconstrucție e mult mai palidă decât aceea a decrepitudinii și părăsirii.

Din New York vorbeam despre India ca despre o țară în mare expansiune economică, gata să primească infuzia de capital străin, să folosească inteligența tinerei generații de computeriști ori medici, pe care în America îi vezi peste tot. Odată ajunși acolo nu am găsit însă prea multe semne de revigorare. Viitorul se ascunsese de noi. Dacă în China comunismul a impus disciplina și rigoarea muncii, anulând valorile spirituale, India nu poate fi înțeleasă în afara religiei care domină viețile celor împăcați cu natura și soarta până la contemplarea existenței acesteia în așteptarea reîncarnărilor viitoare.

Nu știu unde sunt cartierele moderne, clădirile înalte de y 7

sticlă, spațiile elegante de afaceri și birourile economice despre care se vorbește. Și totuși ele există. Visul oricărui indian este y ca de la serviciu să meargă la un club de fitness, să bea cocktailuri pe marginea piscinei. Poți aștepta și 12 ani pentru a deveni membru la un astfel de club în New Delhi. Sistemul castelor funcționează și azi. Cei bogați se lăfăiesc în vile și palate, au servitori, grădinari, șoferi, bucătari. Un

servitor e ieftin, mi se spune, cam 20 de dolari pe lună.

Un prieten american aflat într-o călătorie de afaceri cam în aceeași perioadă în India, a rămas surprins de povestirile mele. El fusese „escortat” doar în astfel de locuri, purtat cu avioane particulare dintr-un oraș în altul, cazat în palate și copleșit de opulența unui strat subțire, invizibil, care pare să nu aibă nicio legătură cu marea de trupuri a cărei singură performanță este supraviețuirea.

...-i

India nu seamănă cu nimic la nivelul desfășurării umane, deși peisajul, templele sau palatele sale pot fi comparate cu altele asemănătoare în alte zone din Asia. Emoția aici este legată în special de oameni. Oameni în armonie cu natura și animalele, cu soarele torid și ploile torențiale. Oameni care forfotesc fără încetare, chipuri resemnate, trupuri uscate, zâmbete, o împăcare firească, deloc tragică, deloc forțată, cu fatalitatea. Oameni care mănâncă pământul de viu. Blânzi supraviețuitori cu existențe aspre. Un drum nesfârșit de trupuri foșnitoare, un fluviu carnal de culori și mirosuri curgând într-o altă dimensiune, pentru care încă nu avem măsura.

În cele două săptămâni am descoperit o lume densă, vibrantă, într-o copleșitoare conspirație cu timpul pentru care cuvintele ar trebui reinventate sau reinvestite spre a descrie spiritul unei planete străine crescută în subcontinentul asiatic.

Plecăm spre Jaipur dimineața devreme. Deși ne așteaptă șase-șapte ore în mașină, nu vom rezista tentației de a ne opri la ieșirea din Delhi la templul Bahai, loc de meditație și rugăciune pentru credincioși aparținând oricărei religii, o construcție de marmură albă în formă de lotus, o floare care își ridică gâtul fragil deasupra apelor stătute simbolizând puritatea și armonia formelor. Doar că nu e atât de ușor să ieși ziua din capitala luată în stăpânire de Oameni, mașini, motociclete, vaci, într-un trafic haotic îngreunat și mai mult de baricadele construcțiilor începute și neterminate.

După trei ore în care mai mult stăm decât înaintăm, învăluiți în praf și claxoane, mi-e clar că nu vreau să mă întorc aici prea curând. Sunt nerăbdătoare să ieșim în largul Indiei, *la țară*, să văd cum arată satele, câmpul, deșertul Rajasthanului. Natura e lăsată în voia ei aici. Pe marginea șoselei apar din când în când așezări greu de numit, bucăți de ziduri care ar fi putut fi case dacă li s-ar fi pus și acoperișul, un fel de bordeie de pământ, corturi și paturi de bambus pe care dormitează

bărbați înfășurați în cearșafuri albe. Fiecare așezare are stocate grămezi de balegă de vacă uscată folosită la aprinderea focului pentru gătit.

În India ai senzația că totul se refolesește până la dezintegrarea în elementele de bază. Satele nu au curent electric, doar câte un chioșc improvizat, reprezentând și „magazinul sătesc” și „cafeneaua”, alături cu un mic generator ruginit care dă lumină singurului bec atârnat deasupra tejghelei.

În adăposturi alături de oameni se așază seara și animalele. Poți să vezi câte o cămilă ingenuncheată lângă patul de bambus, sau câte o oaie culcată pe prag. Curiozitatea îmi e satisfăcută dar inima mi se strânge cu fiecare kilometru făcut înăuntrul marii Indii, cea încremenită în timp, desfășurându-și la nesfârșit trupul uscat, un purtător temporar al sufletului etern purificat prin foc și retrimis să îmbrace altă formă de viață pe marginea drumului care vine de niciunde și duce niciunde.

E greu să accepți că oamenii aceia se nasc, trăiesc și mor pe marginea drumului, fără să aibă aproape nimic, așteptând lunile de vară în care musonul va spăla praful și va crește bruma de recoltă. Doar că în ultimii ani plouă tot mai puțin, iar criza economică e tot mai mare pe fondul creșterii demografice, orezul e insuficient iar inflația agravează lucrurile. Pământul e secătuit, populația însă în creștere.

În ziarele de dimineață abundă știri dintre cele mai tragice: zilnic se sinucid câteva familii de fermieri în statul Rajasthan, incapabili să-și plătească datoriile la bănci, înfometați și fără nicio speranță; bărbatii tineri sunt atrași în clinici unde sub prefextul unui control medical de rutină li se face fără știrea lor vasef tomie pentru a opri înmulțirea populației, crește numărul cerșetorilor, prostituția, traficul de organe... Te-ai aștepta ca într-o astfel de lume unde sărăcia celor mulți este covârșitoare să fie multe furturi, jafuri și crime. Paradoxal, infracționalitatea este însă scăzută sau nu mai mare ca în alte țări. Valorile spirituale primează aici, religia funcționează ca o instituție pașnică a liniștii sociale.

Nu știi prea mult despre birocrăția introdusă de britanici, dar pot să-mi imaginez câte ceva despre slăbiciunea lor de azi. Ni se spune că forțele de ordine și pază sunt în special pentru protecția guvernanților, persoanelor oficiale ori proprietăților celor bogați care nu se aflau însă pe traseul nostru turistic. La întrebarea ce se întâmplă

dacă are loc vreun accident sau dacă i se face cuiva rău, vine poliția? Dar salvarea? Ghidul a zâmbit misterios: Nu vine nimeni, mai bine rugați-vă. Și dacă moare un turist? am insistat jumate în glumă, jumate în serios. Îl ardem și îl suflăm în Gange, ne-a răspuns ghidul zâmbind ambiguu. E timpul să lucrăm puțin la karmă, ne-am gândit, deși părea cam târziu și în orice caz inutil.

Am supraviețuit. Apunea soarele când am ajuns în Jaipur, faimosul Pink City, capitala Rajasthanului, fondat în anul 1727 de Maharajahul Mohit Krishnia și pictat în 1876 în roz, de fapt în culoarea nisipului, pentru a celebra vizita Prințului de Wales. Pe colinele din jur se ridică fortul Nahargarh și la intrarea în oraș Palatul Vânturilor, în mijlocul lacului Maotha. Zidurile palatului au 953 de ferestre mici deschise prin care circulă vântul. Străzile perpendiculare sunt înțesate de bazaruri și tarabe, orașul viațește de mișcare și culori, motociclete și ricșe, capre și măgari. Peste 2, 7 milioane de locuitori și animale mai multe ca oriunde plimbându-se liniștite pe stradă ori folosite la transportul a tot felul de saci, baloturi sau bidoane cu lapte proaspăt.

Orașul a fost construit conform principiului arhitectonic hindus, multiplu de 9 (Mandala, cunoscută ca Pithapada), semnificând cele nouă planete ale vechiului zodiac astrologie. Jai

Singh II, arhitectul orașului, era și un renumit astronom. Arterele comerciale sunt și ele 27, multiplu de 9, având câte o stradă care le taie pentru fiecare planetă. De pe vârful clădirilor în paragină sar maimuțe în crengile copacilor sau pe tejgheaua vreunui vânzător de fructe. Orașul, înconjurat de ziduri și porți pictate, pare un teatru de nisip, o scenografie creată pentru spectacolul uman care nu e mai prejos decât decorul spectaculos.

A doua zi ne trezim la cinci dimineața pentru a lua elefantul care ne va urca la Fortul Amber din secolul XVI. Așteptăm aproape o oră la coadă să ne vină rândul la elefant. Ne vom întoarce însă într-un jeep, elefanții nu au voie să facă mai mult de trei drumuri pe zi, s-a dovedit că sănătatea le este afectată la efort prelungit. Ne simțim vinovați și îi dăm un bacșiș bun stăpânului care ne arată mereu că elefantului îi e foame. O bancnotă cade pe jos, elefantul o ridică din nisip cu trompa și i-o întinde stăpânului care mai cere un bacșiș pentru inteligența animalului. La sfârșit ne va arăta că de fapt e o femelă și în plus gravidă și ne mai cere un bacșiș pentru lărgirea familiei.

Nu e mare plăcere pe elefant. Din când în când ne trezim cu un

duș fierbinte, când își scutură obosit trompa. Ne bălăngănim pe spatele lui mai degrabă stingheriți. Experiența e făcută să creeze mai mult o senzație de turist care să aibă ce povesti la întoarcere. Nici pe cămilă nu e mai bine. Dar pe jos e imposibil. Copiii ne pândesc peste tot să ne vândă te miri ce. Ne vom alege din politețe cu mulți elefanți de lemn și os, pandantive, cuțite, fluieri, șaluri și *ganeshi* de fildeș, spre bucuria prietenilor și familiei.

După amiaza pe stadionul orașului din nou elefanți, denata asta frumos împodobii pentru festivalul anual, o explozie de costume, dansuri și muzică, măști, parada animalelor mari și blânde strălucind de pietre semiprețioase și brocarturi.

Căldura e năucitoare, oboseala ne încetinește reacțiile, traversăm strada și aproape că ne lovim de un elefant. O maimuță ne atinge cu coada. Nu m-aș mira să ajungem să ne citim viitorul într-o picătură de apă sau trecutul într-un fir de nisip.

Seara se aprind focuri în intersecțiile orașului, în fața templelor, pe străzi. Începe sărbătoarea culorilor, *Holi*. Adorm cu televizorul deschis pe un meci de cricket, încă o urmă a imperiului britanic care a lăsat în urmă ce-a putut într-o lume care își vede tăcută de drumul ei mai departe. Continui să visez tumultuos, chipuri care se aglomerează grosolan, cu trăsături primitive, figuri zgomotoase care își strecoară pentru câteva secunde capul în cadru și apoi dispar ca într-un teatru cu păpuși în mărime naturală, chipuri fardate sau doar colorate de căldură.

Dragoste și absurd

Din Jaipur plecăm spre Agra, un drum cu autobuzul care va dura cam șapte ore. Mă alătur grupului meu de americani corciți (cu excepția unui colonel în rezervă, mormon din Utah și a unui comerciant plin de tatuaje din Las Vegas), evit o maimuță care se postase în fața autocarului, maimuțărindu-se spre delectarea turiștilor pentru câteva rupii pe care un bărbat slab, desculț și fără dinți îi strânge într-un chipiu ponosit.

Agra, locul unde nu e bine să întârzii prea mult. Și probabil că nu ar fi mulți care să-și dorească să ajungă acolo dacă nu ar fi Taj Mahalul, decretat una din minunile lumii, unde însă dragostea atinge absurdul. Împăratul Shah Jahan, deținător a nenumărate neveste, amante și sclave, a căzut în mod ironic grav îndrăgostit de una din soțiile lui care a murit născându-i al treisprezecelea copil și i-a comandat un

mausoleu a cărui construcție a durat zeci de ani și la care au lucrat mii de oameni. La sfârșit a mai

* y ordonat și să li se taie degetele celor care au realizat decorațiile în marmoră pentru a nu mai putea repeta vreodată tehnica și motivele artistice. Taj Mahalul e cu adevărat de o frumusețe liniștită și curată, doar megalomania împăratului musulman îl transformă într-un simbol al fanatismului și puterii.

Am ajuns la intrarea în Taj Mahal dimineața, când soarele nu părea prea ostil și nici coada la celula electronică de securitate prin care sunt obligați să treacă vizitatorii nu era prea mare. În schimb, cerșetorii se întindeau deja de-a lungul zidurilor, iar vânzătorii de suveniruri erau mai mulți ca oriunde. Tineri costelivi, agitați, mișcându-se agil de la un autocar la altul, urmărind turiștii cu tenacitate și cu bună psihologie, încât e aproape imposibil să nu le cedezi. Evitați să le vorbiți sau să-i priviți în ochi, am fost instruiți. Dar poți?!

Tinerii zornăindu-și marfa ne înconjoară agresivi (cuvântul agravare, spunea o turistă, vine probabil de la Agra...). Mergem în grup compact, cu capul în jos, stânjenți, iar vânzătorii tot mai excitați ne taie calea.

Urc în microbuz bucuroasă că am scăpat de data asta fără niciun elefant sau vreun colier de care n-am nevoie. Microbuzul e plin, rămân în picioare și mă sprijin de rama ferestrei deschisă din fața mea. În acel moment o duzină de brățări îmi alunecă pe mână. Încerc să le scot pentru a i le înapoia tânărului care îmi zâmbește larg de pe trotuar, dar el insistă lăudându-și marfa, îi spun că nu le vreau, dar se face că nu înțelege, îi spun că nmm bani, *Jater*", îmi răspunde și între timp mașina pornește și intru în panică, vreau să-i arunc brățările pe fereastră, nu le-am plătit și băieții ăștia sunt și-așa năpăstuiți, dar ghidul mă liniștește: „Vă va aștepta la întoarcere, îi plătiți atunci”. „Dar o să mă mai țină minte?” Ghidul zâmbește de parcă i-aș fi spus cel mai naiv lucru din lume. „Nu vă temeți, vă recunoaște cu siguranță. E tehnica lor să agațe turiștii”. Nu-l cred.

Spațiul din jurul mausoleului e aglomerat la refuz, zilnic vin aici mii de vizitatori, zeci de autobuze. Brățările îmi zornăie pe braț, turiștii din microbuz mă privesc dojenitor, mă uit stânjenită pe fereastră și-l văd pe băiat făcându-mi vesel cu mâna. E desculț, are un tricou ponosit și o pereche de pantaloni rupți. Mi se strânge inima. Nu îmi pun

problema că nu îmi doream brăţările lui, sunt acum chinuită că nu voi ajunge să i le plătesc.

Dacă tot mi-am stricat ziua accept nepăsătoare o fotografie de grup în faţa intrării la Taj Mahal. Tot ghidul îmi explică politicoasă că deşi avem aparatele noastre personale, trebuie să-i lăsăm şi pe oamenii aceia să facă un ban. Din primele zile în care am ajuns în India am învăţat că trebuie să accepţi cât de multe servicii pentru a le da indienilor şansa de a câştiga ceva, de multe ori singura lor sursă de supravieţuire.

Am ezitat odată să luăm ricşa doar pentru că ne era milă de bătrânul numai piele şi os care ar fi trebuit să pedaleze o bicicletă ruginită cu noi în spate. Ne-a privit implorator, refuzul nostru însemna doar mai puţin orez pe masa copiilor. Pe de altă parte, corupţia instituţiilor indiene nu e un secret pentru nimeni. Ca să fie angajaţi în serviciile publice, indienii cu educaţie minimă sau medie au nevoie de relaţii şi trebuie să dea sume considerabile de bani. Salariile sunt însă infime. Îi lăsăm deci, învingându-ne jena, să ne care genţi uşoare pe care le-am putea foarte bine lua singuri pe umăr, să ne deschidă uşa, să ne facă pantofii, să ne aducă apa, să cheme taxiul, şi multe altele doar pentru a le oferi bacşişul care pentru ei înseamnă cu adevărat un ajutor.

Am cumpărat odată de la un adolescent un pandantiv din os de cămilă. Imediat au mai apărut trei băieţi gata să-mi vândă încă douăzeci. Le-am explicat că nu preţul (probabil cam 2 dolari) mă oprea să mai cumpăr şi altele, dar pur şi simplu nu aveam ce face cu atâtea. Au insistat, mi-au spus că sunt elevi, că au nevoie de bani pentru haine şi cărţi, le-am oferit atunci o bancnotă mai mare pe care însă au refuzat-o, ei voiau să le cumpăr marfa, m-au convins, am mai luat câteva coliere, iar ei mi-au oferit unul gratuit la sfârşit în semn de mulţumire.

India e mereu altfel decât îţi imaginezi. I-am spus povestea ghidului nostru care m-a privit din nou ca pe o naivă: „Şi la sfârşit nu v-au propus să mergeţi cu vreunul din ei acasă, să vă arate cum trăieşte o familie de indieni? Şi la urmă să vă ceară o donaţie...? Şi ştiţi că toţi aceşti copii sau adolescenţi care vând suveniruri pe străzi, în parcări sau în faţa monumentelor turistice sunt manevraţi de o mafie, că banii nu le revin lor ci celor care îi folosesc?” L-am privit suspicioasă.

Mai târziu, în gara din Agra, invadată de muște, hamali, cerșetori, lustragii de pantofi, vânzători de nimicuri, femei cu sugari în brațe privindu-ne implorator cu mâna întinsă, autocarul nostru a fost imediat înconjurat de copii handicapați, deformați de elefantism sau poliomielită. Imaginea era sfâșietoare. Aveam să citim însă în ziare că mulți sunt intenționat schilodiți tot de grupuri mafiote care îi folosesc ca cerșetori.

Grupuri masive de vizitatori musulmani admiră bijuteria civilizației lor, din păcate apuse în timpurile moderne. Am înconjurat și noi de câteva ori acea imensitate ridicată doar pentru a adăposti un sarcofag mic, am făcut fotografii, ne-am păzit buzunarele, și am ieșit pe esplanada de marmoră de unde ai perspectiva grădinilor și celor două moschei care încadrează Taj Mahalul. Între timp soarele dogorește amețitor. Esplanada e însă în umbră și grupuri de femei musulmane stau așezate în cercuri pe jos. Mă așez lângă ele și gestul meu susținut de fusta lungă și zecile de brățări care îmi ajung până la cot le face să mă privească amuzate, curioase, cu o simpatie reținută. Le par poate cumva evadată din cultura lor într-o lume pe care nu știu dacă o admiră sau o ironizează.

Ieșim pe poarta Taj Mahalului odată cu alte sute de vizitatori epuizați de oboseală și căldură. Microbuzul electric ne aduce în parcare uriașă unde fără ghid n-am identifica niciodată care e autobuzul nostru între zeci asemenea care își așteaptă turiștii. Vânzători și mai mulți decât dimineața se năpustesc pe noi simțindu-ne cu nervii slăbiți. Când pun piciorul pe scara autobuzului, apare și băiatul meu să-și recupereze banii pe brățări. Răsflu ușurată și nu obiectez când îmi cere dublu decât atunci când mi le strecurase cu dibăcie pe mână.

Din Agra luăm trenul spre Kajurahu. Din fericire suntem la clasa întâi. Aer condiționat, ziare, sticle cu apă, fotolii confortabile. Cei mulți și fără resurse călătoresc ca sardelele, atârnând ciorchini pe uși sau deasupra pe tren.

Câteva ore se vor perinda prin fața ochilor noștri aceleași peisaje dezolante, oameni și animale amestecate cu natura și pământul pe care nu și-au propus să le cucerească. Bucăți de ziduri și paturi de bambus prin așezări rurale, câmpuri virgine sau cultivate cu sudoarea trupurilor plâpânde înfășurate în sari și cearșafuri albe. Lângă mine un tânăr indian citește *Frații Karamazov* în engleză. În rândul din față o

femeie în vârstă, cu siguranță dintr-o castă nobilă, își scoate din geanta Louis Vuitton celularul și își cheamă șoferul s-o aștepte la gară. India are să-și păstreze misterele, extremele și contradicțiile până la sfârșit.

Pe treptele ultimei vieți

După câteva zile ale sejurului meu indian, când șocul unei culturi atât de diferite trecuse, când mă așteptam să mă obișnuiesc oarecum cu spiritul locurilor, m-am trezit cu sentimentul că oricât aş călători în interiorul acestei țări, oricâte orașe, palate musulmane, moschei, stupe budiste, temple hinduiste ori jeneiste aş vedea, nu voi înțelege India niciodată. Un sentiment care poate să fie provocator ori să-ți inducă resemnarea. Instinctiv, pentru a fi oarecum în armonie cu acea lume în care timpul pare să nu aibă putere, am ales renunțarea. Am încetat să mai caut explicații, să găsesc motivații, să mă mir sau să aștept altceva decât repetiția unui ritual etern, egal cu el însuși, exersat pe un teritoriu de trupuri și ele resemnate.

E ziua în care zburăm de la Kajurahu la Varanasi, orașul sfânt al Indiei, între cele mai vechi orașe locuite din lume, locul unde hindușii din toată lumea visează să ajungă și, chiar mai mult, să moară, respectând credința conform căreia sufletul li se va duce direct în Rai, oprind ciclul reîncarnărilor. Varanasi e și orașul Shivei, zeul distrugerii, cel mai venerat în India, odată ce distrugerea face loc unui alt început, unui alt ciclu de viață, în căutarea iluminării și perfecțiunii.

Varanasi, orașul spiritual și mistic, unde morții sunt arși iar cenușa le este suflată în Gange, va fi cu atât mai șocant cu cât venim din Kajurahu, un sat liniștit mai puțin atacat de industria ttristică, faimos pentru templele decorate cu scene erotice din Kg-nasutra. Cuvinte cheie pentru hinduși: sex, foc și moarte, sunt legate între ele prin ritualuri, credințe și practici vechi de mii de ani.

În sate izolate încă și azi se mai practică *sati*, ritual de sacrificiu al văduvelor. Dacă le moare bărbatul, tradiția le obligă pe femei să-și ia singure viața aruncându-se în foc pentru a-și dovedi dragostea. Sunt ajutate de membrii familiei și prieteni apropiați, li se dau droguri pentru a le diminua frica și durerea, iar dacă refuză, sunt forțate s-o facă. Rajii, războinicii din provincia Rajastan, mândri și iuți la mânie, sunt renumiți și prin gelozia lor, gata oricând să sară la luptă pentru a-și apărea onoarea.

Femeile au avut mereu un statut controversat în India. Sunt mai numeroase decât bărbații, dar în anumite provincii nu se bucură nici

azi de drepturi egale. Procentul lor de alfabetizare este mult mai mic decât al bărbaților, ca urmare sunt folosite la munci necalificate. Le vezi peste tot mișcându-se încet, cărând pe cap coșuri cu nisip, vase cu apă, găleți cu pământ, înfășurate în *sari* în culori vii și cu un copil mic în brațe. Dacă bărbați costelivi mișună peste tot, femeile sunt ținute mai mult în jurul casei, plinuțe și vesele, în ciuda vieții austere. Par mereu curate în ciuda prafului și condițiilor precare de existență. Unele misterioase, frumoase, altele fără vârstă, cu pielea arsă de soare și gesturi leneșe. Unele privind lumea prin ferestre mici, altele lăfăindu-se pe perne în balcoane. Pot fi cu ușurință exploatare, dar pot și provoca pasiuni mistuitoare.

Dacă Taj Mahalul a fost construit pentru a adăposti trupul neînsuflețit al soției unui împărat, în Orcha, cel mai spectaculos palat al plăcerilor și decadenței, alt rege avea să construiască un grandios pavilion pentru curtezana sa, fermecătoarea cântăreață și dansatoare Rai Parveen. Răsfățul și pedeapsa, ritualurile și credința ating în India extreme. Oamenii se supun docili tradițiilor și idolilor, acceptându-și sacrificiul și salvarea care curg egal din gurile celor peste 300 de milioane de zei.

În India ce nu e depresiv e monumental, sărăcie imensă și o resemnare blândă a oamenilor reîncarnați în același praf de mii de ani, și din loc în loc urme fantomatice ale unei civilizații cândva prospere, ridicată însă deasupra aceleiași uriașe jertfe umane care nu cere nici milă nici ajutor, doar o acceptare în afara sistemului nostru de judecată și valori. Cum să explici magicul acelor ținuturi care îți repugnă dar te și seduc, te resping dar te cheamă înapoi, sfredelindu-ți simțurile, provocându-te să mai încerci o dată să înțelegi ceea ce ei, indienii, nu și-au propus vreodată să descifreze. Credința funcționează acolo ca un drog. Din ea își trag puterea să supraviețuiască și amărății, pe ea se bazează sistemul castelor, îi împacă pe *untouchable* cu maharajahi și face posibilă coexistența unor lumi paralele care nu se intersectează aproape niciodată.

Ajungem în Varanasi, pe numele lui vechi, Benares sau Kashi, la apusul soarelui. Tot ce știam despre acest oraș sfânt era din paginile citite în Eliade despre exodul pelegrinilor spre Meca hinduismului, (numită și orașul templelor, capitala culturală sau religioasă a Indiei, orașul luminilor sau al învățăturii). Aici Buddha și-ar fi ținut prima lecție, la Sarnath. Mai știam că Allen Ginsberg stătuse doi ani aici

meditând și căutându-și calea spirituală, primul vestic care a incantat mantra Hare Krishna. Octavio Paz a fost numit în 1962 ambasador al Mexicului în India și în cărțile dedicate experienței sale pe subcontinentul indian, Varanasi are un loc special. Aici se spune că a fost inițiată *Ayurveda*, „știința vieții”, sistemul de medicină tradițională indiană devenit o formă alternativă pentru medicina vestică. Mark Twain spunea că Benares este mai vechi decât istoria, vechi decât tradițiile, chiar mai vechi decât legendele și arată de două ori mai vechi decât toate astea laolaltă.

Fascinația pe care acest loc de rugăciune și reculegere l-a avut pentru artiști, muzicieni, scriitori și filosofi este dublată de atracția pentru milioane și milioane de credincioși, aventurieri, bandiți, cerșetori, preoți, bolnavi în stadii terminale, leproși, handicapați, drogați, nebuni care își caută salvarea sau refugiul, rostul sau sfârșitul.

Dar toate cuvintele, imaginile și închipuirile se evaporă odată ce intrăm mai adânc în oraș. Seara pe malul Gangelui are loc procesiunea lampioanelor, ceremonial religios în care sunt aprinse focuri și lămpi, credincioși amestecați cu turiști și curioși meditează și incantează, se roagă pentru purificarea spirituală, aruncă lumânări și flori galbene pe Gange, se aud clopote și tălângi, vibrează aerul de sunete și mirosuri. Luăm o ricșă-bicicletă pedalată de un bătrân costeliv în sandale rupte. Îi auzim gâfâitul și răsuflarea precipitată prin gura fără dinți și ne simțim vinovați. El ne zâbește recunoscător că l-am ales să ne ducă pe malul Gangelui unde spectacolul, parte misterios, parte turistic, e gata să înceapă.

Drumul e însă neașteptat de lung și pe măsură ce ne apropiem de fluviu, aglomerația devine înfricoșătoare. Ricșa noastră trece la milimetru de motociclete, vaci, mașini jupuite, maimuțele sar pe deasupra, o lumină grea portocalie învâluie praful, claxoanele, dangătul clopoțelilor, foșnetul străzii compacte cu trupuri. Îmi țin picioarele strânse și mâinile pe lângă corp de teamă să nu-mi fie smulse din mers de câte o motocicletă care trece în viteză cu trei sau patru ghemuiți deasupra ghidonului.

La un moment dat e imposibil să mai înaintăm. Plătim și o luăm pe jos duși de valul de oameni care se îndreaptă spre treptele care coboară în Gange. Pământ răscolit, cleios, vânzători de mărunțișuri, capre, cerșetori, copii mai mult goi, îmblânzitori de șerpi, femei flămânde, asceți pictați pe față și cu ghirlande de flori atârându-le pe

corpul descărnat, febră, disperare, mirosuri înecăcioase, un aer material, greu, să-l tai cu cuțitul. E întuneric. Treptele sunt deja saturate de trupuri în așteptarea ceremonialului. Focurile se ridică în cântecele credincioșilor care îți dau fiori.

Luăm o barcă și vom privi totul de la distanță, plutind pe Gange, asediați de țăntari și de copii care ne sar în barcă să ne vândă flori mici galbene și lumânări pe care trebuie să le dăm drumul pe apă odată cu dorințele noastre. Ne supunem la orice, dezorientați și copleșiți. Sunt și fericită și nefericită, mă simt norocoasă că am ajuns acolo dar tot ce-mi doresc e să scap sănătoasă și nevătămată. Nu simt nimic sfânt, doar un show bine pus la punct, preoți și tot felul de guru cântând răgușit în microfoane pe fundalul clopotelor care bat fără încetare.

A doua zi, la 5 dimineața, înainte de răsăritul soarelui, suntem din nou într-o barcă pe Gange, de data asta pentru ritualul purificării trupurilor, în timp ce pe mal sunt arși morții din ziua precedentă. Ziua peisajul e grandios dar nu mai puțin înfricoșător. Aerul la fel de pestilențial. Port o mască spre disperarea soțului meu care se simte rușinat. „Tu și japonezii ăștia, e caraghios...”. Nu era deloc.

Ziua e și mai rău. Mirosul sutelor de cerșetori care trăiesc și își fac nevoile chiar acolo, pe pietrele umede ori pe pământul cleios, se amestecă în cel al animalelor jigărite și al trupurilor arse peste care membrii familiei aruncă uleiuri, flori și esențe care ajută ca arderea să fie mai rapidă și mirosul de carne arsă deturnat în ceva greșos. Plutește în aer cenușa trupurilor frecătoare și particule materiale imemorale. Hainele mele îndva albe (cum văzusem în filme că se poartă în India) au ajuns de culoarea Gangelui învolburat!

Palate și temple înalte se aliniază pe mal și la picioarele lor *ghaturile* adună sute și sute de pelerini care vin să se scalde în Gange. Unii intră îmbrăcați, alții goi pușcă, unii se cufundă de câteva ori, alții se freacă bine cu săpun, femeile spală rufe, animalele se răcoresc și ele, unii beau din apa aceea spre purificare totală, alții mătură în ea cenușa vreunei rude cu bucăți de trup nears cu tot. Pe mal sunt întinse la uscat sari și bucăți de pânză ale celor care se scaldă în apa sfântă. Par steaguri întinse la soare, însemnele capitulării pe malul fluviului sfânt și devorator.

În timpul musonului Gangele se umflă acoperind treptele, se ridică până la ferestrele templelor și palatelor, ia cu el oameni și animale, obiecte și spirite, bucăți de trupuri, așteptate de crocodili și

corbii care se rotesc în cercuri deasupra apelor.

Încă o zi într-o lume în care miracolele sunt doar cenușă.

y

Dacă n-aș fi îngrozitor de obosită, normal ar fi să am insomnii. Dar nu mai am putere pentru nimic. Noaptea mă soarbe și mă cufund în apa ei maronie. Nicio scânteie la orizont. Visez cenușă.

Imperii de orez

Stau întinsă pe un pat de lemn, cu două prosoape sub cap, îmbrăcată într-o pijama de bumbac largă în ai cărei pantaloni ar mai încăpea trei ca mine. Aștept tensionată. Femei delicate foșnesc pe coridoare în fuste lungi de mătase colorată și cu orhidee în păr. Se mișcă repede, cu palmele împreunate și capul plecat, zâmbind continuu. Misterioase. Dacă aș fi știut ce îmi pregăteau!

Pe culoare apar umbre de bărbați sau femei în papuci și haine de pânză ca ale mele și dispar repede după vreo perdea albă sau într-una din camerele asemeni celei în care aștept de ceva timp. Aerul condiționat îmi bate drept în frunte și vapori aromați de ierburi arse învăluie camera simplă unde în curând o thailandeză mică va intra desculță, tot cu capul plecat, în pantaloni negri și bluză de culoarea orhideelor purpurii. S-ar presupune să fiu relaxată, odată ce mă aflu într-o Spa din Bangkok, la care visam de mult.

Masajul thailandez, rezultatul unei școli de tradiție datând din secolul 16, îmbinând reflexologia cu presopunctura, a devenit aproape o datorie pentru oricine ajunge în Țara Zâmbetelor, unde cuvântul *fericire* – din nimic – e folosit chiar mai mult decât în America, specializată în fericire – din orice.

Femeia se urcă în pat lângă mine, îmi ia tălpile în palme, *Ok, madame?* îmi desface apoi cu dexteritate picioarele și își proptește talpa în axila mea dreaptă imobilizându-mă. De parcă ar fi știut că aș cam fi vrut să fug. Deschid ochii îngrozită și dau de zâmbetul ei senin și de orhideea din păr care acum îmi place mai puțin. Timp de două ore mă voi afla în mâinile ei. Și nu doar. Va folosi degetele, pumnii, coatele, genunchi, călcâiele, îmi apasă fiecare centimetru, îmi răsucește mâinile, și cu mișcări agile se strecoară pe sub mine sau mi se urcă pur și simplu pe spate. Totul ușor pentru ea, ca un balet. De durere nu mai simt nimic. Aproape adorm. Nu e însă o idee prea bună.

Micuța thailandeză iese din cameră și se întoarce cu o pungă îndesată cu ierburi înfășurate în prosoape subțiri din care ies vapori

fierbinți. Cu măciulia asta încinsă îmi va apăsa din nou fiecare centimetru, din tălpi până în creștet. Mă ia amețea. De câte ori deschid ochii speriată de ce idei va mai avea maseuza mea, văd zâmbetul imperturbabil și mi-o imaginez ca pe o pasăre tropicală ciugulind din trupul meu lipsit de apărare. *Ok, Madame?* în fine, termină impetuos legănându-se pe umerii mei, împletindu-mi mâinile și picioarele și sucindu-mi gâtul.

Refăcută nervos și bine bătută, cu vânătaii care îmi vor aminti mult timp de răsfățul thailandez, sunt gata să iau Bangkokul în piept. Nu prea știu însă de unde să încep și unde ar trebui să mă du, e dornică să cad pur și simplu în clișeul turistic văzut în filme al unui oraș vibrant, senzual, decadent, cu piețe plutitoare, cu cartierele *luminilor roșii*, cu cazanele de supă aburită pe marginea trotuarelor ca în reportajele lui Anthony Bourdain. Lui nu îi e teamă să mănânce în stradă din vasele de tablă pe care femeile le spală într-un lighean în fața ta. Dar în afară de câteva tarabe tradiționale cu pește sărat, uscat sau lăncezind pe grătar, lângă hotel e doar un *7 Eleven* și un *Mall* pe tip american cu mărfuri chinezești ca o ironie a globalizării. Că Europa se plânge de standardizare și de invazia americanismului ori că în America totul e *made in China* mi se pare deja mai puțin grav decât colonizarea și devalorizarea civilizațiilor și culturilor vechi de către *imitații chinezești autentice*. Și revolta mea e abia la început.

În săptămânile când am umblat prin sudul Asiei, din Thailanda și Burma, până în Laos și Cambodgia, ochiul ne-a fost sufocat în permanență de mormane de adidași, tricouri și tot felul de mărfuri chinezești de 99 de cenți depozitate în cantități nesfârșite peste tot, chiar și unde te-ai aștepta mai puțin. Bazaruri de zi și de noapte, piețele din jurul templelor budiste ori din sate mici unde băștinașii vând broaște, viermi, șerpi, șobolani, porci mistreți, manguste, animale din junglă ori fructe tropicale, sunt și ele pline de chinezării oferind un spectacol jalnic al degradării oricăror tradiții, insinuării în culturile autentice și anulării lor prin imitații grosolane. Mătasea, bumbacul și pashmina cambodgiană sunt poliester, jadul și rubinele thailandeze sunt sticlă, fildeșul și lemnul sunt plastic. Artizanii și meșteșugarii locului nu mai au nicio șansă, odată ce totul e contrafăcut și vândut pe nimic sub etichete false.

Ies pe stradă și în afară de mirosul de canal și de pește uscat la soare, nimic din aromele Indochinei din imaginația mea ori din

peliculele cu James Bond. Bangkok e un oraș cenușiu, dar cu mașini vii colorate, taxiuri roz, tuk-tukuri zgomotoase din care iese fum înecăcios, autobuze cu scene boliwoodiene, reclame agățate peste tot în care din loc în loc chipurile regelui și reginei (din tinerețe) zâmbesc printre mănunchiuri uriașe din fire, sârme, cabluri de telegraf și electricitate atârând ca lianele deasupra trotuarelor. Despre rege, numai de bine... (deși cultul personalității e evident), în schimb regina, mai puțin simpatizată, e bombănită de băștinași, bănuită că ar trage tot felul de sfori prin partidele politice și că nu ar fi străină nici de unele acte de corupție.

Thailanda, pe vechiul ei nume Siam, care în sanscrită înseamnă *întunecat* sau *brunet*, nu a fost niciodată colonie străină. După sfârșitul monarhiei absolute în 1932, au urmat 60 de ani de dictatură *i* 7

militară până la instaurarea unui sistem democratic guvernamental. Dacă vorbești însă cu un thailandez, cu tot respectul pentru rege considerat binecuvântat de divinitate, îți va spune că Thailanda este „aproape” democrată, iar mișcările antiguvernamentale care apar periodic spun chiar mai mult. Și totuși, pe de o parte un șir lung de regi Rama, pe de altă parte credința budistă, au ținut-o cumva pe linia de plutire. O țară așezată, săracă dar curată, cu oameni muncitori și răbdători, nu desperați, nici delăsători. O țară normală, în care tema fiecărei zile este supraviețuirea, fără ostentație ori fatalism. Dacă în India în ciuda faptului că totul e învăluit în praf, mizerie și sărăcie, oamenii sunt îmbrăcați în culori vibrante, în Thailanda curățenia maschează bine austeritatea economică, iar oamenii se îmbracă simplu, în culori terne.

Și spre deosebire de multe țări din Asia, strada are o tonalitate calmă, fără stridențe de niciun fel. Nimeni nu strigă, nu are un comportament exagerat, nici chiar în piețe nu auzi vociferări din partea țăranilor care ar vrea să atragă cumpărători laudându-și marfa, nu ești agresat și nici hăituit de vânzători ori cerșetori. În public thailandezii sunt reținuți și discreți, nici guralivi nici insistenți, respectându-și tradiția cu reguli de conduită pentru viața privată și cea socială. Salutul constă în împreunarea mâinilor, aplecarea capului și un zâmbet. Să bați pe cineva pe spate, să gesticulezi sau să-ți arăți afecțiunea zgomotos sunt semne de impolitețe. Capul este considerat și la propriu și la figurat partea superioară a trupului. Să atingi capul cuiva ori să arăți spre oameni sau lucruri cu piciorul sunt de-a dreptul

apucături grosolane. Iar când intri în casa unui thailandez, trebuie să-ți scoți pantofii la ușă.

Limba thailandeză, cu 36 de vocale! este și ea mai puțin aspră, tonală, analitică și muzicală, bazată pe inflexiuni și intonații, incluzând cuvinte din sanscrită, pali și limba veche a khmerilor. Se vorbește încet, se zâmbeste mult și multe își au răspunsul în tăcere.

În jur de 85 la sută din locuitorii Thailandei sunt budiști sau urmează forme ale filosofiei budiste a moderației și liniei de mijloc, fără excese, fără rai și iad, fără zei și fără lumea de apoi. Și totuși budismul thailandez este un amestec ciudat de superstiții cu hinduism, cu reguli adaptate din mers la modernitatea și urgența zilei, inclusiv cu cele ale călugărilor din templele izolate în munți. Prosperitatea unei așezări sau comunități se judecă după mărimea și bogăția templului, ambele legate în special de dimensiunile statuii poleite a lui Buddha. Unele pot avea culori țipătoare, după standardele noastre estetice, sunt bătute în oglinzi colorate, dominate de auriu și portocaliu.

Dar cele mai impresionante temple sunt cele din Bangkok, construcții opulente care se întind pe mari suprafețe, reunind o colecție de monumente și clădiri magnific decorate: Wat Phra Kaew, considerat „cel mai sfânt” templu budist din Thailanda, ridicat pentru celebrul *Buddha de jad* pe care regii l-au mutat dintr-o capitală în alta și l-au îmbrăcat în costume de vară, de iarnă sau de ploaie, și Wat Pho care adăpostește un uriaș Buddha culcat, imposibil de fotografiat de la cap la tălpi. Degetele lui Buddha sunt toate egale, amintind că toți ar trebui să fie tratați egal, tot o ironie în lumea asiatică a marilor discrepanțe. Și Bangkokul este un oraș inegal, al contradicțiilor și extremelor, cu cartiere elegante și străzi insalubre, cu forfotă de zi și febră de noapte, și probabil că m-ar fi impresionat mai mult dacă nuș fi fost înainte în India care poate anula orice surpriză ulterioară și bate orice concurență în materie de șoc vizual, olfactic, senzorial.

Aglomerarea din Bangkok nu mai înseamnă mare lucru după ce ai fost în Jaipur unde dacă arunci un ac, va cădea cu siguranță în capul unui om, unei vaci, unui elefant, unei maimuțe, pe vreo motocicletă sau ricșă. Poluarea în schimb ține bine pasul. Mulți localnici poartă măști. Toată Asia trăiește cu mâna la gură.

Bangkok, capitala Thailandei din 1768, are în limba thai cel mai lung nume cu putință, semnificând: *Orașul îngerilor, Marele oraș, Reședința lui Buddha de Smarald Orașul impregnat de Zeul Indra, Marea*

Capitală a lumii dăruită cu nouă pietre prețioase, Orașul fericit abundând într-un enorm Palat Regal care seamănă cu grădina raiului unde domnește zeul reîncarnat, Orașul dăruit de Zeul Indra și construit de Zeul Vishanukam.

Îți poți petrece o după-amiază întreagă hoinărind prin parcul Palatului Regal, un complex de clădiri monumentale și temple sfinte, cu grădini de orhidee și copaci pitici tunși decorativ, intersectându-te cu turiști – în special nemți sau ruși – ori cu călugări budiști înfășurați în pânzele lor portocalii, vișinii sau galbene. Femeile, măicuțe îmbrăcate în pânze albe, sunt acceptate în puține temple, și doar ca să gătească călugărilor fără să aibă însă voie să le atingă bolul în care în fiecare dimineață adună de la credincioși mâncare sau bani. Practic călugării budiști trăiesc doar din donații, astfel își strâng bani pentru studii, cărți, mâncare, și mai nou, computere sau celulare. Iar credincioșii îi răsfață. Nu prea vezi călugări slabi în Thailanda.

Ziua unui *monk* are un același ritual: se scoală foarte devreme, își iau un castron mare de ceramică și pleacă în oraș și în piețe să îl umple. Au obligația să se întoarcă la ora 8 înapoi în templu, iau micul dejun din ce au adunat, apoi meditează, incantează, studiază, iar după ora 12 când iau prânzul, nu mai au voie să atingă nici mâncare nici apă până a doua zi. Băieții pot deveni *monk* de la 11 ani și pentru mulți statutul de călugăr budist este până la urmă o opțiune de a supraviețui. Pot să aleagă să fie *monk* pentru o lună sau pentru câțiva ani, dar odată alegerea făcută, nu-și pot părăsi statutul înainte de termen.

Contradicțiile Thaiandei aveam să le descopăr treptat, cu extremele ei devenite forme acceptate de rezistență într-o lume supraaglomerată, dură, unde lupta celor mulți se duce pentru o farfurie cu orez de trei ori pe zi. De-a lungul istoriei, Țara Zâmbetelor, a Orhideelor sau a Fericirii, cum mai este numită, a fost scena unor lupte sângeroase, a traficului de droguri și prostituției, a dezastrelor naturale și totuși, când rostești Thailanda, că ai fost sau nu acolo, vizualizezi un spațiu cald și blând, flori plutitoare, arome de curry și lapte de cocos, plaje însorite și vegetație luxuriantă, fructe tropicale și elefanți trecând alene prin junglă, câmpuri de orez și pălării de soare ale țăranilor lucrând și azi cu mâna pământul care nu se lasă ușor îmlânzit.

Fantasme și Ruine y

„Aveam cinci ani când tatăl meu s-a întors într-o zi de la pescuit

cu un somn de nici două kilograme. Ne-a chemat pe toți cei 16 copii în bucătărie și a atârnat peștele de un cârlig. În prima zi am avut voie doar să-l privim. A doua zi ne-a lăsat pe fiecare să-l atingem. În a treia zi abia am primit câte o bucată din peștele afumat”.

Este povestea pe care mi-a spus-o o thailandeză, cea mai mică dintr-o familie cu șaisprezece frați și surori. Erau, firește, săraci dar povestea bătea în altă parte, de la crearea unor valori la stăpânirea dorinței, de la educarea răbdării și voinței, la puterea de a rezista tentației și suferinței. A zâmbit senină la sfârșit și am înțeles că nu aștepta de la mine nici compasiune nici milă, nu voia să mă impresioneze, ci să-mi transmită cheia în care ar trebui să judec acea lume unde majoritatea covârșitoare trăiește extrem de modest, fără furie și fără să plănuiască viitorul mai departe de asigurarea bolului de orez pentru ziua următoare.

Asia este plină de astfel de lecții budiste, hinduiste, creștine sau taoiste care în cele din urmă duc la o disciplină a trupului și o împăcare a spiritului. Altfel, mușuroiul acela de oameni ar lua-o razna, m-a făcut să înțeleg povestitoarea mea.

Din Bangkok plec spre cele două din vechile capitale istorice, Ayutthaya și Sukhothai, trecând prin imperiul orezului care a ajuns până în America și se vinde în magazinele noastre sub eticheta „Organic Jasmin Thai Rice”. Pâinea e doar pentru turiști.

Ayutthaya, fondat în 1350, cunoscut sub numele de Siam, a fost timp de 400 de ani cel mai prosper regat din Asia. În 1765 forțele birmaneze au invadat și devastat regatul care a capitulat doi ani mai târziu și a fost aproape complet ars. Comorile de artă, bibliotecile și arhivele au fost distruse, templele aduse în ruină, statuile de aur ale lui Buddha decapitate și furate. Redus la haos și foamete, regatul s-a dezmembrat și diverse provincii și-au proclamat independența sub generali sau membrii ai familiei regale. Tot ce a rămas din vechea capitală sunt ruinele impresionante ale palatului regal.

Am ajuns la apus la templul Chai Wattanaram, ruine de o frumusețe magică în lumina roșiatică asemeni pietrelor arse care încă mai păstrează urmele gloriei Siamului. Există o tăcere specială în acest spațiu încărcat de istorie. Natura este încă mai puternică decât omul. Poți auzi râurile, păsările, foșnetul frunzelor, iar pe măsură ce se lasă întunericul, liniștea devine și mai grea, spartă de țârâitul greierilor ori de strigățul câte unei păsări care își caută adăpost. Mi-am amintit de

noaptea la țară din copilăriei mea, amestecul misterios de părăsire și luare în posesie de materialitatea nopții.

Sukhothai a fost prima capitală istorică a Thailandeii, urmată de Ayutthaya, Thonburi, și azi Bangkok. În marele regat Sukhothai, fondat în 1238, se construiesc timp de 200 de ani temple bogate, înfloresc artele și comerțul și pentru prima oară un stat thailandez devine puterea dominantă în sudul Asiei sub Regele Ramkhamhaeng. Din păcate perioada de glorie este scurtă, după moartea regelui triburile își cer independența și statul se destramă. Astăzi din vechea fastuoasă capitală a rămas doar un parc național adăpostind ruinele celor mai prețioase statui cu chipul lui Buddha, ruine de palate și temple. Încep să mă obișnuiesc cu frumusețea ruinelor și aproape că ajung să văd prin ele fantasmă de regi detronați și capete sacre secerate, fragmente din istoria thailandezilor alternând triumful cu decăderea.

Drumul spre Chiang Rai și Chiang Mai, azi atracții turistice dar și orașe cheie în istoria Thailandeii, e spectaculos. Treptat câmpurile de orez vor face loc unei vegetații luxuriante, păduri dese de *teck* – lemnul din care se fac statui religioase, mobilier, și casele thailandeze –, culturilor de căpșuni și lichy în zonele de nord, junglei și legendarului râu Mekong.

Tocmai se încheiase sezonul ploios și pe regiuni mari câmpurile erau inundate. Așezările erau și ele înecate, apa intrase în casele de lemn sau trecuse de pilonii pe care sunt adăcitate, majoritatea extrem de simple, cu două camere și o verandă care ține loc de bucătărie, de locul unde se usucă rufele să-l u unde familia se reunește seara. Fiind cald tot anul și din lipsă de spațiu, veranda, chiar dacă îngustă, este cea mai importantă într-o casă thailandeză, și în orașe și la țară. Între înăuntru și afară nu sunt de altfel mari diferențe. În sudul Asiei oamenii trăiesc mai mult afară, și datorită climei în care nu există anotimpuri, doar sezonul uscat, rece și ploios, și datorită comuniunii cu natura, și din necesitatea de a se mișca mereu pentru a-și asigura supraviețuirea.

Străzile orașelelor prin care trecem sunt flancate cu saci de nisip, râurile sunt umflate și recolta de orez actuală e compromisă. E multă muncă în cultivarea orezului și ea nu se încheie niciodată, pentru cele trei recolte pe an țărani fiind nevoiți să-și petreacă aproape tot timpul pe câmp. Ară pământul cu plugul de fier tras de boi sau de bivoli, sădesc firele de orez cu mâna făcând gropi în sol cu trei degete, cară snopii copti cu spatele, și după ce usucă și îi aleg boabele,

o iau de la început.

Câțiva americani, împreună cu care călătoresc, opresc mașina pentru a fotografia țăranii muncindu-și pământul cu mâinile goale sau care cu boi trecând pe ulițele satelor. Pentru mine nu e decât o întoarcere în copilărie, bunicii mei nu cultivau orez dar arătau și munceau la fel ca acei *fermieri*, cum le place țăranilor thailandezi să fie numiți.

Peste 85 la sută din populația Thailandei lucrează în agricultură. Orezul și turismul sunt principalele surse de existență. MSG-ul din America (glutamat de sodiu, folosit pentru a amplifica gustul mâncării) vine din Thailanda, unde, în schimb, se mănâncă organic, totul e natural, nealterat de îngrășăminte chimice, prea scumpe pentru a fi folosite de fermieri. Și totuși, media de viață e mult mai mică decât în America datorită condițiilor de viață și îngrijirii medicale precare. Tinerii thailandezi preferă însă McDonald, Burger King și Pizza Hot, chiar dacă pizza are gustul național de curry.

Bucătăria thailandeză e savuroasă, cu 27 de ierburi și condimente în formule speciale care îi dau distincție și caracter în marele cazan asiatic clocotind de arome. Am încercat să învăț cum să combin ginger și lemon grass, pasta de ardei și laptele de cocos, uleiul de pește și busuiocul dulce, frunze de dafin și cardamom pentru a reface acasă, măcar pentru bucuria prietenilor, *pad thai* sau *curry chicken*. Am și strecurat pe fundul valizei câteva rădăcini și ierburi uscate care mi s-a spus că ar da un gust special, cu riscul să fie depistate de câinii antrenați din aeroporturile americane. Și am mai ascuns într-o carte și o frunză din copacul sub care Buddha medita și ținea primele lecții despre calea de mijloc.

Dacă au nenorocul ca musonul să aducă precipitații abundente compromițându-le recoltele de orez, de disperare unii fermieri în căutare de lucru iau calea Bangkokului, un oraș deja suprapopulat unde ajung să trăiască practic pe stradă fără să-și poată permite închirierea unei camere. De-a lungul timpului sărăcia și disperarea i-a împins pe țărani la acte mai tragice: și-au vândut fetele frumoase traficantilor din Bangkok pe câteva sute de dolari. Industria turismului a proliferat, nu neapărat legată de palate, ruine ori templele aurite cu Buddha – culcat sau mergând, bărbat sau femeie, îmbrăcat de regi, furat de thailandezi de la khmeri și de birmanezi de la thailandezi. Saloanele de masaj au început să-și schimbe noaptea destinația. SIDA a

făcut ravagii în marile orașe în timp ce în multe așezări de la țară au început să apară case frumoase, construite din banii fetelor întoarse acasă după anii „lucrați” în Bangkok.

Trecem prin câteva astfel de sate și orașele prospere, în drum spre Triunghiul de Aur, leagănul opiumului, un alt flagel care a lovit Thailanda crescând și mai mult atracția turistic – Altfel, în Thailanda sunt interzise și prostituția și drogurile. Ceea ce nu i-a descurajat nici pe băștinași, nici pe străini.

Urmează o zi intensă. Încercăm se evităm centrul orașului *y*

Chiang Rai care după ora 21 se transformă într-un imens bazar forfotind mult după miezul nopții. Ne refugiem în resortul hotelului așezat magnific pe marginea uni râu, într-un parc cu poduri suspendate și flori exotice, și ne aruncăm în piscina înconjurată de magnolii, palmieri din care atârnă papaya, nuci de cocos sau banane pitice.

Noaptea visez aglomerat, ruine în flăcări, fantome cu chipul lui Buddha ieșind din câmpii verzi clocotind în aburi. Apă picurând din pietre. Apă stătută prin care plutesc fragmente de obiecte, pagini de carte, chei ruginite. O imagine dintr-un film de Tarkovski, cred, reciclată de subconștient. O bătrână cu pielea arsă de soare stă în fața unei porți decorată cu elefanți de piatră și îmi spune că poate ghici viitorul în boabe de orez.

Triunghiul de Aur

Navigând pe fluviul Mekong, într-o singură zi poți călători în trei țări. Și dacă ești un călător avizat, poți chiar să prinzi esența fiecărui loc.

Dimineața am ajuns în Mae să-i, cel mai nordic punct al Thailandeii la granița cu Myanmar, noul nume al Burmei, aflată sub o rigidă dictatură militară în urma loviturii de stat dată în 1962. Alegerile se încheiaseră cu numai două zile în urmă și la multe puncte de frontieră încă erau tensiuni și confruntări între armată și protestatarii care contestau corectitudinea alegerilor. Țara era răscolită și de vestea că dizidenta Aung San Suu Kyi, lidera Ligii Naționale pentru Democrație și laureată a Premiului Nobel pentru pace în 1991, fusese eliberată după 20 de ani de domiciliu forțat. Ideea să trecem frontiera în Burma nu părea prea strălucită.

Am prins curaj la îndemnul ghidei noastre, o thailandeză zâmbitoare care părea să știe tot ce mișcă nu doar în Triunghiul de

Aur, ci în tot sudul Asiei, și am trecut frontiera pe jos, evitând ochii grănicerilor birmanezi dispuși să ne ignore și ei, contra a patruzeci de dolari cât costa să-ți cumperi viza pe loc. Turiștii au nevoie de senzații tari, iar junta militară are nevoie de bani. Ni se recomandă să nu vorbim tare, să nu râdem, să nu fotografiem în zona de frontieră. Nici nu ne prea vine.

Trecem un pod care unește sau desparte celor două țări și iată-mă în Burma. Orașelul de graniță are o atmosferă apăsătoare. Oameni și mai tăcuți, fețe triste și trupuri plăpânde. Sărăcie mai mare decât în Thailanda. De jur-împrejur munți înalți împăduriți de junglă și din loc în loc câte un templu budist. Înainte să urc spre unul din ele, traversez o piață în care localnicii vând fructe, vegetale și ce-au mai vânat în junglă: manguste jupuite și porci mistreți decapitați, șobolani uriași, piei de tigru (comercializate ilegal), broaște și șerpi, viermi și gândaci uscați, greieri prăjiți și ouă de toate mărimile și culorile. Fotografiez unele roz.

Și thailandezii și birmanezii sunt însă mândri că la ei câinii nu se mănâncă, doar în țările vecine, China, Vietnam și Cambodgia. În Asia se mănâncă tot ce merge, zboară, înoată sau se târăște, tot ce mișcă pe pământ, sub pământ, în aer și în apă. Și nimic nu se aruncă, totul se refolosește.

Mă urc într-un tuk-tuk jerpelit care mă duce pentru un dolar, scoțând mult zgomot și fum, sus pe munte spre un templu cu stupă aurită. Mai interesant este însă ce se întâmplă în afara templului unde localnicii așteaptă resemnați atenția puținilor turiști care ajung până acolo. Nimeni nu cerșește, toți vând câte ceva, evantaie și pălării de bambus, calendare și zodii, suc stors în fața ta din trestie de zahăr, păsărele și broaște vii pe care le țin în colivii. Cumperi o pasăre și apoi o lași să zboare; sau iei o broscuță, te duci cu ea la templu și o redai mediului. Conform credinței budiste, faptele bune constau și în a elibera animalele captive, iar orice faptă bună optimizează karma, ajută pe cineva apropiat care e bolnav sau fac mai ușoară reîncarnarea în viața viitoare. Poți plăti în dolari sau în bani thailandezi, moneda națională nu are multă valoare.

Peste un milion de birmanezi lucrează în Thailanda, în restaurante, construcții sau ca ajutoare în casă, și mulți trec granița ilegal. Birmanezii sunt în Thailanda ca mexicanii noștri, comentează un american din grup, dar nimeni nu-i gustă gluma. Deși nu sunt mulți

militari pe stradă, există o tensiune în aer, simți izolarea și frica.

În 1988 au existat multe proteste împotriva opresiunii politice și dezastrului economic, iar pe 8 august armata a deschis focul împotriva demonstranților și a impus legea marțială. Evenimentul s-a numit Răscoala 8888. Cât am stat în Burma am avut sentimentul unei întoarceri în timp și afundării în nisipuri mișcătoare. Localnicii fac eforturi să rămână la suprafață, deși simți cum pământul le alunecă de sub picioare.

Trec frontiera înapoi în Thailanda în minte cu imaginea femeilor birmaneze de o frumusețe nobilă, înalte și drepte, cu părul negru lung strâns la spate cu o floare, îmbrăcate în rochii lungi brodate. Unele poartă umbrele din hârtie de bambus să se protejeze de soare, altele își dau pe față cu un extract alb din coaja unui copac. Asiaticii nu iubesc soarele. Sunt obsedați să-și albească fața și încearcă tot felul de creme, apreciază paloarea și nu bronzul. Li s-ar părea suprarealist dacă le-am povesti că în țările noastre vestice femeile cheltuiesc bani mulți pentru a se bronză artificial. Dar nu doar asta ne desparte.

După o gură de dictatură birmaneză, ajung la Muzeul Opiumului construit din banii reginei mame a Thaiandei în scopuri educaționale. O clădire inutil de mare săpată în stâncă și înconjurată de lacuri cu nuferi și vegetație explozivă. Coridoare lungi și întunecoase pe sub pământ încearcă să creeze o stare specială de mister și teamă recompunând ceva din atmosfera camerelor în care opiumul se fuma întins pe un pat de lemn. Scopul ar fi să atragă atenția asupra dezastrului pe care drogurile l-au cauzat de-a lungul istoriei, dar nu multe se învață din istorie. Opiumul încă se mai cultivă pe mari suprafețe, dar acum la modă sunt amfetaminele, îmi șoptește ghida thailandeză.

Înapoi la lumină. Amețiți de multele informații care ni se dau despre cultura opiumului și războaiele pe care le-a provocat, nu ne rămâne decât să luăm barca pe râul Mekong pentru a vedea insula aflată între Thailanda, Burma și Laos – *Triunghiul de aur* unde pe vremuri era piața de opium, se negociau prețuri și se făceau tranzacții. Acum, doar o insulă părăsită, invadată de stuf. Tranzacțiile ilegale s-au mutat mai târziu în junglă și traficul a continuat.

Navigăm pe unul dintre cele mai mari fluvii din Asia, cu o faună aproape la fel de diversă ca cea a Amazonului, în care trăiesc crocodili și somni uriași, adevărați monștri ai apelor roșietice, care pot înghiți

un om. Mekong curge din Platoul Tibetului prin China, Burma, Laos, Thailanda, Cambodgia și Vietnam, fiind considerat un fel de Gange al Sudului Asiei. Pe un mal Thailanda cu temple budiste, pe celălalt Burma cu cazinouri. Thailandezilor le place grozav să-și încerce norocul. Și să parieze. Fie pe lupte de cocoși sau câini, fie pe jucători de box. Iar cei amatori de cazinouri nu au decât să treacă râul, jocurile de noroc sunt interzise în Thailanda. Încep să mă obișnuiesc cu granița fragilă dintre permis și interzis, ilegal și admis într-o lume alunecoasă ca mătasea, o lume a inflexiunilor și nuanțelor în care în permanență îți scapă câte ceva.

Barca acostează și coborâm, sau mai bine zis urcăm pe uscat. Nici grăniceri, nici control al pașapoartelor, nici măcar o gheretă de frontieră. *Bine ați venit în Republica Socialistă Laos*, stă scris pe o bucată de pânză sub care turiștii se fotografiază încă nedumeriți.

Chiar de la mal, începe o piață cu artizanat local și firește chinezării de tot felul. Cumpărăm o pipă tradițională de fumat opium din fildeș care avea să ne dea de furcă în toate aeroporturile prin care am trecut la întoarcerea acasă. După care încercăm ceva mai tare: vin de cobră. Pe fundul sticlelor de diverse mărimi aliniat în tarabele băștinașilor se află încolăciți în alcool șerpi de toate culorile, cobre și scorpioni. Vinul de cobră nu este însă prea bun și ne dregem cu o bere locală care ni se spune că e făcută cu apă din râul Mekong.

Vizităm apoi satul ca pe un muzeu: case mici și prăpădite de lemn cu rufe scoase pe o frânghie la uscat, cocoși de luptă în cuști, tot felul de păsări și animale de curte care aleargă printre picioarele noastre dându-le americanilor din grup senzația unui safari. Cam cum era în satele noastre prin anii '60—70. Sau poate chiar ceva mai bine...

Laos, numită între secolele 14 și 18 Regatul Lan Xang sau *Țara celor un milion de elefanți*, a trecut mai târziu sub protecția franceză ca parte a Indochinei, fiind apoi scena unui război civil care a durat peste 30 de ani, până când mișcarea comunistă Pathé Lao a luat puterea. Din 1975 țara e condusă de un partid comunist unic. Iar consecințele se văd la tot pasul. O țărancă în vârstă cu pielea arsă de soare care seamănă cu una dintre bunicile mele îmi oferă să gust din niște frunze de taro în care e înfășurat *stickyrice*, un orez lipicios specific, originar din Laos și la baza multor tradiții și ritualuri ale celor 68 de grupuri etnice.

În ciuda regimului comunist, Laos este un spațiu spiritual

profund unde se practică o ramură a budismului numit Theravada. Cu o istorie de peste 10 mii de ani și o cultură distinctă, cu temple care reflectă ultimii 500 de ani de arhitectură budistă, cu o bucătărie sofisticată în care francezii au lăsat amprente, cu o natură spectaculoasă prin munți înalți împăduriți de junglă, cu cascade și peșteri în care se află chipuri ale lui Buddha sculptate în piatră, Laos e o țară mai interesantă decât pare la prima vedere. Doar că timpul ne aleargă din urmă.

Conduși de câțiva copii curioși, mai mult dezbrăcați dar veseli, coborâm pe o bucată de lemn înclinat spre ambarcațiunea noastră care ne duce pe râul Mekong înapoi în Thailanda. Călătorim din nou prin junglă spre Chiang Mai, oraș prosper, centrul cultural al Nordului bogat în resurse, rămas până în 1920 izolat de lume, cu triburi încă ascunse în munți care până recent mai trăiau din cultivarea opiumului. Alte temple, mai vechi sau mai noi, alte saloane de masaj, alte bazaruri de zi și de noapte, alte fabrici de mătase, de jad, de pietre prețioase, de lemn, bronz, argint, diamante și rubine. Turiștii ajută și ei cât pot economia Thailandei, cu teama că valizele vor depăși kilogramele admise la aeroport.

Ultima zi în Chiang Mai începe așa cum se cuvine în acea parte a lumii – cu vizitarea unor temple budiste. Orașul are peste 70 de temple, unele doar ruine datând din secolele 13 – 14, jefuite și arse de birmanezi, altele active, frumos decorate, cu coloane de lemn pictate, stucaturi de lemn, argintate sau aurite-bătute în oglinzi și înconjurată de grădini. Templul este agora comunităților, acolo se petrece tot, meditație, reculegere, ofrande și ritualuri, reuniuni și spectacole, cu spații dedicate școlilor pentru tinerii călugări, ori urnelor cu cenușa morților. Port în geantă o pereche de șosete și o eșarfă să-mi acopăr umerii pentru că în temple nu poți intra nici încălțat, nici cu brațele dezvelite.

La poalele munților se află templul Wat Suan Dok cu stupe care adăpostesc cenușa familiilor regale, și la 1200 de metri în munte cel mai sacru templu al nordului, Wat Phrathad Doi Suthep, faimos prin păstrarea relicvelor sfinte ale lui Buddha. Urcăm cele 290 de trepte ale scării mitologice Naga cu capete de dragoni și ne punem o dorință conform tradiției religioase, mângâind un clopot circular din cupru acoperit cu o platoșă de aur. La orizont siluetele colinelor care mărginesc Himalaya dau locului mister și forță. Pe cer apar câteva

baloane luminoase. Se apropie *Festivalul lanternelor* când thailandezii ridică lămpioane aprinse la cer în semn de viață lungă și prosperitate.

Coborâm în junglă, întâi într-o fermă de orhidee prin care zboară fluturi exotici, apoi spre o tabără a elefanților domesticiți unde preț de câteva ore vom călări (deși corect ar fi *elefanți*) pe spinarea lor, îi vom hrăni cu banane și trestie de zahăr, ne vom fotografia sub trompa lor ridicată în semn de noroc, îi vom aplauda cum joacă fotbal sau pictează. Cei 70 de elefanți din Mesa Camp aparțin unei singure familii și unii dintre ei sunt adevărate talente, artiști de prima mână (sau de *prima trompă*). La urmă vom cumpăra lucrări făcute de elefanți pe ultima invenție de hârtie, produsă din propriile lor excremente. Într-adevăr, în Asia nimic nu se aruncă. Și mereu ceva e altfel decât credeai că poate fi.

În ultima noapte în Thailanda aprindem și noi un lampion și îl urmărim cu privirea până ce dispare în eter.

Temple părăsite, răni vindecate

Plouă torențial. E însă prea târziu să contramandăm mașina care ne va duce în junglă pentru a prinde apusul soarelui pe colinele care înconjoară templele din Angkor. Soarele dispăruse de mult după perdele tropicale de apă care acopereau câmpurile de orez, copacii și lianele pădurii dese, șiroind prin turnurile templelor părăsite în pământul saturat de sezonul ploios care ar fi trebuit să se fi încheiat de-acum. Urcăm pe o cărare îngustă tăiată prin junglă, ploaia se întetește, ni se afundă sandalele în pământul cleios, drumul pare să nu se mai sfârșească, suntem uzi până la piele, pe lângă noi trec călugări budiști fără nicio expresie, un grup de tineri înfășurați în pelerine, turiști dezorientați, câte un localnic care se mișcă rapid, semn că știe bine locul.

Ajungem în vârful dealului dar greul abia începe. Ghidul, Sok, ne arată niște trepte de piatră înalte și alunecoase și ne spune că ne așteaptă sus în turnurile templului de unde vom putea vedea panorama Angkorului și ne mai asigură că ploaia se va opri curând. Îl privim neîncrezători. Dispare pe scara aceea la cer ca un liliac de noapte. În orice caz nu-mi amintesc să-l fi văzut urcând treptele deși a ajuns primul în vârf. Deocamdată e ceață și fum, abia se văd scările tăiate inegal, foarte înguste, pe care noi le urcăm încet și puțin speriați.

Când am ajuns pe colină, ploaia într-adevăr s-a oprit și un curcubeu tăia cerul pe deasupra junglei. Apusul e spectaculos datorită

norilor, nu soarelui, ne spune Sok zâmbind. Iar silueta Angkorului, una dintre cele șapte minuni ale lumii, cel mai mare monument religios din toate timpurile, a apărut dintr-odată ca un castel uriaș de nisip desprins din norii portocalii prin care soarele se spărsese împrăștiindu-se până în câmpurile de orez care înconjurau orizontul.

Angkor, capitala imperiului khmerilor, a înflorit între secolele 9 și 13, începând cu liderul hindus Jayavarman II, care s-a autointitulat în 802 „monarh universal” și „rege-zeu”. Perioada de glorie începe cu Regele Suryavarman II care începe în 1113 construcția Angkorului ca pe un mausoleu personal. Incitat însă de expansiunea Vaisnavismului în India, a dedicat templul zeului *Vishnu* (zeul conservării universului și protectorul creației) mai degrabă decât lui *Shiva* (zeul distrugerii), îndepărtându-se de tradiția regilor khmeri.

Construcția templului principal care durează până în 1150 este impresionantă, cu ziduri exterioare de peste 700 de metri portretizând cosmologia hindusă, cu turnuri sugerând Muntele Meru – casa zeilor, cu pereți înalți interiori și un șanț de apă exterior simbolizând munții și oceanul. Pe canalele lacului Sap construite de khmeri cu peste o mie de ani în urmă a fost cărată în bărci de bambus mai multă piatră decât au toate piramidele egiptene. Zidurile au fost decorate cu basoreliefuli – cele mai lungi din lume – reprezentând scene mitologice ori imagini din viața imperiului. Cu peste o mie de temple și aproape un milion de locuitori, Angkorul era mai mare decât Roma antică, cu un sistem de infrastructură complex care lega cei peste o mie de kilometri pătrați ai celui mai întins oraș preindustrial din lume.

După o serie de războaie cu regatele vecine thailandeze și vietnameze, Angkorul este înghițit de regatul Ayutthaya, iar în 1432 va fi abandonat. Probabil din cauza unui dezastru ecologic. Templele au fost părăsite, devastate și cu timpul invadate de junglă. Copacii și-au strecurat rădăcinile printre statui și turnuri, vegetația a luat în posesie construcțiile sofisticate creând o simbioză stranie și spectaculoasă între ziduri de piatră și trunchiurile contorsionate ale copacilor bătrâni care au înghițit și deopotrivă au protejat arhitectura. Peste civilizația khmeră s-a așezat în secolul 12 budismul. În secolul 19 englezii au descoperit templele de la Angkor Wat într-un amestec neașteptat de mine sofisticate, lăcașuri religioase cu statuile lui Buddha decapitate, locuințe de lemn și o populație băștinașă care se întorsese la viața primitivă.

Văzut de pe colină în lumina sângerie la apus, Angkor Wat pare reședința unui uriaș adormit. Întunericul se lasă cu repeziciune și stâncile din jur capătă forme ciudate. Suntem singuri pe vârful dealului și auzim cum jungla pulsează înainte ca păsările și animalele să-și caute culcușul ori să înceapă vânătoarea de noapte. Sok ne simte tensionați și plusează: pietrele din jurul templului fuseseră puse acolo de luptătorii de gherilă care au rezistat în junglă până acum câțiva ani. Peste tot se văd urme de gloanțe, urmele exploziilor, locuri bombardate și arse cu naplan. Cambodgia este o țară plină de răni. Ne-a privit atent și a adăugat: vindecate.

Am coborât pe aceeași potecă îngustă, la lumina unei lanterne pe care Sok o scosese din mânecă. Atenție la șerpi! Ne-a mai spus și a izbucnit într-un râs copilăresc și tonic. Ne va lăsa să ne odihnim câteva ore la un hotel în Siem Reap, un orașel aflat la 6 kilometri, și la cinci dimineața ne va lumina drumul cu aceeași lanternă pentru a prinde momentul în care soarele răsare dinâspatele templului principal, un decor mirific al spectacolului naturii.

E încă întuneric, dar șoseaua care duce la complexul arheologic e neașteptat de aglomerată. Autobuze cu turiști, biciclete și tuk-tukuri, pelerini și budiști, iar pe marginea drumului maimuțe zglobii și semne de circulație pe care nu le-am mai văzut nicăieri: „atenție la elefanți”. Biletele de intrare sunt și ele altfel decât oriunde: un fel de carte de identitate cu fotografia vizitatorului, cu data zilei respective și imaginea Angkorului. Fiecare mașină este controlată, fiecare vizitator verificat. Sok zâmbește din nou: controale ar fi trebuit să se facă de mult, dar mai ales la ieșire, din templele astea s-a furat enorm, statui, obiecte de cult, antichități și bijuterii, și multe au luat drumul Occidentului.

Turiștii se aliniază tăcuți pe lângă zidurile templelor, își pregătesc aparatele de fotografiat privind concentrați spre cerul care va începe să se lumineze încet, cu efecte dramatice, dezvăluind la poalele lui silueta de cenușă a Angkorului. Trag aer în piept. Ai senzația că faci parte dintr-o experiență puternică într-un loc unic. M-am simțit așa doar la Machu Picchu, dar acolo natura e mai puternică decât omul, decât orice arhitectură, copleșește, te înalță și în secunda următoare te strivește.

Îmi petrec toată ziua hoinărind din templu în templu, urcând trepte înguste în capele, trecând poduri cu dragoni sculptați în piatră,

strecurându-mă pe sub arcade și de-a lungul basoreliefurilor, printre rădăcinile copacilor uriași adăpostind bucăți de statui ori capete ale lui Buddha. Am intrat în „orașul secret” în care regele trăia cu concubinele sale și unde era interzis accesul străinilor. Palatul regal e înconjurat de un șanț de apă larg cât un lac, iar în fața porților principale se deschid ruinele unui stadion antic decorat magnific în care aveau loc serbările, jocurile de curte, ciroul și execuțiile. Vinovații erau aruncați crocodililor, iar dușmanii erau decapitați și capetele puse în țepe.

După ploaia din seara precedentă, din pământul moale ieșeau cioburi de vase și tot felul de obiecte vechi, unele cu desenele intacte. Sok scormonește cu vârful umbrelei și îmi promite că îmi va găsi un rubin sau un diamant, praf de aur sau topaze. Zidurile palatului regal fuseseră bătute în pietre prețioase și încă și azi mai poți găsi comori îngropate. Între timp Sok scoate la suprafață cu vârful umbrelei câțiva dinți de rinocer și două gloanțe. Drumul prin junglă de la un templu la altul, dincolo de frumusețea lui, e plin de pericole. Sok îmi arată un scorpion roșu veninos pe care era gata să calc, un păianjen mare cât palma care atârna dintr-un copac pe marginea potecii, în care aș fi putut intra cu capul, sau înfășoară pe vârful umbrelei un pui de cobră și îl aruncă într-un tufiș. Pare crescut în junglă, recunoaște păsările și animalele după sunete, știe când va porni și când se va opri ploaia. Râde frumos, cu tot corpul, nu poți ghici din fața lui senină prin câte drame a trecut, încă de la 11 ani când tatăl i-a fost ucis în fața sa de Khmerii Roșii.

Într-un fel, Cambodgia va rămâne pentru mine legată de povestea lui Sok supraviețuitorul, prizonier și martor al unei lumi care zeci de ani a fost sfâșiată în lupte de gherilă, tragedii și cruzime, crime în masă, lagăre de reeducare, de muncă, sau de exterminare. Asemeni eroului din *Câmpuri ucigăse*, Sok văzuse de câteva ori moartea cu ochii, a luptat în război, a fost luat prizonier și trimis la reeducare în Vietnam, a fost deportat într-un lagăr de muncă forțată, a evadat, a lucrat apoi pentru ONU dezamorsând bombe în junglă, și a fost din nou capturat de gherilele lui Pol Pot, a devenit apoi preot budist și mai târziu ghid turistic...» Un destin tragic și întortocheat ca cel al Cambodgiei.

În 1975, după retragerea americanilor, când Khmerii Roșii au preluat puterea, țara ajunsese devastată de foamete. Regimul lui

Pol Pot a evacuat orașele și au trimis toată populația în lagăre

de muncă forțată încercând să refacă agricultura pe modelul secolului 11, au interzis medicina vestică, au distrus temple și biblioteci, au ucis minorități etnice, intelectuali și pe cei care purtau ochelari sau vorbeau limbi străine, cei mai vânați fiind profesorii, medicii și avocații. Aproape trei milioane de cambodgieni au murit datorită execuțiilor, foametei sau bolilor. Și tragedia continuă. În 1978 țara este invadată de trupele vietnameze și o grupare de stânga, Frontul Salvării, dezamăgită de prestația Khmerilor Roșii, preia puterea și instaurează un stat prosovietic. În anii '80 Khmerii Roșii susținuți de Thailanda, SUA și Anglia continuă să controleze o mare parte din teritorii, astfel că reconstrucția țării, profund afectată la toate nivelele, e imposibilă. Abia în 1991 ONU obține mandat de încetare a focului și începe negocieri cu refugiații pentru dezarmare și instaurarea păcii.

Azi în Cambodgia nu mai sunt bătrâni, iar în manualele de istorie copiii nu mai învață despre Pol Pot și regimurile criminale. Sub pălăria de soare fața măslinie a lui Sok îmi zâmbeste blând: „Știi care e lecția supraviețuirii? Să uiți și să ierți”. Și îmi dau seama că dacă în alte părți ale lumii astea sunt doar invocate politic, oamenii aceștia micuți și liniștiți chiar au ajuns să le trăiască, forțați să supraviețuiască, și azi, în condiții dure.

O țară plină de temple și de câmpuri ucigașe, Cambodgia mi se va așeza în minte altfel după ce voi ieși la țară în câmpurile de orez, pe drumuri înguste șerpuiind printre plantații de banane și papaia mărginite de ape pline de nuferi și flori de lotus. Țăranii trec în care trase de boi pe ulițe pietruite. Dintr-unul din aceste sate cu atmosferă patriarhală voi lua o barcă mică și voi naviga pe lacul Sap spre așezările lacustre din centrul țării. O lume plutitoare se întinde cât vezi cu ochii. Oameni care se nasc, trăiesc și mor pe apă. Copiii merg la școală în bărci, călugării alunecă spre temple, cafeneaua și magazinul general se leagănă și ele pe ambarcațiuni mici. Apa dă viață și înghite tot. În timpul musonului se umflă până aproape de veranda caselor suspendate pe piloni ca niște cocostârci cenușii, iar în sezonul uscat lacul scade și plaurii ies la suprafață făcând loc terenurilor fertile pentru cultivarea orezului.

A doua zi după ce m-am întors din sudul Asiei aveam o întâlnire în partea de sud a Manhattanului, aproape de Chinatown. Cu o zi în urmă mă aflam în jungla Cambodgiei la aproape 30 de grade Celsius, iar în New York venise deja iarna. În compartimentul de metrou era

însă plăcut. Cumpărasem „New York Times”, dar îl țineam încă nedeschis pe genunchi. Priveam fețele din jur și ca într-o halucinație pe banchetele de vis-à-vis călătorii erau toți asiatici. După trei drumuri în Asia ajunsesem să pot distinge chiar între japonezi, chinezi și coreeni, între thailandezi, indonezieni și filipinezi, între vietnamezi și cambodgieni, lucru la fel de greu pentru noi ca și pentru asiatici căroră li se pare că toți albi seamănă între ei. O farsă a subconștientului? Călătoria, care încă mă obseda, prelungită mental?

Am deschis ziarul, dar pe prima pagină m-a lovit titlul cu litere de-o șchioapă: *Ieri a avut loc cea mai mare tragedie din Cambodgia în ultimii 30 de ani de la căderea regimului Khmerilor Roșii*. La Festivalul Apei care celebrează sfârșitul sezonului ploios din Phnom Penh se prăbușise un pod. Peste 380 de morți și 760 de răniți. Unii s-au înecat, alții au fost călcați în picioare. Infre ei, turiști europeni și americani.

Asia e plină de sărbători religioase și tot felul de festivaluri care adună mulțimi uriașe. Iar măsurile de securitate sau infrastructura locurilor de multe ori nu pot face față numărului enorm de participanți. Deși e interzisă consumarea alcoolului pe parcursul sărbătorilor, de fiecare dată se înregistrează incidente. Nu pentru că asiaticii ar fi mari consumatori, ci dimpotrivă, din lipsă de obișnuință combinată cu temperaturile ridicate. În India ne-am nimerit în Jaipur în timpul Festivalului elefanților, iar în Varanasi în Zilele *Ho/i*, Festivalul culorilor, și în ambele cazuri aveam să aflăm a doua zi că fuseseră morți și răniți.

Până la urmă, toate călătoriile au riscul lor. Să ai o karmă bună nu e de neglijat. Și e plăcut să te descoperi norocos după ce mergi în locuri periculoase sau instabile. La scurt timp după ce fusesem în Jaipur au explodat două bombe în centrul orașului. La fel în Nepal. La doar o săptămână după ce ne-am întors din Machu Picchu au fost mari alunecări de teren și accidente, iar parcul arheologic s-a închis pentru câteva luni. Și dacă ai noroc cu adevărat, în călătorii vei avea și întâlniri ori întâmplări memorabile, dramatice ori anecdotice. Derulez experiența intensă avută cu shamanul din Urubamba, întâlnirea cu mafiotul Dino din Sicilia sau cu supraviețuitorul Sok din Cambodgia. Îmi amintesc cum era să ne înecăm în Strâmtoarea Magellan, să fim acoperiți de lavă în erupția vulcanului din Ecuador, sau să fim înjunghiați în Marakesh...

Bucuroasă că am scăpat și de data asta, închid ziarul. Mă uit

amabilă la chinezoaica de vis-à-vis care poartă o eșarfă cambodgiană exact ca a mea. Cobor în Chinatown. Tarabele cu mărfuri pe care le văzusem în Laos sau Thailanda, aromele de dumplings și pește prăjit îmi lasă senzația că mă pot afla oriunde. Câteva zile după ce m-am întors din Asia am continuat să trăiesc între continente, dormind ziua și stând trează noaptea sau nedormind deloc.

Cu matematica dată peste cap, am descoperit însă formula nemuririi. Totul a început după ce am trimis din Bangkok un email în America și am realizat că ceea ce eu credeam că tocmai se întâmplase în ziua aceea, avea de fapt să se întâmple a doua zi. În Asia era vineri și în America joi. Diferența de fus orar face ca orice călătorie între cele două continente să fie una în timp. Dacă zbori din Est în Vest câștigi o zi. Dacă ai zbura atunci continuu de la Est la Vest timpul ar sta pe loc? Sau, și mai rău, ar lua-o înapoi? Practic nu poți zbura doar de la Est la Vest, mi se poate replica, fără să ajungi în același loc și să pierzi tot ce ai câștigat. Am și o soluție practică atunci: să ne imaginăm pe o pârtie de schi. Urci cu telecabina încet în vârful muntelui și apoi îți dai drumul cu repeziciune în jos. Tot așa, dacă cerul ar fi o pârtie, poți zbura cu avionul în Est și cu o navetă spațială înapoi spre Vest. Timpul ar sta pe loc sau ar fi mereu același. La fel ca și noi. Ideea e să zbori mereu în direcția bună. Poate că de fapt am descoperit nu doar formula nemuririi, ci și pe cea a tinereții veșnice. Ce e însă sigur e că tinerețea are de-a face cu călătoriile și curiozitatea de a descoperi locuri și culturi noi.

La poalele Himalayei

Un masiv muntos văzut de sus e o emoție probabil asemănătoare cu cea a astronautilor care văd pământul din spațiu. Perspectiva și lumina pot schimba percepția dimensiunilor, îmi spunea un bătrân pictor, transformând realitatea în himeră.

În urmă cu foarte mulți ani, am zburat în China cu Taromul, singura companie care se încumeta să treacă direct pe deasupra Himalayei. Nu din curaj, nici pentru a le oferi pasagerilor o vedere spectaculoasă, ci pentru că făcea economie de combustibil. Cursa București-Beijing avea o escala la Karaci, apoi lua cerul în piept și la un moment dat aveai impresia că burta avionului intră într-un colos de frișcă. Cât vedeai cu ochii doar alb covârșitor, înălțimi colțoase, turnuri

și creneluri, un palat imens de gheață crescut în cer. Avalanșă de alb fără început și fără sfârșit, iar piscurile înzăpezite atât de aproape încât, dacă ai fi aruncat o monedă pe fereastra avionului, i-ai fi auzit clinchetul pe gheața de sub tine.

Am zburat așa minute în șir, extaziați, între încântare și frică. Pilotul a invitat în cabină câțiva pasageri, probabil cunoștințe sau oficiali, pentru a le arăta prin ferestrele mari panorama grandioasă, lucru de neconceput pe cursele din America și de-a dreptul suprarealist după 11 septembrie 2001.

În acea călătorie, acolo, deasupra Himalayei, mi-a încolțit visul de a ajunge cândva în Tibet sau Nepal. Un vis greu de realizat, mai ales că Tibetul nu era doar greu accesibil din cauza distanțelor și geografiei, ci și a situației conflictuale din interiorul Chinei și a violenței cu care au distrus lăcașuri de cult și forțând călugării budiști să se refugieze în Nepal.

Câțiva ani mai târziu, aflându-mă în India, am avut posibilitatea de a zbura din Varanasi în Nepal. Imaginația a luat-o ca de obicei înainte, construind tablouri mentale în care Kathmandu era o oază de spiritualitate, ținuturi liniștite și aproape nepopulate acoperite de zăpadă, aer rarefiat tremurând în șuieratul clopotelor venind din temple.

Am aterizat în Kathmandu și în câteva minute intram într-un oraș suprapopulat, prăfuit, sufocat de poluare. Nici urmă de munți, nimic din ceea ce imaginația mea produsese de capul ei după cine știe ce clișeu turistic. La benzinării erau cozi imense, sute de mașini și motociclete își așteptau zilnic rația de benzină care este adusă din India. Curentul electric era și el raționalizat. Capitala Nepalului pare la prima vedere un oraș oarecare, asemănător celor din România anilor '60. Clădiri simple, fără să depășească patru etaje, magazine modeste, trotuare înguste, străzi desfundate.

Ruda mai curată a Indiei, Nepal are infrastructură mai coerentă, poți să mergi pe stradă fără să fii asaltat de zeci de cerșetori, handicapați, copii și vânzători ambulanți. Dar unde sunt munții? Abia spre apus aveam să le zăresc vârfurile de pe terasa hotelului, când poluarea s-a mai potolit și stratul de ceață s-a dat la o parte. Nu-mi pot ascunde dezamăgirea, dar ghidul mă liniștește, de mâine vom intra în altă lume, vom vedea Himalaya de aproape, și imaginația îmi va fi răsplătită.

Când am ajuns în Nepal, Regele Gyanendra își făcuse bagajele și regatul era pe ducă. Rezultatul oficial al alegerilor în desfășurare era previzibil, știa că le va pierde.

De la hotelul în care eram cazați până la palatul regal erau doar câteva străzi. Se circula greu din cauza traficului și poluării. Nepalezii se mișcă tăcuți cu măști sau batiste la gură. Turiștii au ochii injectați de praf, traversează intersecțiile atenți, cu mâna la nas. Când se întunecă, orașul devine o lume fantomatică pulsând de zgomote. De pe zidurile palatului regal, întunecat și sumbru, sclipesc țevicele mitralierelor în razele lunii. Cu câțiva ani în urmă, întreaga familie regală fusese masacrată de unul din membrii ei. Trei zile mai târziu succesorul la tron avea să se sinucidă, dinastia Shah care domnise din 1768 apunea.

În copacii din curtea palatului zeci de mii de corbi și egrete stau îngrămădite pe crengi, croncănind asurzitor, prevestind probabil zile negre, ca în una din legendele asiatice. Atmosfera este ca desprinsă dintr-un peisaj din Everglades, ori ca dintr-un film de Hitchcock.

Dacă în India am colindat săptămâni fără să văd un polițist, în Kathmandu e plin de armată și poliție stradală. Patrulă înarmate până-n dinți cu veste antiglonț, căști de oțel și automate încărcate, veghează de pe clădiri și la colțurile străzilor. Pe fiecare zid sau gard se văd țevi de mitraliere așezate pe saci de nisip. Orașul e tulburat de protestele violente ale susținătorilor Tibetului, au loc ciocniri, se fac arestări, se aruncă gaze lacrimogene.

Ne strecurăm timorați pe străzi și ajungem în fața unei clădiri la fel de sumbre. Secera și ciocanul stau semețe deasupra unei imense porți roșii. Sediul Partidului Comunist Maoist din Nepal care se așteaptă să câștige alegerile. O mașină cu difuzoare asurzitoare se năpustește pe străzi. Ghidul ne citește expresia fețelor și ne liniștește, poate că pentru nepalezi va fi mai bine, monarhia era coruptă și compromisă. N-am comentat. Nici nu l-am întrebat despre războiul civil declanșat în 1996 de Partidul Comunist Maoist în care muriseră peste 12 mii...

Abby, ghidul nostru, a mai adăugat cu zâmbetul lui asiatic pe care nu știai cum să-l citești: Nepalul este un sandviș între doi coloși, India și China, urcând spre Himalaya din direcții opuse. Dar ca în orice sandviș, partea din mijloc e cea mai bună. Iar Everestul, cel mai înalt vârf din lume, este al Nepalului. Doi coloși atât de diferiți,

terminându-se în două ținuturi atât de asemănătoare, Tibet și Nepal, unite de pacea înălțimilor monumentale, purificate de albul înghețat. Locuitorii acestor spații austere trăiesc cel mai aproape de cer. Oameni mici și rezistenți, cu trăsături amestecate, specifice zonei, cunoscători ai misterele naturii, care știu să îmblânzească vântul, să înmoaie gerul, și să elibereze trupul de nevoi și suferință. Oameni care înțeleg zborul vulturului și energia înălțimilor, și nu m-aș mira dacă după moarte ar deveni păsări ale înaltului. Bărbații sunt mereu pe drumuri, în căutare de resurse pentru a întreține familiile, femeile practică poligamia pentru a asigura perpetuarea și supraviețuirea, iar copiii sunt ai tuturor. Legile munților sunt altele, și oamenii se supun doar cerului și munților ducându-și destinul pentru a se întoarce după moarte și a o lua de la capăt.

A doua zi m-am trezit în alt loc. O mână divină nevăzută despicasă orizontul, și siluetele celor patru masive Shivapuri, Phulchoki, Nāgārjun și Chandragiri se proiectau clar în lumina dimineții. Acum vom intra în inima Nepalului, ne spune Abby, pregătiți-vă aparatele de fotografiat, dar mai important, fiți pregătiți sufletește pentru ceea ce veți vedea.

Piața Dunbar are în centru Templul Maru Santal, o pagodă mare de lemn construită în 1596, cu lemn provenind dintr-un singur copac, fără să fi fost folosite cuie sau alte materiale? Ca Mănăstirea dintr-un Lemn de lângă Râmnicu Vâlcea, d-ar că templul nepalez este de zeci de ori mai mare. Pelerini îmbrăcați colorat înconjoară templul și Stupă sacră alăturată unde se află o parte din cenușa lui Buddha. Aflu spre surprinderea mea că în Nepal peste 90 la sută din credincioși practică hinduismul și doar un mic procent budismul, în mintea mea era exact pe dos. Din nou, altitudinea pare să amestece rase, credințe, limbi și obiceiuri, asemeni stegulețelor multicolore atârinate de temple și copaci.

Kathmandu e de fapt un conglomerat de orașele medievale, ca Patan (Lalitpur), sau ca Bhaktapur, intrate în Patrimoniul UNESCO pentru arhitectura și decorațiile clădirilor sculptate în lemn și piatră. Orașele impecabil păstrate, oprite în timp, bogate în tradiții, muzică mistică, obiecte artisanale, ferestre sculptate în lemn negru și statui de piatră reprezentând idoli. În fiecare dintre aceste orașe medievale se află o Piață Durbar reunind pagode de lemn și cărămidă, porți decorate bogat în piatră sau metal, temple extravagante și în același timp

simple, unice în lume. Din păcate, toate acestea urmau să fie distruse de cutremurul care avea să lovească Nepalul câțiva ani mai târziu.

Pe străzi au reapărut vacile sfinte care se plimbă în voie, maimuțe obraznice, florile coboară din copaci uriași, la tarabe se vând mirodenii, ierburi, pește uscat, măști protectoare care alungă moartea și spirițele rele, iar vântul care coboară din Himalaya mișcă încet limbile miilor de clopoței care înconjoară templele. Cel mai înalt dintre ele este numit Templul Hipie pentru că în anii '60—70 Kathmandu a fost invadat de hipies din toată lumea care trăiau pe câțiva dolari pe zi și puteau fuma liniștiți pe treptele lui marihuana, opium sau hașiș.

„E timpul s-o vedeți pe Kumari”, ne-a spus Abby. „Nu veți putea însă nici fotografia, nici vorbi”. Ne-a făcut semn cu capul să-l urmărim și am intrat în curtea interioară a unei case mari cu

coloane a cărei poartă de lemn era păzită de doi dragoni de piatră. De jur-împrejur balcoane și ferestre sculptate de lemn. Abby ne-a indicat o fereastră anume și ne-a spus că peste zece minute ni se va arăta Kumari pentru câteva secunde. Ne privește intens și noi înțelegem că e un privilegiu să o putem vedea.

Kumari este un idol uman sub forma unei fete, aleasă la vârsta de 5 ani după criterii stricte de un grup de călugări inițiați care îi studiază atent horoscopul, aspectul fizic, firea și comportamentul și care este expulzată din templu odată cu prima menstruație. Trăiește izolată, bine păzită, ca o prințesă surghiunită căreia toți i se închină. E scoasă din palat cu mare alai, doar de 13 ori pe an, cu ocazia diferitelor sărbători. După expulzarea din raiul temporar, Kumari devine o persoană scoasă din societate, rămâne în general nemăritată, nici femeie, nici idol.

Privim încordați spre turnul de la fereastra căruia ni se va arăta Kumari, și iată că apare o fetiță de vreo 10 ani, îmbrăcată colorat, fardată puternic, care ne privește stânjenită fără să clipească și dispare înapoi în singurătatea ei. Abby ne privește triumfător: Emoționant, nu? Ne simțim stingheriți, pentru noi apariția idolului nu a provocat nimic înălțător, vedeam doar o fetiță chinuită, fără copilărie, ostatecă într-un turn. Pentru nepalezi apariția ei este sacră. Prăpastia culturală ne dă un sentiment de frustrare, suntem la fel de stânjeniți ca micuța Kumari arătându-se turiștilor care o cercetează cu o curiozitate rece. E greu să pătrunzi sensurile și profunzimile spirituale ale acestei lumi ghidate de

credințe vechi, idoli și spirite pentru care poți avea înțelegere, dar ne lipsește emoția.

Orice călătorie în Nepal este incompletă fără o vizită la Templul Pashupatinath, cel mai vechi din Kathmandu, datând din anul 400 și considerat unul dintre cele mai sacre temple hinduse ale Zeului Shiva. Sute de mii de pelerini din toată lumea vin pe malul râului Bagmati să aducă omagiu Shivei. Legende și credințe străvechi măresc faima și semnificația locului. Pe vremuri singurii admiși în interiorul templului erau credincioșii hinduși. Multe alte temple au fost construite în jur, până sus pe dealuri, creând un complex religios impresionant.

Bagmati este echivalentul Gangelui, râul sacru unde hindușii practică ritualuri de purificare, bolnavi în faze terminale vin aici să moară cu credința că astfel vor opri șirul reîncarnării. Este și locul în care îi poți vedea pe asceți în poziții catatonice. Pentru câteva rupii se lasă fotografiati, în costumele lor colorate, cu fața vopsită și trupul scheletic, își trec un ac bont prin pielea obrazului sau ridică o greutate de 30 kg agățată de penis. Încununarea supremă este privilegiul de a fi arși pe rugurile de pe malul râului Bagmati.

Nepalul e un loc fără cimitire. În zonele alpine cadavrele sunt tăiate în bucăți și aruncate de pe stânci animalelor și păsărilor. Vulturi uriașe se rotesc peste munți așteptându-și ofranda. Trupul lipsit de viață și suflet nu mai înseamnă nimic.

Pe faleza râului aproape sec, morții își așteaptă rândul la incinerare. Câțiva bărbați rași în cap, înfășurați în pânze portocalii, trec murmurând cu capul în pământ. Aici nimeni nu cerșește, nu se înghesuie și nu te privește în ochi. Turiștii sunt lăsați să se apropie de ruguri și să fotografieze. Moartea nefardată rânjește în soarele portocaliu și el. În jurul râului e plin de ospicii cu muribunzi care așteaptă împăcați să le vină rândul pe unul din zecile de ruguri de piatră scoase la mal. Pe cele mai apropiate de apă sunt arși cei din castele superioare, oamenii cu bani. Familiile lor cumpără lemn mai mult și mai scump, astfel că trupul neînsuflețit va arde mai repede și mai bine. Dorința Shivei va fi împlinită cum se cuvine.

În spatele rugurilor atârână reclama „Centrul de donare pentru cornee”. E ultima ofrandă pe carte mortul, cald încă, o mai poate face vieții, iar centrul de donare va acoperi o parte din cheltuielile de incinerare. Moartea e profitabilă până și aici.

Am asistat de foarte aproape la funeraliile unui bărbat. A fost

adus pe o targă din bambus și așezat direct pe rugul de lemne. Era învelit în robă portocalie, acoperit cu ghirlande de flori și multe bancnote. Preotul care a condus ceremonia a aruncat florile în apă, a adunat cu grijă toți banii și a turnat apoi peste corp uleiuri speciale care ajută la ardere, înconjurând rugul de trei ori cu o torță aprinsă însoțit de fiul cel mai mare al defunctului care a aprins focul. În timpul ceremoniei, care durează ore, băieții mortului se rad în cap unul pe altul, lăsându-și doar un smoc de păr în vârf. Femeile stau pe celălalt mal al râului și plâng, și doar la sfârșit pot să se apropie pentru a mătura cenușa și resturile în apă.

Vântul care cobora din munți întetea focurile. Ne-am îndepărtat tăcuți de acea faleză a morții. Se auzeau clopoțeli, trosnetul lemnului de fag și al oaselor care se întorceau în cenușă.

Din Kathmandu Valley, o găleată imensă înconjurată de munți, am urcat cu un microbuz pe versantul de unde se vede Everestul, dar zăpada de pe Himalaya crease un nor dens blocând vizibilitatea. Urcam pe o șosea îngustă. În urmă și în față, neant. În stânga stânci împădurite, în dreapta prăpastie. Roțile mașinii sunt mereu pe buza ei. Turiștii își țin respirația, unii cu ochii închiși, alții rugându-se vreunei instanțe protectoare. Deasupra, templele răsfirate în munți, tăiate în piatră, par suspendate de cer prin fire nevăzute. Un fel de sanatorii magice aflate în administrația directă a spiritelor sfinte.

Am privit cerul împietrit, am ascultat liniștea care se ridica din munți, și mi-am imaginat cum ar fi să rămân aici o vreme și să mă dedic meditației, disciplinei trupului și emoțiilor, în afara timpului și lumii, în austeritate completă, sub zborul vulturilor lacomi „doar eu cu mine. Și am descoperit că eram nepregătită. Încă superficială pentru standardul înălțimilor tăcute. Sau poate încă vie?

Ziua morților și noaptea sufletelor

De doi ani tot plănuiam o excursie în Guatemala și din diverse motive ajungeam s-o anulez în ultima clipă. Ploi torențiale și alunecări de teren care făceau drumurile impracticabile, ori perioadă de alegeri și tensiuni politice, iar pe deasupra capitala țării declarată unul dintre cele mai periculoase orașe din America Centrală.

De ce neapărat Guatemala? eram tot mai des întrebată. Sunt doar atâtea locuri în care poți să călătorești. Unul dintre cele mai mari parcuri arheologice ale culturii Maya, răspundeam cu voce joasă fără mari argumente. M-ar fi trimis toți în Mexic, plus că nici nu știam mare

lucru până la urmă despre Guatemala. Vorbeam la suprafață. Din instinct. Mă trezisem deodată cu revelația Guatemalei și cu urgența de a călători acolo. Instinctele nu pot fi explicate. Iar experiența arată că am făcut bine ori de câte ori le-am urmat.

E anul în care cele trei calendare Maya arată pe 21 decembrie timpul 1.000. Iată-mă în avion spre Guatemala City, orașul unde mi s-a spus că e bine să nu rămâi nicio oră, și nici să ieși pe stradă singur. O cunoștință îmi spusese că partenerul lui de afaceri american fusese de două ori răpit în plin centru și în miezul zilei, alții fuseseră jefuiți de gangurile care patrulau orașul și despre care se spune că ar fi mână în mână cu poliția.

Cartelurile de droguri din Columbia și Mexic își mutaseră și ele teatrul de operațiuni în Guatemala și în urmă cu doar două săptămâni executaseră 27 de persoane. Cu o zi înainte de plecare, în *New York Times* apărea un amplu articol despre violențele și răfuielele traficantilor de pe teritoriul guatemalez. Amicii din New York se uitau la mine cruciș, ridicau din umeri și îmi urau noroc.

Nu sunt o aventurieră și nici curajoasă nu sunt. Pur și simplu simțeam că vreau să mă duc acolo și că totul va fi bine. Am ajuns seara târziu, după mai puțin de trei ore de zbor din Miami, într-un hotel elegant, cum sunt peste tot în țările sărace, pentru răsfățul turiștilor. Localnicii nu prea intră în astfel de locuri în afara cazului în care asigură servicii. Dar și aceia sunt bine selecționați.

Pe șoseaua de la aeroport, nu mi-au scăpat privirilor militarii înarmați. Hotelul era și el păzit de numeroși ofițeri cu fire în ureche, aparate de comunicații la șold și probabil arme bine camuflate. Înăuntru, atmosferă altfel plăcută. Grădini interioare, piano-baruri, restaurante bune, piscina încălzită, aburi firavi ieșind din jacuzzi în aerul proaspăt de munte. Doar că turiștii nu păreau să se înghesuie.

În cele câteva zile cât am călătorit prin această țară fascinantă am întâlnit puține grupuri de străini în vacanță. Majoritatea celor care se duc acum în Guatemala sunt fie oameni de afaceri, fie participanți la diverse conferințe internaționale. În orice caz, te duci acolo numai dacă ai o treabă.

Aveam și eu oarecum o treabă, o întâlnire la Guatemala University cărora să le citesc poezii într-o librărie gen Barnes & Noble, dar care era mai mult un pretext, ivit în urma unei întâlniri la

New York cu María del Pilar, iubitoare de poezie și arte care s-a oferit să organizeze o seară literară pentru a mă convinge să-mi cumpăr biletul de avion cât mai curând. Și asta înainte de 21 decembrie” a mai spus zâmbind misterios, nu eram oare interesată să explorez spațiul magic al mayașilor înainte ca numărătoarea acestui ciclu de viață Baktum să se încheie? Ce argument mai bun, cu toată mitologia sfârșitului lumii care bătea la ușă?!

Fantasma sfârșitului lumii, fluturată tot mai des de amatorii de senzațional, mi-a fost spulberată odată de cuvintele unui șaman din Perú. Lumea se sfârșește de mai multe ori pe parcursul vieții noastre: când pierdem pe cineva drag, când ne lovesc tragedii ori eșecuri. În plus, sfârșitul vine neanunțat. Și chiar dacă ar fi altfel, nu vom fi niciodată pregătiți pentru el. Așa a fost lăsat să fie. Altfel probabil că am înnebuni, ori de la început ne-am așeza neputincioși mâinile pe piept.

Cred că există până la urmă un sens în toate, că nimic nu e întâmplător în întâlnirile noastre întâmplătoare, în dorințele inexplicabile, în alegerea călătoriilor, și toate cred că rezonează cumva cu personalitatea și spiritul nostru, cu ce avem de învățat pentru a ne manifesta și împlini destinul.

De ce m-am dus în Guatemala, am aflat abia după ce m-am întors. Și poate că încă vor mai fi revelații în timpul care va veni. Vorbind de timp, niciunde nu am trăit mai intens sentimentul straniu că nu timpul ne aparține, ci noi aparținem timpului. Așa după cum în India am aflat că timpul nu există.

I

Marfa del Pilar urma să vină să mă ia pentru a-mi face un tur al orașului. Uitasem s-o întreb ce mașină are, dar aveam s-o aștept în fața hotelului și o voi recunoaște imediat. De unde să știu că în Guatemala toate mașinile au geamurile fumurii?! „Pentru a nu permite posibilităților atacatori să vadă cine e la volan sau ce pasageri sunt înăuntru”, mi-a explicat. „E chiar atât de periculos?” Am întrebat-o sperând într-o precauție exagerată. „Da. Copiii noștri au învățat cum să se păzească, cum să supraviețuiască și să aibă o tinerețe normală”. Mai auzisem formulări asemănătoare și de la prieteni din Israel. Ce să mai vorbim de țări cu regimuri fundamentaliste. Există multe astfel de locuri extreme în lume unde se trăiește cu sabia deasupra capului. „Dar e viață peste tot”, a mai adăugat Marfa del Pilar, cu zâmbetul ei frumos

ca numele pe care-l purta, „ne înfrângem frica și ne bucurăm de fiecare zi”.

Aveam s-o întreb mai târziu de ce alesese să trăiască în Guatemala, soțul ei era american, iar ea se născuse în Honduras. Interesant că cei pe care aveam să-i întâlnesc la serata literară erau aproape toți emigranți, unii din Brazilia sau Columbia, alții din Argentina sau Elveția, păreau să facă parte din elită. „Climă bună, o țară generoasă cu emigranții, mai puțin cu propriii ei locuitori...” Erau însă cu toții implicați în fundații și asociații de binefacere, în educație și sănătate, sincer afectați de soarta acelor oameni mici, muncitori, răbdători, mai speriați de supraviețuire și de noaptea care încă le bântuia sufletele, de sfârșitul ciclului Baktum al calendarului solar.

Și deodată în acea librărie a intrat un cuplu care arăta total diferit de ceilalți. Fețe măslinii, trăsături mayașe. Femeia purta o cămașă brodată, bărbatul zâmbea undeva între inteligență, generozitate și ironie. Ținea în mâini un ziar: „Aici se ține o seară de poezie?” S-au întors cu toții spre ei luați prin surprindere. „Așa scrie în ziar...” Și din momentul acela s-a produs ceva magic. Era încă un semn că excursia mea în Guatemala avea un sens mai profund, că întâmplarea e doar o coincidență într-o ordine riguroasă care ne aliniază existența.

Discuția a virat brusc. Erau și ei poeți. Le-am citit poezii în engleză și română, apoi i-am rugat și pe ei să citească. El de-a recitat *haiku*-uri, iar ea o poezie lungă, în dialectul *quiché*, unul dintre cele 23 de dialecte mayașe care se vorbesc în Guatemala. Apoi a spus-o și în spaniolă. O poezie dramatică, frumoasă, pe care a recitat-o ca o actriță, despre noaptea sufletelor aceluia pământ. Îi tremurau mâinile și ochii umezi vedeau prin noi, dincolo de noi, înapoi în timp. O doamnă din audiență s-a oferit să traducă. Nu era nevoie însă de nicio traducere. Am înțeles totul, mai bine zis am simțit totul.

În seara aceea am mai simțit și că viața e prea scurtă pentru câte mi-ar fi plăcut sau aș fi vrut să fac. De exemplu să voluntariez, poate, un timp în Guatemala, în domeniul educației, sau unde ar fi nevoie de mine, așa cum mi-am dorit să voluntariez în Cambodgia, în Africa sau Burma. În altă viață, mi-ar spune Abby, ghidul indian care mi-a vorbit în Nepal nu despre speranța unei vieți viitoare, ci despre pedeapsa de a te reîncarna pentru a-ți duce la bun sfârșit visele neîmplinite.

Mayașii nu cred în reîncarnare, dar cred în lumea spiritelor.

După moarte, sufletul se îmbarcă într-o călătorie periculoasă prin lumea subpământeană, reprezentată de jaguar, simbolul nopții. Ei au dezvoltat cea mai sofisticată cultură în emisfera vestică până la venirea spaniolilor. Zeii lor sunt zeii naturii, cei mai importanți fiind Soarele, Ploaia și Porumbul, alături de zeii Creației, Focului și Pământului. Practic, la ei religia și știința erau unul și același lucru. Au practicat sacrificiile umane pentru a-și îndupleca zeii, dar și divinația, astrologia și astronomia, folosind un sistem matematic complicat intim legat de ritualurile religioase.

Mayașii erau obsedați de timp. Au reușit să calculeze cu acuratețe un an solar, poziția Lunii față de Venus și să prezică eclipsele solare. Cineva deplângea faptul că în cultura lor nu a fost cunoscută roata... Poate că nu au vrut să o folosească „pământeste”, odată ce Soarele era pentru ei roata de foc, zeul suprem la care se rugau și pe care nu l-ar fi rostogolit nicicum pe pământ.

Guatemala City, ridicat pe vechea așezare mayașă Kaminaljuyu, este cel mai mare oraș din America Centrală, concentrând o treime y

din populația țării, migrată aici masiv în căutare de lucru. Trecem prin zone dubioase și decrepite, cu clădiri neterminate sau degradate, dar și prin zone rezidențiale elegante, cu magazine, galerii și hoteluri scumpe, cu case mari înconjurate de garduri înalte și sârmă ghimpată, cu paznici și soldați înarmați. „O mână de bogați deține totul. Clasa mijlocie e subțire și strangulată de taxe”, îmi spune prietena mea.

Ajungem în centrul istoric, asemănător multor orașe din America Centrală și de Sud, cu Piața Constituției flancată de clădiri impunătoare, Casa Prezidențială, Catedrala Metropolitană, Palatul Culturii sau Biblioteca Națională. Nu e multă lume pe străzi, nici în piața centrală. Când oprește în intersecții, Maria del Pilar blochează ușile și ridică geamurile pentru mai multă siguranță. Orașul pare rece și impersonal. Greu de imaginat că sub autostrăzi, cartiere de locuințe sau mall-uri, zac îngropate ruinele unei așezări mayașe notabile cu sute de temple vechi de 3.000 de ani care nu au apucat să fie protejate. Doar centrul de ceremonii mayaș este prezervat într-un parc administrat de guvern. Dacă te încumeți să colinzi orașul, mai poți vedea ziduri vechi și apeducte, lăsate în voia timpului.

În timpul ocupației spaniole, în 1775, prin ordinul Regelui Carol III, vechea capitală a Guatemalei, Antigua, distrusă de cutremure repetate, a fost mutată în acest oraș, declanșându-i expansiunea, și

care odată cu Declarația de Independență față de Spania, în 1821, devine Capitala Provinciilor Unite ale Americii Centrale. Din 1821, timp de douăzeci de ani, Republica Federală a Americii Centrale a fost un stat suveran cuprinzând teritorii ca Guatemala, El Salvador, Honduras, Nicaragua și Cost Rica, la care în 1830 au mai fost adăugate alte șase state.

Istoria Guatemalei este plină de suferință, dictaturi militare, lupte de guerilă, războaie civile, ultimul în a doua jumătate a secolului 20, care a decimat sute de mii. Aproape fiecare familie a fost afectată, a pierdut un soț, un copil, un nepot... Și azi se mai descoperă gropi comune și atrocități comise în timpul nopții sângeroase care a durat 36 de ani, mutilând suflete prinse la mijloc de jocul marilor puteri ori de ambițiile conducătorilor locali.

În Antigua, cel mai frumos oraș al Guatemalei, am vizitat o galerie de artă care avea două expoziții temporare, seria lui Dalí, *Infernul, Paradisul și Purgatoriul*, și o colecție recentă de fotografii tulburătoare ale unui artist din Guatemala imortalizând violențe sinistre și răni încă deschise.

În Antigua ușile caselor în stil spaniol baroc sunt deschise, și dacă le treci pragul intri în altă lume. Grădini interioare cu orhidee atârând din copaci, palmieri și bougainvillea, fântâni arteziene și mozaicuri, galerii de artă, fabrici de jad, hoteluri butik cu camere fiecare decorată altfel, cu mobilă stil, antichități, candelabre și șemineuri. Și firește piețe înțesate de artizanat, ceramică, măști și țesături de tot felul. O plimbare prin oraș trece obligatoriu pe sub Arcul Santa Catalina, bijuterie arhitectonică, spre Pârcul Central, înconjurat de Catedrala San José și de Palatul Guvernamental, pe fundalul munților care înconjoară orizontul și vârfurile Vulcanilor Fuego și Acatenango creând un decor natural de mare frumusețe. Din cele 28 de biserici coloniale, doar două au supraviețuit cutremurelor devastatoare care au dărâmat, succesiv, mii de clădiri.

Dar ruinele sunt spectaculoase. M-am plimbat printr-o catedrală uriașă cu deschidere la cer. Plante luxuriante cresc pe locul vechilor capele, ies din ziduri și se strecoară printre pietre. Zboară păsări dintr-un arc în altul prin ceea ce odată era tavanul catedralei, acum spart în cercuri prin care se scurge albastrul cerului, atât de senin în Antigua, dar și amenințat de lava care se poate ridica oricând din vulcanii care stau la pândă.

Drumul spre Chichicastenango pe autostrada panamericană lungă cât Americile, legând Țara de Foc de Canada, trece prin munți de un verde intens, șerpuiește printre dealuri terasate cu plantații de cafea, avocado și banane, coboară în văi fertile unde porumbul crește mai înalt decât oamenii acestor ținuturi. După cutremurul devastator din 1976, Israelul și Taiwanul au oferit asistență Guatemalei în a-și crea un sistem de irigații și o agricultură din care practic supraviețuiește o parte copleșitor de mare a populației. Ne depășesc în viteză autobuze ale transportului public care leagă localitățile între ele. Cunoscutele autobuze școlare galbene din America sunt date la casat în Guatemala și sunt pictate violent, sugerând culorile portului popular caracteristic fiecărei regiuni, pentru a fi recunoscute de călătorii care sunt în majoritate analfabeți. Vor fi folosite la maximum, până la dezintegrare. Șoferii sunt în general tineri, plătiți la câte curse reușesc să facă pe zi, așa că gonesc nebunește pe șosele înguste de munte, cu frânele scârțâind.

Ajung sâmbătă seara în Chichicastenango, un sat în munți, unde probabil că nu s-ar duce niciun străin dacă duminicile nu ar fi o piață faimoasă a indigenilor veniți cu sutele și miile din toată Guatemala. Cu o seară înainte, trecând pe străzile prăfuite, printre clădirile modeste luminate palid, nu ai cum să bănuiești explozia de mărfuri, culori și mirosuri care începe de foarte devreme duminica dimineața, transformând practic toată așezarea într-o piață uriașă, considerată cea mai mare piață indiană a Americilor, înțesată la refuz cu mărfuri de tot felul, *man made*, artizanat, obiecte de cult, țesături, ceramică, măști, dar și fructe și zarzavaturi, păsări vii cum vindeau la noi țăranii pe vremuri. O bătrână își aduce singura curcă învelită într-o basma și o așază pe jos în picioarele trecătorilor, și dacă nu se va găsi de data asta un cumpărător, va veni cu ea și duminica viitoare. Țăranii, sau fermierii cum sunt numiți, sunt toți îmbrăcați în costume populare, fiecare în culori specifice, ca și autobuzele care îi aduc din comunitățile lor pierdute în munți.

Imaginea vizuală e puternică, dar cel mai impresionant lucru este Biserica Santo Tomas, construită pe platforma unui templu precolumbian și unde au loc ceremonialuri religioase mayașe conduse de șamani împreună cu slujbe catolice ținute de preoți. Duminicile, dis-de-dimineață, treptele bisericii se umplu de buchete mari de flori, crizanteme, hortensii, chiparoase și orhidee, ofrande aduse zeilor, dar

și de fructe, flori galbene de șofran și lumânări. Un șaman incantează la intrarea în biserică în jurul unui foc aprins pe o piatră. În interiorul bisericii cu pereți înnegriți de fum, familiile își țin tradiția mayașă rugându-se lângă focuri pâlpând pe pietre înconjurate de flori portocalii, acele gălbenele care și la hinduși sunt flori asociate cu ceremonialurile religioase.

Peste două zile era 1 noiembrie, Sărbătoarea Morților în Guatemala, cea mai importantă zi de comemorare a celor dragi treduți dincolo (pentru creștini, în Paradis, pentru mayași, în lumea spiritelor). Tot satul se pregătește. Noaptea se aud explodând artificii, în onoarea sfinților patroni ai comunității și familiilor. O dată pe an, spiritele celor dispăruți vin să-și viziteze familiile. Cimitirul de pe deal, un sat în miniatură al morților care se odihnesc în cavouri colorate de mărimi asemănătoare, e luat cu asalt. Spiritele sunt așteptate cum se cuvine. Se vopsesc proaspăt pereții căsuțelor, sunt spălate lespezile de piatră, se împart ofrande, se aprind lumânări, se fac focuri și incantații de către șamani, ghizii spirituali care oferă sfaturi și ajutor, dar asigură și legătura între cei de aici și cei plecați în lumea subpământeană.

Dacă vreun animal le va trece pragul sau se va aciui pe lângă casă, oamenii nu îl vor alunga, îl vor hrăni din puținul lor. Mayașii trăiesc în armonie cu natura și animalele, și, deși nu cred în reîncarnare, au credința că spiritul morților poate veni la ei întrupat în animale sau păsări.

La Flores, orașul de unde aveam să-mi încep explorarea Parcului Arheologic Tikal, am zburat cu un avion mic al unei companii particulare, la cinci dimineața, din capitala Guatemalei. Am văzut răsăritul soarelui deasupra unei civilizații apuse. Coccoșe de pământ acoperite cu vegetație care ascund templele mayașe, puțuri circulare, așa numitele *cenote* ale Yucatánului, rezervoare care adunau apa de ploaie și erau legate la sisteme subacvatice, întinderi nesfârșite de junglă lăsată în voia ei, mici așezări izolate risipe în munți, un peisaj care nu semăna cu nimic și prin care nimeni nu părea să treacă vreodată.

O zi întreagă am colindat prin Parcul Național Tikal situat în zona arheologică a Bazinului Peten. Junglă vastă, din loc în loc soldați bine înarmați. Pe drumul care duce la intrarea în parc apar semne de atenționare la șerpi veninoși, jaguari sau maimuțe păianjen. Ghidul îmi spune să țin ochii deschiși, să fiu atentă unde pun piciorul, să privesc

atent și în sus, la crengile copacilor, de unde maimuțele pot crea tot felul de surprize vizitatorilor nepoftiți. Un fluture mare colorat s-a desprins dintr-o încrengătură de frunze și s-a ținut după mine tot drumul.

M-am ferit de termite, de semințele de fructe pe care-o maimuță mi le sufla în cap, am ocolit tarantule negre și pufoase mari cât palma, am fotografiat tot felul de animale pe care nu le-am văzut niciunde, m-am legănat pe liane, am gustat din coaja unui copac de gumă de mestecat, am urcat sute de trepte de piatră până în vârful templelor de unde pământul se vedea o bucată verde de catifea contopindu-se la orizont cu albastrul intens al cerului.

Treci prin păduri tropicale cu vegetație carnală mustind de viață, și, când ajungi în Piața Centrală a ansamblului arhitectonic, ai sentimentul că timpul a rămas captiv în piatra palatelor și templelor celui mai puternic regat al mayașilor, în *stele* (bucăți de piatră încrustate cu hieroglife și figuri), în altare și morminte, în structurile piramidale din „Mundo perdido”, lumea pierdută.

Dacă sfârșitul biblic este descris prin potop, declinul civilizației maya a fost cauzat de secetă. Acele ținuturi fertile, cu ploi abundente care făceau să existe recolte succesive tot anul, au fost dintr-odată afectate de o schimbare dramatică de climă care a început prin anul 600 și a ținut aproape patru secole, secătuiind prosperitatea, provocând crize politice și războaie. Una dintre cele mai puternice civilizații apunea, asemeni Egiptului antic. Ca și la Angkor Wat, în Cambodgia, jungla a luat mai târziu în posesie vechile temple și așezări din Tikal și El Mirador (cea mai mare așezare mayașă constituită cu 3.000 de ani în urmă) îngropându-le în pământ și vegetație.

Dacă ar fi să transpun Guatemala în imagine, aș desena-o ca pe o femeie bătrână, chinuită și totodată senină, nici tristă, nici împăcată, mai degrabă împietrită în timp, cu pielea arsă de soare, îmbrăcată într-un port vechi brodat în culori vii, pe cap cu șaluri împăturite cum poartă mayașele de sute de ani, care tocmai și-a lăsat jos fuiorul ori războiul de țesut, și s-a întins în bordeiul ei, direct pe pământ, pe o cuvertură multicoloră țesută de bunica ei, ori de o și mai veche străbună, și a adormit așa, înconjurată de mici vase de lut pentru fiertura ierburilor vindecătoare, obiecte casnice din lemn și ceramică, țesături, împletituri, măști și obiecte de cult, o farfurie ciobită cu *tortillas* – lipii subțiri din porumb – încă aburinde. Și poate că ar dormi

așa sute de ani, în conspirație cu timpul, cu respirația aliniată în energia lui. Timpul nu trece, doar ea trece prin timp, și rămâne la fel, conservată în somnul unei civilizații apuse, acum ascunse sub pământ.

Așa se face că munții Guatemalei și împrejurimile misterioase și magice ale Lacului Atilan, înconjurat de vulcani cu vârfuri albastrii fumegânde, sunt pline de comunități mayașe care trăiesc în afara timpului și în legea lor, ducându-și ritualurile și cultura mai departe, în secolul triumfului tehnologic și digital. O viață însă deloc idilică, plină de lipsuri și sărăcie. Ierburile halucinogene sunt încă folosite de șamani pentru a intra în legătură cu spiritele, iar plantele vindecătoare asigură asistența medicală familiilor cu șase, șapte, chiar zece copii, care nu vorbesc spaniola și nu pot merge la școală.

Pe aeroport, înainte de a mă îmbarca pe zborul de Miami, am primit vestea că Uraganul Sandy lovise New York-ul și împrejurimile, devastând cartiere întregi, lăsând milioane de oameni în întuneric și frig, inundând partea de sud a Manhattanului și zonele de coastă. Zeci de morți și mii de case distruse.

La două zile după ce am ajuns acasă, am primit vestea că un cutremur cu magnitudinea de 7, 8 pe scara Richter lovise Guatemala, distrugând mii de case din comunități sărace aflate în interiorul țării. Și dacă timpul se precipită, și conform calendarului mayaș, tinde spre O, măturând totul în urma sa? Am îndepărtat gândul și am mulțumit zeilor mei care mă protejaseră.

Într-o dimineață, când am ieșit în grădina casei, dintr-o tufa de verdeață a țâșnit același fluture mare colorat care mă îțisoțise în jungla din Tikal. Sau unul foarte asemănător.

Pe muchia cerului

Machu Picchu pare să se termine unde începe cerul. Straturi de civilizație se suprapun aici și conviețuiesc într-o sincronicitate care sfidează și timpul și formele agresive ale globalizării. În Peru te poți pierde prin faldurile terasate ale Anzilor ori printre insulele plutitoare ale celui mai mare lac navigabil din lume, Titikaka, aflat la 4300 de metri înălțime, poți trăi simplu în case mici de lut, ori lua urma unui shaman în jungla Amazonului. Aci întoarcerea în vremuri pierdute are naturațea unui pahar cu ceai de coca pe care îl bei pe nerăsuflăte cât să-ți reglezi gravitația la mare altitudine.

Zborurile la Cusco, capitala istorică a imperiului incaș, sunt foarte devreme dimineața, înainte ca ceața care se ridică din Anzi să

facă aterizarea imposibilă.

E șapte dimineața și coborâm din avion la 3400 de metri înălțime. În bagaje, dopurile și capacele cutiilor și tuburilor cu creme au explodat. Presiunea atmosferică a împins afară conținutul a tot ce era bine închis. Hainele îmi miros a parfum și pastă de dinți. Suntem sfătuiți să mâncăm puțin, să ne mișcăm cu grijă, iar dacă simțim că nu mai putem respira, să anunțăm ghidul care are cu el în permanență măști și o butelie cu oxigen. Suntem însă rezistenți și ușor adaptabili. Soțul meu pentru că a crescut la munte, eu pentru că fumez. E poate singura situație în care fumătorii sunt avantajați, având hemoglobina ridicată, ceea ce îi face să suporte bine înălțimile. Cusco este o bijuterie ascunsă în munți care compensează orice disconfort fizic. Orașul a fost construit de incași pe urmele culturii killke ale cărei ruine de temple și apeducte încă se mai păstrează în complexul arheologic Sacsayhuaman.

Odată cu ocupația spaniolă, în 1533 Francisco Pizarro denumește așezarea „Marele oraș nobil Cusco”, multe din palatele și templele incașe sunt distruse, iar pe zidurile lor se ridică clădiri coloniale și catedrale. Cea mai impresionantă, Santo Domingo, îmbină arhitectura spaniolă cu motivele culturii încă ale cărei influențe sunt vizibile mai ales în cartierele Santa Clara și San Blas. Piatra, folosită magistral de incași în construcții, este asociată cu balcoane și colonade de lemn sculptat, tipice clădirilor coloniale, amestec care dă farmec și unicitate orașului. Mergi pe străzile pietruite, pe sub arcade de granit, prin Piața Luptătorilor înconjurată de biserici și catedrale în stil colonial baroc ridicate pe ruinele templelor incașe, și simți cum aerul rarefiat de înălțime capătă vechime și consistență. Te lași trimis înapoi în timp, firesc, de aspectul nefardat al străzilor și oamenilor. O senzație genuină de simplitate, onestitate și curățenie m-a însoțit peste tot în Perú.

Chincero, un sat la peste 3800 de metri, amestec de culori, mirosuri, ierburi, împletituri din păr de lamă, obiecte vechi de metal. În fiecare duminică indieni de pe văile din jur vin să-și vândă produsele la piață. Am fi cumpărat câte ceva negociind prețul spre deliciul vânzătorilor, dar abia ne ținem pe picioare. Facem economie de gesturi, ne simțim inima în stomac și pulsul în urechi, pășim încet ca niște astronauți scuturați pe pământ și neobișnuiți cu mersul pe jos. Aflăm că durerile de cap și senzația de imponderabilitate se

diminuează dacă mesteci frunze de coca. În holul hotelurilor ne așteaptă termosuri mari cu ceai și farfurii cu frunze.

Știam doar că din ele se extrage cocaina, așa că la început sorbim amuzați din fructul oprit, suntem prudenți, studiindu-ne reacțiile, însă nu simțim nimic. Dacă devenim dependenți? Am putea avea doar insomnii, ni se spune, dar suntem prea obosiți pentru asta.

Am băut până la urmă litri de ceai de coca și am devenit dependenți de frumusețea misterioasă a Anzilor, de unduirile Văii Sacre între piscuri înzăpezite, ruine incașe ridicate halucinant la mii de metri în stâncă, de lemnul alb al eucaliptilor și de respirația intuită a pumelor argintii, de privirea blândă a băștinașilor cu pielea arsă de soare. Cum mi se întâmplă adesea în mai toate colțurile lumii, găsesc că și peruanii seamănă cumva cu străbunicii mei. Poate că toți au în comun acel ceva simplu, sunt „oameni vechi”, te uiți la ei în ochi și e suficient să comunici și să înțelegi. Totul e acolo, în expresia clară și nedisimulată a privirii, în esența vieții nealterate de niciun artificiu.

Altfel privit, Perú e un sat mare ascuns de Anzi, protejat de păduri tropicale și de întinderi deșertice, închis în pietrele șlefuite de incași ori în umbra ritualurilor de sacrificiu preincașe. O țară bogată cu oameni săraci, paradox cunoscut bine și în trecutul unor țări ale Europei de Est. Locuitorii ei sunt însă resemnați și mulțumiți. Acum e bine, ne spun, fostul președinte Fujimori a pus capăt terorismului și de câțiva ani e stabilitate în Perú, înfloarește turismul, apar și primii investitori.

Fujimori a ajuns în cele din urmă în închisoare dar majoritatea îl regretă, transpare nostalgia imperiului incaș din a cărui glorie scurtă continuă și azi să-și tragă energia de a supraviețui în condiții austere.

Orașele mari ca Lima par șantiere abandonate la jumătate de drum. Pentru o clădire terminată taxele sunt atât de mari încât oamenii preferă să facă doar un etaj ori să ridice câteva ziduri lăsând restul în paragină. Cum venitul mediu lunar este în jur de 300 de dolari, băncile nu au garanția recuperării împrumuturilor și cer dobânzi de peste 25 la sută. Așezările mici sau mari sunt mai toate dominate de casele de *adobe* ale săracilor ridicate pe dealurile din jur, iar în centru, aceeași Piața de Arme, un parc înconjurat de catedrala de piatră, palate și clădiri cu balcoane frumoase de lemn. Și peste tot, o curățenie șocantă. Seara târziu străzile arată ca și cum nimeni nu ar fi trecut vreodată pe acolo. Dincolo de Piața centrală, începe

supraviețuirea. Iar în Perú oamenii știu să supraviețuiască discret.

Ajungem în Urubamba, un mic orășel de munte de unde vom pleca a doua zi spre Machu Picchu. Aer curat, tihnă, animale plimbându-se liber pe străzi. La ora prânzului ies sute de elevi de liceu în uniforme și se duc în rânduri liniștite și ordonate spre casă. Refugiu, în educație, familiar și nouă în anii comunismului, ceva ce în America sau în Europa nu mai poți vedea de mult.

Pentru mine pandantul acestei țări în Asia, e India. O Indie translatată în America de Sud, doar că inexplicabil de curată, cu băștinași care întâmplător se numesc tot indieni, nu costelivi și înfășurați în cearșafuri albe, ci mici și îndesați, îmbrăcați în țeșături colorate. Dar și unii și alții împăcați cu soarta și rosturile, obișnuiți să trăiască din puțin, răbdători și senini la o realitate care pentru un străin arată apăsătoare și lipsită de speranță. Și unii și alții par stăpânii absoluți ai naturii, ai pământului și animalelor, deținători de mistere și conectați la o dimensiune spirituală pentru care lumea vestică și-a pierdut senzorii. Și India și Perú reciclează civilizații succesive mai puternice decât prezentul lor.

În Urubamba aveam să întâlnesc un shaman. Printr-o întâmplare, sau un joc al destinului, cât să-mi confirme coexistă întâlniri cu sens, că ni se dă pe măsura dorințelor și așteptărilor. Totul e să fii alert și să ții ochii deschiși, atent la semnele care zboară ca păpădiile prin aer. Realitate sau vis? Mă aflu în locul perfect. Departe de orice, într-un sat de munte pe Valea Regilor, inspirând molecule grele de aer nealterat, întinsă pe jos într-o cameră mică unde șamanul a aprins în vase de lut cărbuni și esențe de lemn. Fumul mă amețește plăcut. Pereții sunt pictați cu vulturi, șerpi și pume, animale sacre invocate în timpul ceremonialelor incașe. Țin în mână un meteorit și meditez în poziție de lotus așteptând ca shamanul să-și înceapă incantațiile care preced ritualul de vindecare. Pare în transă, călătorind prin alte lumi, invizibile, ghidat de forțe ascunse. După o jumătate de oră când voi deschide ochii, voi fi ușoară ca pasărea, agilă ca puma, înțeleaptă ca șarpele, cu energiile în echilibru, conectată cu soarele și în grija luminii. Shamanul îmi propune să revin în Urubamba, nu ca turist, și să merg câteva zile cu el în junglă, unde aş putea lua parte la ceremonialuri spirituale cu *peyote* și *ayahuasca*, halucinogene care deschid canalele comunicării cu subconștientul și ținuturile de dincolo.

Îmi amintesc cât de fascinată eram în tinerețe de cărțile lui Carlos Castaneda, antropolog peruan, în care descrie experiențele lui de inițiere în shamanism sub învățăturile lui Don Juan Matus. Cât îmi doream pe vremea aceea să pot experimenta pe viu efectele acestor stranii ritualuri, să văd un shaman în carne și oase, și cât am călătorit cu mintea în deșertul Mexicului ori prin jungla Amazonului, resemnată la gândul că pe parcursul vieții mele nu voi avea șansa să ajung prea departe. Oamenii Amazonului pretind că dețin secrete dictate de spiritul plantelor, pot înghiți timp și dilata distanțe. Forța stă în noi, te învață shamanismul, granițele sunt limite spirituale, și în ciuda grațiilor, cuștilor ori barierelor de orice fel, îți poți educa spiritul și mintea spre a zbura liber nu doar în afara granițelor, ci și în afara lumii acesteia.

Dimineța la patru luăm trenul spre Machu Picchu gândindu-ne cu invidie la cei care fac *inka trail*, un drum de câteva zile pe jos traversând munții. Ajungem pe o ploaie torențială și întârziem intrarea în complexul arheologic așteptând ca cerul să se ridice la locul lui și aburii groși care învăluie munții să se spargă. Suntem răsplătiți. Apare zeul cel mai puternic din complexul sacru incaș: Soarele. Când apare soarele, imaginea pe care o știam din fotografii explodează pe viu, copleșind ochiul cu cea mai îndrăzneată desfășurare de creste cu capul în nori, cocoase uriașe de vegetație atingând parcă burta cerului, piatră peste piatră ridicate nebunește pe vârfuri de munți. Și în spatele lor, alți munți, și mai înalți, alt cer, și mai albastru.

Începem să urcăm spre acea cetate imperială misterioasă, coborând. Suntem deja obișnuiți cu stranietățile. Cu cât muntele e mai greu de cucerit, cu atât cerul pare mai accesibil. Probabil nu ne-am mira dacă ar coborî sub noi. Am călca pe el ușori, asemeni incașilor care își rostogoleau pietrele dintr-un versant al muntelui în altul. Sau poate zburau? – se aude o voce de lângă mine. Sau e propria mea voce eliberată de urgența gravitației, căutând să dea o explicație miracolului.

La Machu Picchu, cu cât ești mai sus, cu atât ai senzația că te-ai scufundat mai adânc în măruntaiele pământului. Valuri de munți de un verde intens ocupă de jur-împrejur cerul, ajuns aproape un element de decor în tabloul impunător al munților uriași ridicați la poarta junglei Amazonului. Pare un experiment hipnotic al naturii. Ne întindem pe stânci la soare și avem senzația că putem arunca în cer cu pietre. Și

s-ar auzi poate un clipocit, ca și cum ai tulbura suprafața apelor care au înghițit Atlantisul. Acolo totul devine posibil, supranaturalul trece în normalitate. Cum au reușit incașii să care tone de piatră pe vârfuri amețitoare de munți, să construiască un imperiu majestic deasupra junglei, Dumnezeu știe! Unele teorii spun că incașii au venit din spațiu, și-au construit cetăți pe vârful munților și da, zburau, da, au adus tehnici necunoscute de tăiere și asamblare a stâncilor de granit, au practicat agricultura pe munții terasați, au exploatat saline și au aclimatizat plante prin metode la fel de moderne ca cele de azi, au creat calendare solare și observatoare astronomice.

Machu Picchu, votat între Noile Șapte Minuni ale Lumii, își protejează misterul, în lipsă de continuitate și de martori. După ce au ridicat un impresionant sanctuar la marginea cerului, constructorii l-au abandonat și au dispărut la fel de straniu cum au apărut.

Călătorim ziua următoare la Puno și peisajul se schimbă complet. Din *Valea Sacră* a incașilor cu terase de piatră ridicate până în vârful munților, cu pume și condori, cu saline și păduri de eucalipt pe malurile râului Urubamba care se varsă în Amazon, urcăm pe platoul Anzilor, prin imperii preincașe, spre înălțimi deșertice bătute de vânturi puternice prin care pasc turme de lame și alpaca. Navigăm pe lacul Titikaka printre bărci mici de trestie spre insulele plutitoare făcute de băștinași din *totor* – un fel de bambus de apă.

— Locuințele lacustre de pe insulele Uros te întorc în altă eră. Nativi desculți, dar îmbrăcați în costume folclorice bogate țesute de ei, ne întâmpină veseli și curioși ca pe niște extraterestri cărora trebuie să le arăți totul de la început. Și totul înseamnă o bucată mică plutitoare de *totor* pe care trăiesc șase sau opt familii în case de trestie cât să încapă un pat, ruși de lume și fără nicio dorință de a ajunge la ea. Un divorț în stil Uros e simplu: membrii familiei unuia dintre parteneri vin în bărcile lor de trestie dotați cu un fierăstrău mare, taie insula în jumătate și împing bucățile despărțite cât mai departe pe lac.

Zburăm înapoi la Lima pentru a lua avionul spre casă și altitudinea se calmează. Oscilăm între Muzeul Inchiziției și Muzeul Aurului, dar alegem până la urmă Casa Literaturii unde biblioteca poartă numele lui Mario Vargas Llosa, fostul candidat la președinția țării și finalmente laureat Nobel, un scriitor ca „peștele în apă” în povestiri despre un spațiu deopotrivă fabulos și zguduit de istorie.

Asistăm la schimbarea gărzii în fața Palatului Regal, spectacol cu

fast pe arii din *Carmen* și *Bărbierul din Sevilla*, intrăm în biserici catolice decorate opulent cu altare aurite și sfinți bine îmbrăcați în brocarturi, facem înconjurul Pieței de Arme cu clădirile ei impozante amestecând stiluri arhitectonice diferite, coloniale ori maure, și ne petrecem seara în cartierul boem Barranco privind de la terasa unui restaurant crucea luminoasă ridicată pe o colină deasupra oceanului. Dar nici oceanul nu poate absolve orașul de praf și cenușiu.

Închid ochii și încerc să vizualizez Machu Picchu noaptea, în lipsa turiștilor, reluat în posesie de junglă, cufundat în negrul pur al întunericului fără sfârșit, într-o liniște materială de început de lume, și aproape îi văd piscurile dormind cu capul rezemat de cer și aud somnul imperial al vulturilor. Shamanul ar fi mândru de mine. Știu că oriunde voi călători de-aici în colo, nimic nu va egala acea imagine impetuoasă a munților izbucniți din junglă adăpostind cetăți sacre sculptate în piatră.

Când am ajuns acasă, lucrurile erau așa cum le lăsasem. În Senat legea sistemului medical rămăsese împotmolită tot la problema avorturilor, element permanent de discordie între doctrina republicană și cea democratică. Insulele Uros alunecau tot mai departe pe lac și cerul se închidea la loc deasupra Anzilor protejându-și misterul.

La capătul lumii

Despre Patagonia am știut la început că nu există. Mi-am imaginat apoi totul altfel: oameni înalți, cu cioc argintiu, costelivi și cu priviri albastre, cu picioare lungi sărind peste mici lacuri purpurii, cu privirea fixată la munții portocalii care se ridică în jurul unui peisaj cafeniu; bărbați deșirați ca niște Don Quijote într-un pustiu de gheață prin care pinguinii se clatină greoi, iar din vârfurile ascuțite ale munților ies aburi magici.

În sfârșit ajung în Patagonia reală, cea de pe hartă sau din afara ei, Antarctica chiliană, în cel mai de sud punct al Emisferei Sudice, după un zbor de șase ore cu avionul din Santiago de Chile, orașul înconjurat de Anzi veșnic înzăpeziți.

Un ținut auster și golaș, întinderi monotone – așa arată primul contact cu Punta Arenas, capitala Țării de Foc, un orașel prin care turiștii trec grăbiți spre parcurile și rezervațiile naționale, un nod de întâlnire pentru avioane, autobuze, oceane și oameni. Inevitabil orice călător în Patagonia în căutarea spectacolului naturii va trece prin

Punta Arenas și toți vor conveni că „acolo nu e nimic”. Când ni se promite excepționalul, nu mai suntem dispuși să acceptăm nicio normalitate.

Înainte de a ajunge în Punta Arenas am văzut multe fețe dezamăgite la întrebarea „Ați fost în Patagonia? Ați zburat la Punta Arenas?” Chipul femeilor luau un zâmbet atotștiutor ironic: „Da. Acolo nu e mare lucru. Doar un vânt îngrozitor. De fapt, nu e nimic de văzut acolo”.

În acel nimic văzut de unii la Punta Arenas anotimpurile se încăleacă în doar câteva ore, strâmtoarea Magellan sclipește, în soarele de noiembrie. În Emisfera Sudică începe primăvara. Fulgi de gheață lovesc fețele încordate în căutarea aventurii, copacii tăiați în forma capetelor de pe Insula Paștelui se îndoaie de vânt. Straturi de lumină colorată se insinuează între norii groși cu forme greoaie, întinderile au monumentalitate, linia orizontului e mai departe, se instaurează o liniște gravă și senină în același timp, la fel ca și oamenii, o liniște purificată asemeni consistenței ghețarilor, o liniște de sfârșit de pământ, fără tensiune, fără tragism, asumată, o liniște tonică în care așteptările își slăbesc ambiția, nervozitatea, clocotul nerăbdării și pregătesc marea călătorie spre locul unde pământul se sfârșește cu adevărat – ghețarii din Antarctica chiliană.

Punta Arenas e un loc de tranziție de la real la magic, de la ocean la ocean, de la imaginar la fantastic. Drumul spre Puerto Natale e doar un preambul firav a ceea ce va urma: copaci schimonosiți, fără frunze, toți îndoiți în aceeași direcție de vânturile puternice, arbuști și tufe de *calif ante*, pășuni împrejmuite de garduri ori păduri fantomă din care au rămas doar trunchiuri contorsionate ca o aglomerație de sculpturi stranii abandonate la jumătate de un artist obsedat de formele împletite ale unei naturi schimbătoare. În Patagonia într-o singură zi poți trece prin toate cele patru anotimpuri, nu repetă mereu băștinașii cu oarecare mândrie. Femeile înțeleg cel mai bine și zâmbesc satisfăcute: „Ce frumos!”

Apar munții cu câte o coamă de zăpadă, oceanul 6 gri, acoperișurile caselor și aici intens colorate, nori pufoși, albastrul dominant își filtrează nuanțele în cer anunțând explozia din faliile ghețarilor. Cascade, lagune cu apă amară, pășuni cu lame, cârduri de condori și în fine vârful înzăpezit al Munților *Torres del Paine* cu reflexe portocalii și violet într-o zi clară de primăvară – mare noroc că

îi putem vedea, ne explică ghidul, sunt turiști care așteaptă câteva zile să se ridice ceața. Veste de salvare, echipament călduros împotriva frigului, ploii și vântului. Suntem duși în bărci mici până la vaporul ancorat în larg.

După numai o jumătate de oră de navigat ajungem în dreptul unui bloc uriaș de gheață, bătrânul ghețar Grey, care satisface așteptările tuturor. Albastru, cu inflexiuni verzi, imens, din care bucăți se desprind mereu spre deliciul turiștilor. Faliile au în dreptul rupturilor un albastru și mai intens, de gențiană. Chiar și piatra prețioasă chiliană, lapislazuli, are tot culoarea ghețarilor, albastru intens, compact. O lume crescută din albastru.

Patagonia are puterea de a esențializa amintirile, de a purifica impresiile. Când ajungi la capăt de lume (nu știu de ce îl asociez cu sfârșitul) lucrurile încep să se aleagă, se simplifică, există o luptă pentru supremație între cele care dăinuie și cele ce vor fi eliminate. La sfârșit de lume apele se decantează, au un morrient de unificare, așa cum Pacificul și Atlanticul sunt tot una în strâmtoarea Magellan, după care natura își clarifică formele. Oceanele se strâng în ghețari care în cele din urmă se vor topi și vor dispărea în aceleași oceane și în alte pământuri.

Îmi imaginez ce ar rămâne după topirea unui ghețar, câte mistere, câte obiecte aparținând altor lumi vor ieși la suprafață. Văd civilizații pietrificate alunecând pe munți la vale, vieți mici, banale, din care nu a mai rămas decât un sâmbure, o bucată de os, o piatră inegală pe care unii o vor culege s-o așeze alături de colecția de pietre și scoici adunate de pe plajele lumii.

Dormim o noapte în singura cabană din *Puerto Natale*, în camere mici cu paturi suprapuse, încălzindu-ne de la o sobă cu lemne de pe holul îngust, cu sentimentul că ne aflăm în pustietate, în plină aventură. A doua zi plouă torențial. Vântul puternic ne lipește stropii de gheață de obraji. „Nu vom vedea nimic”, ne spunem unii altora, încă obsedați de „a vedea” vârfurile Munților *Torres del Paine*, peisajul supraréalist promis în ghidurile turistice, imaginile fantastice mediatizate prin cărți poștale și filme documentare. Ne îmbrăcăm în salopete groase impermeabile și bocanci; peste noapte iarna se întorsese în Antarctica chiliană. O barcă de cauciuc ne va coborî spre Strâmtoarea Magellan, oprindu-ne la ghețarii Serano și Balmaceda. De acolo nu exista altă cale de întoarcere, decât navigația șase ore pe râu

în jos.

Plouă continuu și nu apare nicio barcă. Lângă mal se află rulota unde trăiește probabil temporar un pescar chilian. Vântul și ploaia bat amenințător. Suntem singurii turiști în acea zonă, deși acesta este sentimentul fiecăruia ajuns în Patagonia, că s-ar afla singur la capătul lumii sau că ar fi singurul care a ajuns acolo. Ușa e deschisă și ne adăpostim în rulota austeră. Șuieră vântul a pustietate, perdelele de ploaie acoperă râul, nu se mai vede nimic. Și dacă nu va mai veni nimeni să ne salveze de aici?

Într-un târziu apare și barca. Un chilian înfășurat într-o pelerină de două ori mai mare ca el ne împarte cizme de cauciuc și un echipament complicat, care peste hainele noastre și așa groase face să arătăm ca niște cosmonauți aruncați la întâmplare pe un teritoriu necunoscut.

Continuă să plouă devastator, apele se umflă. Coberrâm în viteză mare pe Râul Serano într-un peisaj fabulos, cascade, râuri paralele cu apa de culori diferite, munți acoperiți cu zăpada căzută în noaptea precedentă, ghețari împietriți. Vântul se întetește și valurile sunt tot mai mari, barca ne zdruncină violent, sunt speriată, mă uit în ochii micuțului chilian care privește fix în față, zâmbindu-mi încordat. Spiritul de aventură și așa fragil la mine dispare cu totul. Mi-e pur și simplu groază. Mi se pare stupid să te pui într-o barcă în Patagonia și să te lași în voia naturii. Văd un ferpar mic: *Firan dispărută în Strâmtoarea Magellan*. Simt în stomac salturile uriașe ale bărcii. Strig spre amuzamentul celorlalți, și ei probabil speriați, dar eliberați prin țipetele mele.

Din vârful unui ghețar se aude un bubuit îngrozitor. Ghidul chilian ne zâmbește liniștitor: „Nu-i nimic. Aici așa se aude în permanență. Se crapă blocurile de gheață. Se încălzește planeta”. Între timp se face toamnă. Ajungem în sfârșit la țarm. Păstrez fotografia mea în barcă, chipul desfigurat de groază.

Drumul înapoi spre aeroport prin Țara de Foc se închide rotund: trunchiuri răsucite de copaci despuiați, câte un struț, lumina filtrându-se în straturi suprapuse. Cineva despătorește o hartă și ne arată punctul în care ne aflăm. Undeva, la capătul lumii.

Din Valea Morții în Valea Lunii

Când mașina care ne aducea de la aeroport a intrat scuturându-ne din toate încheieturile pe strada principală a orașelului

San Pedro de Atacama, se însera. De fapt e mult să-l numești orășel, părea un sat oarecare. Câteva străzi nepietruite, șiruri de case joase de adobe, piața centrală cât un pătrat decupat în nisip și în mijloc o bisericuță veche tot din adobe – material folosit în construcții în perioada colonială – despre care aveam să aflăm că este monument național.

Nu știam prea mult despre locul unde urma să petrecem aproape o săptămână. Un prieten ne convinsese că dacă tot ne aflam în Chile, ar fi fost păcat să scăpăm Atacama, cel mai uscat deșert de pe glob, în cel mai spectaculos peisaj. Nepământesc, a mai adăugat.

Din punctul cel mai de sud al Patagoniei am zburat în punctul cel mai de nord al statului chilian, fără să avem nici timp, nici posibilitatea să ne informăm în detaliu. Prietenul nostru era un turist încercat și un aventurier în care aveam încredere. Am rezervat pe Internet un hotel la întâmplare. Restul, la fața locului.

Șoferul a frânat brusc în fața unei porți de lemn strâmbe pe care nu se afla nicio firmă, nimic, a sărit din microbuz, ne-3 scos rapid geamantanele și le-a trântit în praf, și până să apucăm să-l întrebăm dacă acela era cu adevărat hotelul pe care îl reținusem pe Internet, dispăruse deja.

Era mijloc de noiembrie, iar noi veneam de la capătul lumii, cu geamantanele burdușite de haine, ghetе și echipament de munte. Încă ne urmăreau umbrele albastre ale ghețarilor, cocoșele albe plutind pe apă printre flori mici galbene, râurile repezi strecurându-se printre munții împăduriți cu conifere. Dar aici se pare că tot într-un capăt de lume nimerisem. Am privit în jur dezorientați și puțin speriați. Era pustiu. Doar într-o intersecție un bărbat căruia îi lipsea un picior stătea rezemat de o bicicletă dezmembrată privindu-ne impasibil. Câțiva câini amețiți de căldură dormitau în praful gros al drumului. Aerul era atât de uscat încât nările aproape ni se lipiseră. Aveam fiecare o sticlă cu apă, cum fusesem instruiți, din care sorbeam continuu, fără să ne putem însă potoli setea. Iar starea tensionată ne usca și mai mult gura. Ce căutam noi acolo? Nu părea un loc potrivit să înnoptezi, iar de turiști nici nu se punea problema.

Poarta de lemn s-a deschis cu un scârțâit prelung și un adolescent a apărut cu o roabă, a încărcat în ea geamantanele și ne-a făcut semn cu capul să-l urmăim. Am intrat într-o curte interioară cu flori, mese și umbrele de soare. O femeie înaltă și felabă cu trăsături

europene ne-a întins la fiecare câte o cheie mare de fier și ne-a spus pe ungurește că micul dejun e între 7 și 10 în grădină, după care a dispărut înapoi în zidul de adobe de unde ieșise. Am privit-o ca pe o zână sau ca pe o vrăjitoare. Prietenului nostru care era pe jumătate ungur, i s-a lățit un zâmbet pe față și ne-a spus mascându-și îndoilele care sper că îl bântuiau și pe el, cu tot spiritul lui de aventură: „Uite până unde au ajuns ungurii! Trăiască migratorii! Și globalizarea!” L-am privit nervoși, în fond el ne adusese acolo, și poate nu doar să-și exerseze maghiara cu patroana Hotelului Solcor!

Ne-am îndreptat buimăciți spre camerele ale căror uși dădeau în curtea interioară, încă gândindu-ne cum am putea să fugim cât mai repede de acolo, scenariu imposibil, odată ce în jur nu era țipenie de om, nici zgomot de mașină, doar o pace densă deloc liniștitoare. Noaptea se lăsase cu repeziciune și odată cu ea răcoarea de deșert. Am răsucit cheia cu inima strânsă. Camera era însă deosebit de plăcută, mare, confortabilă, decorată cu gust, înăuntru curat și cald, cu o baie strălucitoare în marmură de culoarea nisipului. Un mic anunț deasupra chiuvetei ne atenționa să folosim apa cu moderație. Oricum nu știu de unde aveau totuși apă, odată ce acolo plouă cam un milimetru pe an! Sunt și perioade de câte 3 – 4 ani când nu plouă absolut deloc. „National Geographic” scrie că între 1570 și 1971 în deșertul Atacama nu s-a înregistrat nicio ploaie semnificativă. Pământul și flora se umezesc doar din umiditatea ceții și roua de dimineață.

Am dat o tură prin acel hotel neașteptat, am trecut prin sufrageria dotată cu canapele albe de piele, televizoare și câteva computere cu legătură rapidă la Internet, am vorbit puțin cu Ilona din Budapesta care se stabilise în San Pedro de Atacama fugind de cine știe ce fantasmă a trecutului. În loc de mănăstire, viața e mai vie în deșert... Am întrebat-o unde am putea mânca la ora aceea ceva și ne-a spus să o luăm pe strada principală în jos, e plin de locuri unde se poate cina ca-n povești. Ne-a zâmbit apoi misterios ca o zână obosită și s-a retras în camera ei din spatele tejghelei de la intrare.

Am pornit neîncrezători pe strada principală, pustie și slab luminată. Pe un zid era desenat portretul lui Pinochet, alături de secera și ciocanul tăiate de cuvântul Libertate. Așezarea nu părea să aibă mai mult de 2 – 3 mii de locuitori. Aveți răbdare, ne-a încurajat amicul nostru, ați văzut și hotelul în care Stăm, prevăd că ne aflăm în basmul „În afară vopsit gardul și-năuntru leopardul...” Zicală pe care aveam de

altfel s-o verificăm, pe invers, de multe ori în această călătorie.

Din spatele unor ziduri se auzea muzică, am deschis ușa deasupra căreia se afla o firmă mică de lemn, *Casa Alta*, și ne-am oprit în prag șocați. Un restaurant ticsit de turiști, majoritatea nemți și francezi, câțiva israelieni, americani puțini, mulți tineri, o atmosferă boemă ca în localurile din Village New York, muzică bună, focul ardea în șemineu, chelnerii duceau la mese platouri extravagante. Leopardul în toată splendoarea lui.

În fiecare din serile pe care le-am petrecut în San Pedro de Atacama am mâncat în altă tavernă, una mai șic decât alta, mâncăruri fine, vinuri bune și vechi, cu sentimentul că ne aflăm într-un loc încă secret pentru turismul organizat, un loc doar pentru cunoscători, pentru exploratorii spațiilor geografice de o frumusețe ascunsă. Amicul nostru ne-a privit triumfător. Era doar începutul... Aveam să descoperim în San Pedro de Atacama hoteluri luxoase camuflate după ziduri de adobe anoste, Spa-uri și Cluburi exclusive unde puteai să-ți pierzi urma trăind după ultimele standarde de civilizație, galerii de artă și chiar un mic Muzeu de Arheologie, fondat de R.P. Gustavo Le Paige, cu obiecte de ceramică și cult, cu mumii ale primilor locuitori ai erei.

A doua zi dimineța ne-am trezit într-un peisaj pe care nu aveam cum să-l intuim cu o seară înainte când ajunsesem chiar înainte de lăsatul nopții. Aer rarefiat, lumină explozivă, în jur munți impetuoși, craterele vulcanilor dominând văi și canioane în care deșertul înflorise ca în fiecare toamnă acoperind pământul arid cu pături de cactuși deschiși în flori galbene, roșii, violet.

În fiecare zi ne luam rucsacurile, pălăriile de soare, sticlele cu apă și colindam ore în șir prin deșert fără să întâlnim pe nimeni, escaladam dune uriașe de nisip, orașe fantomă la poalele Vulcanului Licancabur, sau fortul Quitor, o fortificație construită de locuitorii acestor ținuturi, *atacameno*, în secolul 12. Hoinăream printre ruinele civilizației precolumbiene, cu sentimentul că eram singurii locuitori ai planetei. Soarele arzător, aerul uscat ori altitudinea nu ne mai deranjau. În fiecare seară așteptam apusul în altă parte: pe vârful dunelor privind cum soarele colorează crestele munților în nuanțe de albastru și portocaliu, ori pe întinderea lucioasă a Salinei Atacama, o zonă sărată uriașă, de peste 8 mii de kilometri pătrați, în mijlocul deșertului. Sarea ne scârțâia sub tălpi, cristalele străluceau cu reflexe

roșietice ori verzui, orizontul se topea într-o lumină de miere, iar din laguna Chaxas zburau sute de păsări flamingo cu pene roz ca un desen japonez pe cerul inundat de culori.

Într-una din zile ne-am trezit la patru dimineața pentru a fi la Geyser del Tatio, înaintea răsăritului, când peste 60 de gheizere aveau să izbucnească din pământ aruncând cu presiune aburi încinși la mare înălțime. Pășeam cu grijă pe lava neagră care acoperea pământul atenți să nu ne scape piciorul în vreo crăpătură, și în ciuda cafelelor tari și frunzelor de cactuși pe care le mestecam și care ar fi trebuit să ne atenueze amețeaua, ne simțeam ca niște astronauți cu capul greu și trupul ușor din cauza altitudinii ridicate.

În altă zi am urcat în munți, pentru a vizita așezările băștinașilor răspândite pe platouri golașe aproape lipsite de orice vegetație, de orice suflare, doar smocuri de iarbă uscată din loc în loc și cactuși pitici. Casele lor simple păreau aruncate pe versantul muntelui de o mână neatentă. Oameni mărunți cu pielea af sa de soare trăiesc mai din nimic, ca niște molecule de viață p-ilsând în imensitatea spațiului și timpului. Într-o altă după-amiază am ajuns însă și într-o oază. Un sat crescuse pe marginea unui râu subțire și leneș care produsese un miracol de grădini și plantații. Ne-am plimbat pe străzi mai largi cu case mai înstărite, am vizitat piața de artizanat și împletituri din păr de lamă, iar în fața bisericii am întâlnit un grup de turiști austrieci care veniseră din San Pedro de Atacama în câteva jeepuri închiriate. Și deodată am auzit vorbindu-se românește. O halucinație a deșertului? Nicidecum, o familie de români stabiliți la Viena. „Românii au ajuns până și aici”, i-am replicat prietenului nostru care se simțea deja regele locului.

Probabil că cea mai spectaculoasă excursie am făcut-o totuși în ziua în care din Valea Morții, un canion dramatic, am mers pe jos câțiva kilometri în soarele arzător pentru a ajunge în Valea Lunii, într-un peisaj suprarealist alternând porțiuni de stânci vulcanice cu întinderi de nisip și lavă, cu formațiuni stranii ieșind din pământ și straturi de piatră șlefuite de timp.

Soarele era atât de puternic și aerul atât de uscat, încât simțeam cum ni se strânge corpul, de parcă ne aflam într-o saună imensă de unde nu aveam scăpare. În depărtare câțiva tineri se dădeau cu bobul pe dunele înalte de nisip. Doi bicicliști extenuați zăceau sub un colț de stâncă la umbră. Am ajuns într-un crater deschis înconjurat de forme

ciudate de pământ în centrul Văii Lunii. Aici nu mai era nimeni. Doar peisajul puternic, înfricoșător, extins dincolo de orizont, Fata Morgana de la care nu știai la ce te puteai aștepta. Soțul meu purta pantaloni scurți, idee nu prea bună. În deșert trebuie să umbli complet învelit, și își simțea genunchii în flăcări. Restul drumului a mers pe umbra mea disproporționat de mare proiectată pe nisipul încins. Păream un cuplu straniu legat cu fire invizibile de lumină, la fel de straniu ca ținutul acela.

Din Valea Lunii am trecut în alte văi, am escaladat alte dune și canioane, am urcat, am coborât, mi-am împărțit umbra pe terenuri fluide, poroase ori lucioase, pe piatră, nisip ori lavă, și în cele din urmă am ajuns pe Marte.

Există în deșertul Atacama un spațiu atât de asemănător acelei planete, încât toate filmele, emisiunile și serialele științifice legate de Marte, au fost filmate aici, ca *Odiseea Spațiului*. Mai mult, NASA a testat instrumentele pentru viitoare misiuni ale navetelor spațiale *Viking*. Privești în jur și sentimentul că nu te mai afli pe Pământ e copleșitor. Pășești pe un teren roșiatic, ca un burete de piatră moale. Orizontul pâlpâie sub soarele care și el pare că se înroșește odată cu stâncile ascuțite ori ondulate. Pământul păstrează impresia unor râuri secate, mări scufundate, coline erodate, piscuri prăbușite. E ca și cum ai fi ajuns aici după dispariția unei civilizații care și-a lăsat amprenta în nisip. De jur-împrejur liniște sticloasă. Pășești și simți cum timpul se dilată, ai senzația că peisajul te poate înghiți, că poți și tu să dispari în orice secundă, ori te poți pietrifica într-o eternitate căreia nu-i mai percepi sensul.

În San Pedro de Atacama am văzut și cel mai interesant cimitir, morminte ca niște tranșee ale morții unde trupurile par mai degrabă ascunse sub movile de pământ sau adobe, unele vopsite în albastru, altele lăsate în culoarea nisipului. Un cimitir la nivelul pământului, dar lăsând impresia cosmosului căzut la marginea orașului.

Și totuși, impresia cea mai puternică din Atacama nu este nici Valea Morții, nici Valea Lunii, nici Mâna Deșertului, sculptură uriașă de piatră ieșind din nisip, nici măcar Marte. Este cerul deșertului noaptea. O lume infinită mișcătoare de stele plutind deasupra capului tău. O catifea grea pe care stau atârinate milioane de bucăți de lumină de mărimi diferite, pulsând intens, materiale și halucinante, atât de jos, încât dacă te ridici pe vârfuri poți atinge stelele cu mâna.

Realism magic în Columbia

Balconul hotelului în care locuiesc se deschide deasupra uneia din străzile principale din Cartagena. La colț e casa lui Gabriel García Márquez. O fortăreață colonială de culoarea piersicii înconjurată de garduri înalte din spatele cărora se văd vârfuri de palmieri și plante tropicale. Peste drum, fortificațiile cetății, ziduri groase de piatră care au apărat-o, sute de ani, de numeroase invazii ale englezilor și francezilor, ori de jafurile piraților din Caraibe. Iar dincolo de ziduri, oceanul.

Orice paradis ar trebui să fie la ocean. Oricât de monumentali ori misterioși ar fi munții, oricât de dulce ar curge râurile prin văi sacre, pentru mine ideea de paradis e legată neapărat de ocean. Îl aud foșnind în fundal de la balconul cu coloane de lemn sculptat și ghivece de bougainvillea de unde privesc la vânzătorii ambulanți de sucuri și fructe care de dimineața până când se lasă întunericul storc portocale, prăjesc platani în cazane mari de tablă, își strigă marfa ademenind trecătorii toropiți de vara eternă tropicală cu felii de mango, papaia, ori nuci de cocos.

Cartagena este port la Marea Caraibelor, are vegetație luxuriantă, piețe vesele înconjurate de statui și clădiri vopsite în culori vii, străduțe medievale pe care tropăie caii trăsurilor cu turiști, spații deschise înțesate de cafenele, catedrale impunătoare, muzee și parcuri, teatre coloniale, forturi și mănăstiri. Și peste toate, curg flori tropicale din balcoane de lemn uriașe, marca acestei așezări care poate fi de oriunde și totuși nu seamănă cu nimic. Dar căldura e ucigătoare. Oceanul nu poate face prea mult, briza lui nu poate răcori orașul saturat de umiditate și de temperaturi de peste 35 de grade.

Filmul călătoriei în Columbia se derulează cu viteză, suprapune nerăbdător imagini și momente. Aici, acum, atunci, cândva... ajung să fie repere fără importanță. Timpul și spațiul curg sau îngheață împreună, anulând dimensiunile convenționale. În Columbia am avut sentimentul că mă aflu în interiorul unei clepsidre care măsoară ceva necunoscut, dar instinctiv recognoscibil. În fiecare zi mă goleam până la ultimul fir de nisip și mă refăceam apoi din nimic odată cu întoarcerea clepsidrei. Și poate că așa fi putut repeta asta la nesfârșit sfidând trecerea și timpul. Poate că acolo, inspirând molecule marquezienne de aer, mi-aș fi putut pierde memoria, sau vârsta, și m-aș fi dat pe mâna fanteziei eternității care bântuia prin Macondo, și poate

că aş fi putut trăi fericită peste un veac în lumea oceanică a colonelului Buendía.

Cartagena mi-a apărut la început ca o fotografie voalată. Am colindat stradă cu stradă fotografiind porţi vechi de lemn cu mânere ingenioase de metal în formă de iguane, balcoanele legendare mai mari decât casele, panorama oraşului aburit de umezeală de pe fortul San Felipe de Barajas, soarele apunând sângieru pe zidurilor fortificaţiilor construite după atacurile lui

Francis Drake care în 1586 a distrus un sfert din oraş.

În 1533 când a fost fondată de către Pedro de Heredia, Cartagena avea doar 200 de locuitori, dar aurul îngropat în mormintele culturii *sinu* avea să ducă la o creştere rapidă a Oraşului devenit un centru economic şi politic faimos pentru bogăţia sa.

Membri ai familiilor regale, nobili şi comercianţi înstăriţi sunt atraşi de această aşezare binecuvântată în Golful Caraibelor, dar şi piraţii şi corsarii care îl vor ataca şi prăda decenii la rând, până când Spania se decide să investească o sumă fabuloasă pentru acel timp, echivalentul a două miliarde de dolari azi. Construcţiile au durat peste 200 de ani şi s-au concretizat în 11 kilometri de ziduri groase de apărare şi forturi care stau şi azi în picioare.

Cartagena ajunge unul dintre cele mai importante porturi pentru metale preţioase; aurul şi argintul din minele Americii de Sud sunt încărcate pe corăbii pentru a lua drumul Spaniei. Este şi port de sclavi; unii dintre sclavii aduşi din Africa sunt folosiţi în construcţii, alţii vânduţi să lucreze în minele din Venezuela sau Perú. În 1610 monarhii catolici înfiinţează aici Tribunalul Inchiziţiei. Istoria oraşului alternează perioade de înflorire, ca „epoca argintului” între 1750 şi 1808, când locuitorii lui erau cei mai bogaţi din colonie şi puterea politică fusese relocată din Bogotá, cu perioade de depresie şi declin dramatic.

După 275 de ani de ocupaţie spaniolă, odată cu războiul de independenţă, Cartagena va fi aproape complet distrusă, delapidată de cei 500 de sclavi eliberaţi, devenind o aşezare fantomatică lăsată în ruine. Secolul al 19-lea aduce foamete şi boli. Romanul *Dragostea în vremea holerei* a lui Márquez se petrece într-un oraş aflat pe coasta Caraibelor şi aproape de râul Magdalena, identificat de autor ca fiind Cartagena, şi unde în 2007 regizorul Mike Newell a turnat filmul cu acelaşi nume.

După criza din 1929 orașul a început să-și revină cu încetul, s-au stabilit aici comunități de emigranți libanezi, sirieni, palestinieni și chinezi, iar odată cu escaladarea războiului civil din 1990, a fost luat cu asalt de refugiați din alte regiuni ale țării lovite de instabilitate. Fețele locuitorilor au trăsături amestecate, îi unește doar vara nesfârșită și limba spaniolă, refugiul pacifist și multicultural într-o țară zdruncinată de violențe.

În ciuda conflictelor declanșate de cartelurile de droguri care au afectat imaginea Columbiei, Cartagena pare un oraș liniștit și pașnic, cu iz european, cu atmosferă de vacanță între zidurile cetății vechi, dar trepidantă în partea modernă, cu zone decadente ca Getsemani, dar și elegante ca Boca Grande, concepută parcă pe modelul Miami Beach, cu hoteluri de lux și restaurante elegante ridicate pe plajă. Te simți mult mai în siguranță decât în Lima ori în Guatemala City, poți hoinări pe străzi până noaptea târziu, întârzia în cafenele și cluburi de salsa. Abia după ora 10 căldura se mai domolește, mesele în Piața Santo Domingo se umplu, iar în jurul uneia din statuile lui Botero donată orașului, *Gertrudis*, apar muzicanții și vânzătorii de suveniruri. Clădirile sunt discret luminate, se aude muzică din spatele zidurilor vopsite în culorile fructelor tropicale ori în albastru intens.

Partea veche a orașului amestecă stilul colonial spaniol cu arhitectură italiană. Hotelurile sunt amenajate în vechi conace sau mănăstiri, toate cu grădini interioare, vegetație luxuriantă, fântâni și statui, ca hotelul Charlestone – remodelat pe fosta mănăstire Santa Teresa, sau hotelurile Teherassi ori Sofitel, amenajate în clădiri istorice și decorate cu mobilier original vechi de sute de ani.

Ultima seară o petrec în Getsemani, la Cafe Havana, loc istoric, unde formații de salsa concertează de zeci de ani într-o sală imensă tapetată cu fotografii vechi ale muzicienilor faimoși din America Centrală și de Sud. La intrare doi cubanezi înalți, în costume și cu pălării albe intimidează prin postură și voce. Doar localnicii înstăriți pot plăti intrarea și băuturile scumpe. Oscilez între *cocktailul „Dictatorului, Macondo, Cuba Libre* sau băutura națională, *Aguardiente*, care s-ar traduce „apă de foc” – un fel de țuică aromată din fructe.

Turiștii iau locul cu asalt agitându-și aparatele de fotografiat. Concertul începe abia cu puțin înainte de miezul nopții, când lumea sare de la mese și dintr-odată cafeneaua devine un loc foșnitor de trupuri care dansează unduindu-se printre scaune și chelnerițe deloc

amabile. Un bărbat împarte prezervative. Alcool mult, căldură mare, ritmuri de salsa, atmosferă incendiară. Producția principală a Columbiei, cocaina, plutește în nări... La ieșire mai multe mașini de poliție asigură securitatea turiștilor și liniștea boemă decrepită a cartierului în care nu îți prea vine să te pierzi pe străzi.

Getsemani este însă zona preferată de tineri, „backpackers” care caută moteluri ieftine, cluburi de dans și discoteci care stau deschise până târziu. Câteva suedeze blonde, înalte și decoltate dansează pe trotuar în fața unui bar sub privirile imperturbabile ale unui polițist care își bea cafeaua sprijinit de motocicletă. Doi câini dormitează toropiți de căldură printre pungile de gunoi lăsate pe stradă. Se aude muzică de peste tot, ritmurile se amestecă, mă îndrept spre zidurile cetății, portocalii în lumina lunii. Caii încă mai tropăie pe străzile pietruite. E aproape 2 noaptea și turiștii nu se îndură să se ducă la culcare.

— >

k E sfârșit de noiembrie și la New York se anunță primul val de zăpadă. *Zăpadă*, un cuvânt fantastic, de neimaginat pentru locuitorii acestui spațiu de o frumusețe complicată. Moși Crăciuni caraghioși atârnă înmuiiați de căldură printre frunzele magnoliilor. Iar pentru mine aventura Columbiană abia avea să înceapă.

Unde să fugi în lume

Drumul din Cartagena la Santa Marta, un orașel unde nu ai avea niciun motiv să te duci dacă nu s-ar afla în apropiere de Parcul Național Tayrona, trece prin suburbii delapidate, mahalale lipsite de speranță și sate sărace de pescari. De o parte a șoselei oceanul, de cealaltă parte mlaștini, arbuști de mangrove cu rădăcini suspendate din care zboară egrete și cormorani. Un peisaj oarecum asemănător cu Everglades, Florida.

Se circulă periculos, șoseaua îngustă cu dublu sens e plină de camioane și cisterne. În cele cinci ore cât durează călătoria peisajul se schimbă gradat, de la dealuri acoperite cu palmieri și cactuși, la munți împăduriți de junglă, până la vârfurile înzăpezite ale masivului Sierra Nevada de Santa Marta de peste cinci mii de metri înălțime. La jumătatea drumului trecem prin Barranquilla (unde Márquez și-a început ucenicia ca ziarist), cel mai mare port al coastei de est columbiene, cu străzi comerciale aglomerate, cartiere rezidențiale unde casele înstărite sunt înconjurate de sârmă ghimpată electrificată,

și zone sărace cu colibe aproape fără pereți și uși, contraste obișnuite în America de Sud. Dar în Columbia nu vezi nici cerșetori, nici copii ai străzii. Qoar câinii vagabondează, sau mai bine zis zac pe trotuare epuizați de căldură.

Santa Marta e încă unul dintre orașele care a-atras mulți refugiați din calea grupărilor paramilitare. Clima bună, puțin mai răcoroasă decât în Cartagena, faleze și plaje, bucătăria locală bazată pe pește și fructe de mare, și, mai ales locul cel mai potrivit de a înnopta înainte de plecarea spre Parcul Național Tayrona, au dus la creșterea turismului. Restaurantele sunt neașteptat de cochete deși orașul pare tern și neatractiv. Arhitectura colonială, zidurile coșcovite și mașinile vechi îi face pe unii să se gândească la Havana. Am tresărit de câte ori o Dacie se năpustea în intersecții hurducăind ca mașina noastră din Craiova pe care tata se lăuda că a ținut-o douăzeci de ani, până la Revoluție.

Altfel, faima orașului stă în faptul că aici a fost îngropat Simón Bolívar, eliberatorul Americii Latine. După ce a călătorit câteva luni pe râul Magdalena, tuberculoza i s-a agravat și la doar 45 de ani a murit la Quinta de San Pedro Alejandrino. Nu am vizitat muzeul, în schimb am dat un tur prin cimitirul orașului, aflat în plin centru, ca toate cimitirele din America de Sud, în fața unei piețe cu cafenele și viață de noapte. Morții par să o ducă mai bine decât atunci când erau vii, așezați în căsuțe de piatră unele poate mai mari decât casele în care au locuit.

Bulevardul principal e transformat într-o piață înțesată cu mărfuri chinezești și la fiecare colț de stradă e o tarabă unde fiecare încearcă să vândă ceva. Columbia are o economie de tarabă, îmi spune patronul hotelului din Santa Marta, un irlandez care pare să dețină toate secretele supraviețuirii în această țară atât de diferită de locul de unde a emigrat. Are și o fermă undeva în munți unde te poți ascunde, îmi spune. De ce să te ascunzi? am murmurat gândindu-mă la traficanții de droguri care până mai recent controlau zona și la poliștii prezenți în fiecare intersecție. De trecut, de pierderi și părăsiri, sau de tine însuși, a zâmbit irlandezul mai degrabă șugubăț decât filosofic. De câteva ori pe ani își adună acolo rudele și prietenii irlandezi pentru a le oferi o felie de viață nealterată, ascunsă în natura virgină.

Și tot el ne-a găsit cel mai bun mijloc de transport spre Parcul

Tayrona, pe Eric, amicul lui din Țara Galilor, fost marinar, care după ce a colindat prin porturile lumii, a decis să-și lase ancora pentru totdeauna în Santa Marta, s-a căsătorit cu o Colombiană, are trei copii și nu duce deloc dorul țării de baștină. Are o mașină la limita dezintegrării, un tricou rupt, pantaloni scurți în care poate trăi tot anul, dar pare fericit.

Și eu am fost fericită în jungla Colombiană. Am trăit câteva zile desprinsă de lume, fără Internet, telefon, responsabilități, fără dorința de a face mai mult și fără vină, liberă și senină cum numai când eram foarte tânără îmi amintesc să fi fost. Natura m-a luat în posesie și m-am lăsat în voia ei, am redescoperit plăcerea de a merge desculță, de a simți iarba răcoroasă, pământul umed și nisipul zgrunțuros, am colindat plaje pustii, am înotat la apus sub un cer ireal înaintea furtunii, am escaladat stânci care cădeau în ocean și am mers zilnic zeci de kilometri prin pădurea tropicală sărind peste termite și crabi, gușteri verzui și șopârle de un albastru strălucitor, trecând pe sub palmieri în care își făceau siesta șerpi încolăciți, ori se zbenguiau maimuțele /î/î, am trăit cu puțin și nu aveam nicio nevoie de mai mult. Natura, aerul, apa compensau tot. Trupul și mintea eliberate de haine și stres intrau în altă dimensiune, în altă vârstă, își găseau alte valori. I-am înțeles pe aceia care într-o zi abandonează totul și își iau lumea în cap alegând să trăiască altfel, altundeva...

Eric ne-a lăsat la intrarea în parc și ne-a promis că va veni să ne ia după câteva zile. De aici până la Arrecifes unde aveam să locuim am fi putut închiria măgari, muie sau cai, care își așteptau turiștii într-o stație improvizată la marginea pădurii. Aveam doar un rucsac în care înghesuisem haine puține, sticle cu apă, alune și ciocolată la indicațiile irlandezului care ne spusese că în parc sunt puține locuri de unde poți să-ți procuri mâncare și apă, iar totul e foarte scump, proviziile fiind aduse în saci, zeci de kilometri, pe spatele măgarilor.

Am preferat să o luăm pe jos pe singura potecă îngustă care tăia jungla. Pe o pancartă eram avertizați că ar fi fost bine să fim vaccinați împotriva febrei galbene, mai rea ca malaria, dată de țânțari. Nu eram. Alte pancarte contabilizau din loc în loc sutele de morți, înecați datorită curenților puternici. Era prima oară când mă aflu în junglă fără ghid, fără tururi organizate și cărări bătătorite, fără nicio protecție. Și asta tocmai în Columbia, tocmai în Tayrona, locul de unde până nu de mult plecau ambarcațiunile cu droguri spre Mexic și Statele

Unite, teatrul unui lung război de gherilă. În 2003 fuseseră aici 2500 de răpiri, dar anul trecut se spune că doar 20 de persoane au fost date dispărute. Nici urmă de poliție sau armată, nici de turiști. Sezonul începe la mijlocul lui decembrie, când briza e mai puternică și ploile mai rare.

Trag aer în piept. Miroase a frunze strivite, a pământ umed și lemn ars. O liniște zumzăitoare de junglă intensă pulsând de animale ascunse și insecte camuflate în frunzele de un verde intens, într-un estuar stă nemișcat un crocodil. Din desișul pădurii apare o turistă singură cu privire senină și este la loc înghițită de vegetația luxuriantă. Ne-a mai venit inima la loc. Aventură? Inconștiență, ar spune tata, s-o cauți cu lumânarea! Dacă m-aș uita acum pe o hartă și aș vedea unde mă aflu, probabil că m-ar lua într-adevăr amețeala. În schimb, se instalează o stare de beatitudine care va sta cu mine toate acele zile magice petrecute la poalele munților Santa Marta care se varsă în ocean trecând prin păduri de palmieri, râuri dulci schimbându-și cursul după fiecare ploaie și recifuri de corali. Tayrona combină două ecosisteme, între munte și mare, un paradis al păsărilor – peste 300 de specii, de la vulturi uriași, egrete, condori și cormorani, la papagali, dar și animale marine – 470 specii de crustacee, jaguari și iguane. Peste 70 de specii de lilieci zboară pe înserat cu viteză de la un copac la altul.

Aerul pulsează ziua și noaptea de viață. Și într-un fel energia junglei ne intră și nouă în încheieturi. Suntem mereu veseli, senini, ca într-o regresie a copilăriei, nu ne mai doare nimic și nu ne plângem de nimic. Mergem zeci de kilometri pe zi prin locuri greu accesibile, urcăm terenuri alunecoase, escaladăm morene, unele numite de indigeni Mama Stâncilor, altele Tatăl Apelor, trecem peste cimitire de nuci de cocos și autostrăzi create de milioane de termite care își cară fiecare conștiințioasă bucățica de frunză în spate, dormim în hamace pe terasa cabinei unde avem curent electric doar noaptea, înotăm în piscine naturale la El Cabo sau Piscinita, unde curenții sunt blânzi înăuntrul golfurilor protejate de stânci, adunăm aur din râuri, bucățele mici de metal care în apă strălucesc orbitor, dar odată luate în palmă devin metal opac. Ori poate iluzia noastră încetează la prima atingere cu realitatea și imaginea lui Melchiade se voalează odată cu toate cărțile citite, cu toată civilizația pe care ne bucurăm să o lăsăm să se îndepărteze. Sunt aici și acum. Mai plină de energie și mai tânără decât am fost vreodată. Márquez mă bântuie însă din nou, cu al lui Buendía,

„mai bătrân decât atunci când murise”.

Într-una din zile la apus, pe una din plajele aproape pustii, au apărut trei indigeni *koguis*, cu părul lung și costume albe tradiționale, descendenți ai faimoaselor triburi Tayrona, și au dispărut în fugă printre stâncile ieșite din apă. Imediat a început o ploaie tropicală densă ca o perdea care în câteva ore va muta râul, va inunda potecile și acoperi podețele de lemn. Păsări se ascund în crengile groase, crabii în tunelurile lor subterane.

Și dacă nu mai avem unde fugi? Nimănui nu pare să-i pese. Îmi sărbătoresc ziua de naștere, pentru prima oară în junglă. Soțul meu îmi aduce o nucă de cocos din care a înmugurit un palmier. Ajungem uzi leoarcă la terasa restaurantului unde mâncăm pește și bem sucuri de fructe proaspăt stoarse din *guave* și *lulo*. Și deodată toți turiștii privesc fix sub una dintre mese unde a apărut o broască uriașă. Semn magic în cultura tribului Tayrona. Cadoul căzut din cer de ziua mea.

Și dacă aș sparge clepsidra și m-aș amesteca în nisipul plajelor albe? În noaptea aceea mi-am întins bluza la uscat pe o liană între doi palmieri și am visat cum mă ridicam ușor, zburând odată cu pânza ei albă umflată de vânt ca o parașută plutind invers, dinspre acum spre atunci.

A doua zi am ales să ne întoarcem la Santa Marta pe un alt drum. În loc să traversăm peste două ore jumate jungla încă mustind de apă după ploaia torențială, am urmat sfaturile unui localnic și ne-am aventurat pe o scurtătură periculoasă care însă ne ducea la intrarea în parc în numai douăzeci de minute. Eram gata de plecare, cu rucsacurile de-acum mai ușoare în spate, dar oarecum tensionați la gândul că va trebui să escaladăm stânci ascuțite ieșite din ocean. Iii fața cabinei ne aștepta un câine. Nu l-am băgat în seamă. S-a Luat însă după noi și ne-a însoțit tot drumul. Ne aștepta ori de câte ori ne opream să bem apă extenuați de căldură, alerga înainte și ne arăta cărarea pe care trebuia s-o luăm când păream dezorientați, urca primul pe stânci indicându-ne locurile mai sigure pe unde ne strecuram atenți să nu ne alunece piciorul. Când am ajuns la locul unde ne aștepta Eric, a dispărut discret în pădure. Abia atunci am avut revelația că poate mama venise de ziua mea și mă condusesese până la ieșirea din junglă. Așa cum de fiecare dată a făcut-o când era în viață, așa cum apoi mă protejase întotdeauna de acolo de unde era.

Călătorii și drumuri

Mai mult decât fascinația de a vedea locuri noi, călătoriile sunt evadări fericite spre necunoscut, un suflu de libertate în oase, o ușurătate a ființei zburată printre fusuri orare, peste ținuturi cu energii diferite, și fiecare din ele infiltrându-ți un fel de tinerețe venită din senzația de *altfel*.

Călătoriile sunt cunoaștere. Sunt și escapade în timp. Pentru tine, cel aflat pe drum, timpul se lungește binevoitor, îți lasă tihna să-i percepi altfel convenția limitelor. L-am simțit intens sub cerul Ierusalimului, alert în piețele Lisabonei, voalat pe străzile medievale ale Medinei din Fez, ori ca pe un șarpe leneș alunecând pe malul Gangelui.

Într-un templu budist din Thailanda un călugăr mi-a vorbit despre călătoria sufletului etern rătăcitor, în Perú un shaman invoca spirite luminate plecate în lumea de dincolo spre a vindeca trupurile celor rămași aici.

Pe o plajă pustie din America de Sud, am simțit cum timpul își pierde autoritatea, m-am trezit fericită în bucuria simplă a clipei. Acolo, atunci, aș fi putut întrerupe totul pentru a trăi liber, din puțin, fără responsabilități și fără vină. Călătoriile pot produce astfel de revelații.

Cu cât călătorești mai mult, cu atât universul se strânge, distanțele își înghit măsura, pământul devine tot mai mic.

Mi-l imaginez ca pe o nucă pe care o poți strecura în buzunar. Oriunde te-ai duce, îl iei cu tine.

Suntem cu toții perpetuu călători. În această viață, pe acest pământ, în propria noastră piele. Avem cu toții o valiză de vise gata făcută, oricând pregătiți de a zbura pe prima fereastră deschisă. Unii o fac la propriu, alții imaginar. Unii parcurg drumul cu piciorul, alții cu mintea. Și probabil că nu trebuie să pleci neapărat, e de ajuns să știi că poți pleca. Restul e drum.

Carmen Firan

New York, 2016

Despre autor

Carmen Firan. Poetă, prozatoare, autoare de piese de teatru și scenarii de film. Din 2000 s-a stabilit la New York. A publicat peste 20 de volume de poeme, nuvele, povestiri și eseuri, în România și în Statele Unite ale Americii. Membră a Uniunii Scriitorilor din România, a Societății Poetilor Americani, și PEN American Center din New York.

Între 1997 – 2002 a fost director de programe la Institutul Cultural Român din New York. Este co-editor al antologiei de poezie americană contemporană *Locul Nimănui* (Cartea Românească) și antologiei de poezie română modernă și contemporană *Născut în Utopia* (Talisman Publishers) SUA, 2006 precum și co-editor al antologiei *Străin acasă. Poezie contemporană americană cu accent* (Numina Press, Los Angeles, 2008). Opera sa apare în traducere în reviste, antologii sau în volum în Franța, Anglia, Irlanda, Polonia, Israel, Canada, Germania, Suedia. Susține conferințe și lecturi literare la universități americane și la colocvii internaționale din Statele Unite ale Americii și Europa.

Între volumele publicate în România: POEZIE:

Iluzii pe cont propriu, *Scrisul Românesc*, 1981; Paradis pentru ziua de luni, *Albatros*, 1983; Îmblânzitor de vieți furate, *Albatros*, 1984; Trepte sub mare, *Cartea Românească*, 1990; Negru pur, *Albatros*, 1995; Locuri de trăit singur, *Cartea Românească*, 1997; Candori pedepsite, *Univers Enciclopedic*, 2000; Cuceriri disperate, *ICR*, 2004; Cuvinte locuite, *Scrisul Românesc*, 2006; Sertarul cu albine, antologie de poezie, *eliteratura*, 2014.

PROZĂ:

Tot mai aproape, roman, *Albatros*, 1991; Farsa, *Univers Enciclopedic*, 2002;

Caloriferistul și nevasta hermeneutului, *Polirom*, 2005;

Puterea cuvintelor, *Scrisul Românesc*, 2007;

Miracole mici și mijlocii, *Curtea Veche*, 2009;

Detectorul de emoții, *Curtea Veche*, 2011;

Valiza cu melci – un horoscop al emigrantului, *Scrisul*

Românesc, 2012; În căutarea magicianului alb, Ștefania Magidson în dialog cu Carmen Firan, *Scrisul Românesc*, 2012; Unde începe cerul, *Polirom*, 2013;

Dialogul vântului cu marea, Nina Cassian în conversație cu

Carmen Firan, *Cărțile Tango*, 2014; Dreptul la fericire, antologie de proză, *eliteratura*, 2014; Judecata. Adrian Sângeorzan vs. Carmen Firan cu un Verdict de Andrei Codrescu, *Scrisul Românesc*, 2015;

TEATRU:

Timp în doi, *Scrisul Românesc*, 2015.

Volume publicate în SUA:

Afternoon with an angel / După-amiază cu înger, *Poetry New*

York, 2000;

The first moment after death / Prima secundă de după moarte, *Writers Club Press*, New York, 2000;

Accomplished error / Desăvârșirea erorii, *Spuyten Duyvil Press*, New York, 2001;

In the most beautiful life / În cea mai frumoasă viață, *Umbrage Editions*, 2002;

The farce / Farsa, roman, *Spuyten Duyvil Press*, 2002;

The second life / A doua viață, *Columbia University Press*, 2005;

Words and flesh / Cuvinte carnale, proză, *Talisman Publishers*, 2008;

Rock and dew / Piatră și rouă, Poeme alese, *Sheep Meadow Press*, New York, 2010;

Inferno, *Spuyten Duyvil Press*, 2011;

Interviews and encounters. *Poetry and Conversation* with Nina Cassian, *Sheep Meadow Press*, 2015.

Cuprins

CĂLĂTORII INTERIOARE 5

Lumea e a lor 7

Singurătatea, 14

mai lungă decât veacul 14

Atingerea 21

Cum să îmblânzești 27

demonul depresiei 27

Pasiuni și stridente 37

De ce ne e frică 44

Prezentul continuu 48

Înstrăinarea prin cuvânt 52

O muză în ruine 58

Destin în oglindă 62

Pe când visam cuvinte 67

Exercițiul Stelei Polare 72

Aromele viitorului 77

Înghițitorul de timp și umbra 80

Tentații înfrânte 84

Cheia scăpată 86

Doar 10 89
De veghe în lanul memoriei 94
Aer de New York 97
DRUMURI ÎN AFARĂ 103
Aventuri și spirite în Amazon 105
Cer și piatră 116
Melancolii Fado 124
Priviri calde, tonuri aspre 130
Praga mater urbium 136
Înviere în Arkansas 143
Pe Coasta Pacificului 150
Ev Mediu în aer liber 155
Călătorie în timp 161
Imperii de orez 186
Temple părăsite, răni vindecate 204
La poalele Himalayei 213
Ziua morților și noaptea sufletelor 221
Pe muchia cerului 233
La capătul lumii 241
Din Valea Morții în Valea Lunii 246
Realism magic în Columbia 253
Unde să fugi în lume 258
Călătorii și drumuri 264
DESPRE AUTOR 266

